

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
ÖN SES ÜNSÜZLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK

HAZIRLAYAN

Cemile UZUN

Elazığ-2015

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA ÖN SES ÜNSÜZLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK

Hazırlayan

Cemile UZUN

Jürimiz tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. Ahmet BURAN
2. Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK
3. Doç. Dr. Serdar YAVUZ
- 4.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ön Ses Ünsüzleri****Cemile UZUN****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Yeni Türk Dili Bilim Dalı****Elazığ-2015 Sayfa: XXII + 97**

İlk yazılı belgelerimizden itibaren ancak belirli ünsüzler ön seste bulunmaktadır. Ancak zamanla gerek çeşitli ses olaylarına bağlı olarak gerekse bazı sesin geliştirdiği seslere bağlı olarak bu ünsüzlerde bazı değişimler olmuştur. Çalışmada, Türkçede ön seste bulunan ünsüzler ve bu ünsüzlerde meydana gelen değişimler tespit edilmiştir. Türkçede aslî olarak ön seste bulunan ünsüzlerin, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki görünümünü ortaya konulmuştur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde ses kavramı, birinci bölümde ünsüz kavramı tanıtılmıştır. Ünsüzlerin tanımı yapıldıktan sonra dünya dillerinde ve Türkçedeki ünsüzler tasnif edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikle Türkçedeki ön ses ünsüzlerinin tarihsel gelişimi incelenmiştir. Daha sonra çalışmanın asıl konusu olan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ön ses ünsüzlerinin tasnifi yapılmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye Türkçesi ağızlarının önemli bir ses birimi olan ön ses ünsüzleri dil bilimi hizmetine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi ağızları, ses, ünsüz, ön ses

ABSTRACT

Masters Thesis

Dialect of Turkey Turkish Pre Sound Consonants

Cemile UZUN

Firat University

Institute of Social Sciences

Departments of Turkish Language and Literature

New Turkish Language Branch of Science

Elazığ 2015, Page: XXII + 97

The first written document but certain consonants are in front of our sound. But over time, depending on the need, depending on the volume as well as a variety of sound events developed by some volume there have been some changes in the consonants. In this study, consonants and consonant changes occurring in the sound on the front Turkish were determined. Turkish, essentially as the consonant sounds in front, has demonstrated the appearance of Turkish dialects.

The study is consists of three parts. The concept of sound in the introduction, the conconants concept was introduced in the first chapter. After the description of the consonants, languages in the world and Turkish consonants have been classified. In the second part of the study, first consonant sound in front of the historical development of Turkish was examined. Afterwards dialects Turkish of Turkey, the main subject of the study was conducted classification of consonant sounds in front of.

This study is an important pre-sound audio unit dialects of Turkey Turkish linguistics consonants were submitted to the service linguistics.

Keywords: Dialect of Turkey Turkish, voice, consonant, pre sound consonants.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	XI
Eser Kısaltmaları	XIII
Diğer Kısaltmalar	XVIII
Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı	XX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜNSÜZLER	6
1.1. Dünya Dillerinde Ünsüzler.....	7
1.1.1. Boğumlanma Yerine Göre Ünsüzler	7
1.1.1.1. Dudak Ünsüzleri	8
1.1.1.1.1. Çift dudak ünsüzleri	8
1.1.1.1.2. Diş-dudak ünsüzleri	8
1.1.1.2. Diş Ünsüzleri	8
1.1.1.2.1. Tersçevrik ünsüzler	8
1.1.1.2.2. Diş eti ünsüzleri	8
1.1.1.2.3. Diş ardı ünsüzleri	8
1.1.1.2.4. Dişler arası ünsüzler	8
1.1.1.3. Damak Ünsüzleri	8
1.1.1.3.1. Ön damak ünsüzleri	8
1.1.1.3.2. Art damak ünsüzleri	9
1.1.1.4. Gırtlak Ünsüzleri	9
1.1.1.4.1. Gırtlak kapanma ünsüzü.....	9
1.1.1.4.2. Gırtlak üfleme ünsüzü	9

1.1.1.4.3. Gırtlak titreme ünsüzü	9
1.1.1.4.4. Gırtlak sürtünme ünsüzü	9
1.1.2. Boğumlanma Biçimine Göre Ünsüzler	9
1.1.2.1. Kapanma Ünsüzleri	9
1.1.2.2. Daralma Ünsüzleri	11
1.1.2.2.1. Sürtünme Ünsüzleri	11
1.1.2.2.2. Sızıcı Ünsüzler	13
1.1.2.2.3. Akıcı Ünsüzler	13
1.1.2.2.3.1. r ünsüzü	13
1.1.2.2.3.2. l ünsüzü	14
1.1.2.2.4. Burun Ünsüzleri	15
1.1.2.2.4.1. m ünsüzü	15
1.1.2.2.4.2. n ünsüzü	15
1.2. Türkçede Ünsüzler	19
1.2.1. Boğumlanma Yerine Göre Ünsüzler	19
1.2.1.1. Dudak Ünsüzleri	19
1.2.1.1.1. Çift dudak ünsüzleri	19
1.2.1.1.2. Diş dudak ünsüzleri	19
1.2.1.2. Diş Ünsüzleri	19
1.2.1.2.1. Diş eti ünsüzleri	19
1.2.1.2.2. Diş eti ardı ünsüzleri	19
1.2.1.3. Damak Ünsüzleri	19
1.2.1.3.1. Ön damak ünsüzleri	19
1.2.1.3.2. Art damak ünsüzleri	19
1.2.1.4. Gırtlak Ünsüzü	19
1.2.2. Boğumlanma Biçimine Göre Ünsüzler	20

1.2.2.1. Kapanma Ünsüzleri	20
1.2.2.2. Daralma Ünsüzleri	22
1.2.2.2.1 Sürtünme Ünsüzleri	22
1.2.2.2.2. Sızıcı Ünsüzler	23
1.2.2.2.3. Akıcı Ünsüzler	24
1.2.2.2.4. Burun Ünsüzleri	24

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKÇEDE ÖN SES ÜNSÜZLERİ	27
2.1. b- ünsüzü	28
2.1.1. Ön ses b-‘ den gelişen ünsüzler	28
2.1.1.1. m- (b->m-)	28
2.1.1.2. p- (b->p-)	29
2.1.1.3. v- (b->v-)	29
2.2. ç- ünsüzü	30
2.2.1. Ön ses ç-‘ den gelişen ünsüzler	30
2.2.1.1. c- (ç->c-)	30
2.3. k- ünsüzü	31
2.3.1. Ön ses k-‘ den gelişen ünsüzler	31
2.3.1.1. g- (k->g-)	31
2.3.1.2. h- (k->h-)	31
2.4. k̇- ünsüzü	32
2.4.1. Ön ses k̇-‘ den gelişen ünsüzler	32
2.4.1.1. ğ- (k̇->ğ-)	32
2.4.1.2. ħ- (k̇->ħ-)	32
2.5. s- ünsüzü	32

2.6. t- ünsüzü	33
2.6.1. Ön ses t-‘ den gelişen ünsüzler	33
2.6.1.1. d- (t->d-)	33
2.7. y- ünsüzü	35
2.1. Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses Ünsüzleri.....	36
2.1.1. b- ünsüzü	37
2.1.1.1. Aslî şeklini koruyan b- ünsüzü: (*b->b-)	37
2.1.1.2. İkincil b- ünsüzü	39
2.1.1.3. b- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	39
2.1.1.3.1. Yarı Tonlulaşma	40
2.1.1.3.2. Tonsuzlaşma	40
2.1.1.3.3. Sızıcılaşma	42
2.1.1.3.3.1. b->v-	42
2.1.1.3.3.2. b->f-	42
2.1.1.3.4. Yarı Sızıcılaşma	42
2.1.1.3.5. Akıcılaşma	43
2.1.2. ç- ünsüzü	44
2.1.2.1. Aslî şeklini koruyan ç- ünsüzü: (*ç->ç-)	44
2.1.2.2. İkincil ç- ünsüzü	44
2.1.2.3. ç- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	44
2.1.2.3.1. Tonlulaşma	45
2.1.2.3.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar	46
2.1.3.2. Yarı Tonlulaşma	46
2.1.3.2.1. ç->Ç-	46
2.1.2.3.2.2. ç->ç-	47
2.1.2.3.3. Sızıcılaşma	47

2.1.2.3.4. Yarı sızıcılaşma	48
2.1.3. k- ünsüzü	48
2.1.3.1. Aslî şeklini koruyan k- ünsüzü: (*k->k-)	48
2.1.3.2. İkincil k- ünsüzü	50
2.1.3.3. k- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	50
2.1.3.3.1. Tonlulaşma	50
2.1.3.3.1.1. k->g-	50
2.1.3.3.1.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar	51
2.1.3.3.1.2. k->ğ-	51
2.1.3.3.2. Yarı Tonlulaşma	52
2.1.3.3.3. Sızıcılaşma	54
2.1.3.3.4. Süreksiz ünsüzler arasında değişmeler	54
2.1.3.3.4.1. k->ḳ-	54
2.1.4. ḳ- ünsüzü	54
2.1.4.1. Aslî şeklini koruyan ḳ- ünsüzü: (*ḳ->ḳ-)	54
2.1.4.2. ḳ- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	55
2.1.4.2.1. Tonlulaşma	55
2.1.4.2.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar	59
2.1.4.2.2. Yarı Tonlulaşma	61
2.1.4.2.3. Sızıcılaşma	62
2.1.4.2.4. Gırtlaklaşma	62
2.1.4.2.4.1. ḳ->ğ̣-	62
2.1.4.2.4.2. ḳ->g̣-	63

2.1.4.2.4.3. $\text{ğ} \rightarrow \text{ğ}^-$	63
2.1.4.2.4.4. $\text{ğ} \rightarrow \text{ğ}^-$	64
2.1.4.2.5. Süreksiz ünsüzler arasında değişmeler	64
2.1.5. s- ünsüzü	65
2.1.5.1. s- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	65
2.1.5.1.1. Tonlulaşma	65
2.1.5.1.2. Yarı Tonlulaşma	66
2.1.5.1.3. Yarı Sızıcılaşma	66
2.1.5.1.4. Ünsüz Düşmesi	66
2.1.5.1.5. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler	67
2.1.6. t- sesi	67
2.1.6.1. Aslî şeklini koruyan t- ünsüzü: ($*t \rightarrow t$)	67
2.1.6.2. t- ünsüzünde görülen fonetik olaylar	68
2.1.6.2.1. Tonlulaşma	68
2.1.6.2.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar	72
2.1.6.2.2. Yarı Tonlulaşma	73
2.1.6.2.3. Süreksiz ünsüzler arasındaki değişmeler	74
2.1.6.2.3.1. $t \rightarrow t^-$	75
2.1.6.2.3.2. $t \rightarrow t^?$	75
2.1.7. y- ünsüzü	75
2.1.7.1. y- ünsüzünden gelişen fonetik olaylar	75
2.1.7.1.1. Ünsüz Türemesi	75
2.1.7.1.1.1. Uzun Ünlülerin Kısalması Sonucu /y-/ türemesi	75
2.1.7.1.1.2. Sandhi türemelerle oluşmuş /y-/ türemesi	76

2.1.7.1.1.3. Söz başında zayıf/vurgusuz ünlülerin ses değerlerinin korunmasıyla oluşan ön ses /y-/ türemesi.....	76
2.1.7.1.2. Ünsüz Düşmesi	77
2.1.7.1.3. Süreksizleşme	77
2.1.7.1.4. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler	78
SONUÇ	79
KAYNAKÇA	86
EKLER	97
ÖZ GEÇMİŞ	98

Tablolar

Tablo1	17
Tablo 2	17
Tablo 3	18
Tablo 4	20
Tablo 5	25
Tablo 6.....	26
Tablo 7	35
Tablo 8	80
Tablo 9	81
Tablo 10	81
Tablo 11	81
Tablo 12	81
Tablo 13	81
Tablo 14	82
Tablo 15	82
Tablo 16	82
Tablo 17	82
Tablo 18	82
Tablo 19	82
Tablo 20	83
Tablo 21	83
Tablo 22	83
Tablo 23	83
Tablo 24	84
Tablo 25	84

Tablo 26	84
Tablo 27	84
Tablo 28	84
Tablo 29	84
Tablo 30	85
Tablo 31	85

ÖN SÖZ

Bir dilin en yalın, en küçük ögesi sestir. Bu bakımdan ses, insan dilinin temel göstergesidir. Dünyadaki bütün dillerin sesleri, asıl olarak “ünlüler” ve “ünsüzler” biçiminde iki gruba ayrılır. Bu ayrım seslerin oluşum biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Ünsüzlerin akustik ve fizyolojik bakımdan şartları belirlenir. Ünsüzler engelli seslerdir. Boğumlanmaları sırasında soluk, konuşma organlarının herhangi bir yerinde engele rastlar. Tonluluk- tonsuzlukları, boğumlanma yerleri ile organların temas dereceleri ünsüzleri sınıflandıran özelliklerdir.

Ağız bir dilin sınırları içerisinde ses ve şekil farklılıkları gösteren konuşma şekilleridir. Bu farklılıklar etnik, coğrafi ve tarihî olabilir. Ağızlar bir dilin geçmişi hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz önemli kaynaklardır. Ayrıca ağızlar ve ölçünlü dil arasında görülen farklar birçok sorunun aydınlatılmasında bize ışık tutmaktadır. Çalışmada incelemeye esas malzeme Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ön ses ünsüzleridir. Bilindiği gibi, ağızlar ses, şekil ve söz varlığı değişmelerinin daha belirgin olarak takip edilebildiği yerlerdir. Bu noktadan hareketle ön ses ünsüzlerinde görülen değişmeler ve gelişmeler Türkçenin genel seyri ile mukayese edilerek ele alınmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmı bir bölgenin genel gramer özelliklerini ortaya koyan çalışmalar şeklindedir. Bir kısmı ise herhangi bir dil unsurunun genel görünümünü ortaya koyan çalışmalardır. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünlü-ünsüz varlığı ile ilgili makale düzeyinde çalışmalar yapılmasına rağmen, bir bütün olarak konuyu ele alıp inceleyen çalışmalar henüz yapılmamıştır. Bu bağlamda çalışma Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ön ses ünsüz varlığını bir bütün olarak ortaya koymaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında aslî ön ses ünsüzlerinin yazı dilinden farkları bulunmaktadır. Çalışmada ağızlarda ön ses aslî ünsüz örnekleri tespit edilirken öncelikle yazı dilinden fonolojik olarak farklılık gösterenler ele alınmıştır. Çıkarılan örnekler ölçünlü Türkçe ile karşılaştırılarak bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir ve bu farklılıklar bir sınıflandırılmaya tabii tutulmuştur. Bu farklılıkların; sızışmanın ara aşaması olmasından, düşmek üzere olmasından, yarı tonlulaşmasından, ötünsüzden ötümlüye ya da ötümlüden ötümsüze doğru bir seyir çizmesinden kaynaklanması gibi birçok nedenden olduğu görülmüştür. Ön ses ünsüzlerinin geçirdiği değişimler göz

önünden bulundurularak çalışmamızın asıl bölümü olan Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ön ses ünsüzleri; ünsüzün aslı şeklini koruması, ikincil ünsüzler ve ünsüzlerdeki fonetik olaylar şeklinde sınıflandırılmıştır ve her başlık ağızlarda tespit edilen örneklerle zenginleştirilmiştir.

Çalışmam sırasında bana kıymetli vakitlerini ayıran Prof. Dr. Ahmet BURAN' a, metinleri inceleyip görüşlerini aktaran Prof. Dr. Ercan ALKAYA' ya, tezin her aşamasındaki yol göstericiliğinden, tezin başlangıcından son aşamasına gelmesi noktasında gösterdiği engin hoşgörüsünden dolayı danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK' e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Elazığ, 2015

Cemile UZUN

Eser Kısaltmaları

AdA	: Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı
AdilA	: Adilcevaz Ağzı
AMKGSa	: Adıyaman Merkez Kâhta, Gerger, Samsat Yöresi Ağzı
AYA	: Akçadağ Yöresi Ağızları
ADDA	: Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağızları
AkkYA	: Akkışla ve Yöresi Ağızları
AAA	: Amasya Aydınca Ağzı
ABİA	: Ankara Beypazarı İlçesi Ağzı
AA	: Arapgir Ağzı
ArYA	: Ardanuç ve Yöresi Ağızları
ArıYA	: Arıcak ve Yöresi Ağızları
AsA	: Asarcık Ağzı
AybA	: Aybastı Ağzı
AyMA	: Aydın Merkez Ağzı
AyrYA	:Ayrancı (Karaman) Yöresi Ağızları
BaİA	: Bala İlçesi Ağzı
BBA	: Balıkesir Bigadiç Ağzı
BanİA	: Banaz İlçesi Ağzı
BaşDA	: Başmakçı ve Dazkırı Ağzı
BayA	: Bayat Ağzı
BayKA	: Bayat Köyleri Ağzı
BayMA	: Bayat Merkez Ağzı
BiYA	: Biga Yöresi Ağızları
BiSA	: Bilecik Söğüt Ağzı
BiMKA	: Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları

BoYA	: Boğazlıyan ve Yöresi Ağızları
BoÇÇA	: Bolvadin Çay ve Çobanlar Ağzı
BoTKKA	: Bolvadin' deki Türkmen Karabağ Köylerinin Ağzı
BüYA	: Bünyan ve Yöresi Ağızları
ÇaYA	: Çay Yörük Ağzı
ÇiYA	: Çiçekdağı ve Yöresi Ağızları
ÇoiYA	: Çorum İskilip ve Yöresi Ağızları
ÇuA	: Çukurova Ağzı
Dala	: Dalaman Ağzı
DGBA	: Denizli İli ve Güneybatı Bölgesi Ağızları
DGİA	: Denizli Güney İlçesi Ağzı
DVA	: Devrez Vadisi Ağzı Ses ve Şekil Bilgisi
DEYA	: Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı
DMİA	: Divriği Merkez İlçe Ağzı
DA	: Diyarbakır Ağzı
DöA	: Dört Yol Ağzı
EİHİKA	: Edirne İli Havsa İlçesi ve Köyleri Ağzı
EİA	: Elazığ İli Ağızları
EldİA	: Eldivan İlçesi (Çankırı) Ağzı
EskMA	: Eskişehir Mihaliçcıklı Ağzı
EskTA	: Eskişehir Türkmen Ağızları
EskYKTA	: Eskişehir ve Yöresi Kırım Tatar Ağzı
EmA	: Emirdağ Ağzı
EAA	: Erbil ve Amirli Ağızları
ErzA	: Erzurum Ağzı
EskYA	: Eskişehir ve Yöresi Ağızları

FA	: Fethiye Ağzı
GBA	: Gaziantep Barakları Ağzı
GMKA	: Gerger Merkez ve Köyleri Ağızları
GAMA	: Gesi, Ağırnas, Mimarsinan ve Yöresi Ağızları
GKA	: Gönen ve Köyleri Ağızlarının Ses ve Şekil Özellikleri
GBTA	: Güneydoğu Bulgaristan Türk Ağzı
KDŞHA	: Kerkük, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Harput Ağızlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi
HA	: Hassa Ağzı
İİA	: İscehisar ve İhsaniye Ağzı
KA	: Kadirli Ağzı
KYA	: Kaman ve Yöresi Ağızları
KKA	: Karakeçili Ağzı (Kırıkkale)
KSBİA	:Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağzı
KarYA	:Karaman ve Yöresi Ağızları
KaoYA	: Karlıova ve Yöresi Ağızları
KavYA	: Kavaklıdere ve Yöresi Ağzı
KemA	: Kemaliye Ağzı
KİGKA	: Kayseri İli Gömürgen Kasabası Ağzı
KİİSKA	: Kayseri İncesu İlçesi Subaşı Köyü Ağzı
KMİA	: Kayseri Merkez İlçe Ağzı
KİYA	:Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağızları
KBLTGA	: Kıbrıs Baf ve Limasol Türk Göçmenlerinin Ağzı
KMKA	: Kilis Merkez ve Köyleri Ağızları
KBMİKA	: Kırklareli Babaeski Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi
KİMİKA	: Kırklareli İli Merkez İlçe Köyleri Ağızları

KırYA	:Kırşehir ve Yöresi Ağızları
KorYA	:Korkuteli ve Yöresi Ağızları
KüA	: Kütahya ve Yöresi Ağızları
MİA	:Malatya İli Ağızları
MTA	:Manyas Türkmen Ağzı
MMA	: Muş Merkez Ağzı
MU	:TÜRK Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962 Muğla Ağzı
NİÜAA	:Nevşehir İli Ürgüp ve Avanos Ağızları
NİEKYA	:Niğde İli Elmalı Kasabası ve Yöresi Ağızları
NİİKA	:Niğde İli İçmeli Kasabası Ağzı
NYA	: Niğde ve Yöresi Ağızları
RHA	:Rize İli Hemşin Ağzı
SAA	: Saimbeyli (Adana) Ağızları
SİA	: Sakarya İli Ağızları
SİFSİ	: Sakarya İli Ferizli ve Söğütlü İlçeleri
SKA	: Sakarya İli Kaynarca İlçesi Ağzı
SKAD	: Salihli İlçesi ve Köyleri Ağızlarından Derlemeler
SYA	: Sakarya ve Yöresi Ağız Özellikleri
SYAÖ	: Sandıklı ve Yöresi Ağız Özellikleri
SA	: Sarıcakaya Ağzı
SinA	: Sinanpaşa Ağzı
SMİKA	: Sivas Merkez İlçe ve Köyleri Ağızları
SivA	: Sivaslı Ağzı
SuIA	: Sultandağı Ağzı
ŞYA	: Şabanözü Yöresi Ağzı
ŞarYA	: Şarkışla ve Yöresi Ağızları

ŞavYA	: Şavşat ve Yöresi Ağızları
ŞA	: Şuhut Ağzı
TYA	: Talas ve Yöresi Ağızları
TavYA	: Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri
TeİSİ	: Tekirdağ İli ve Saray İlçesi Köyleri
TKYA	: Torul ve Kelkit Yöresi Ağızları
TA	: Trabzon Ağzı
TYA	: Trabzon ve Yöresi Ağızları
THA	: Türkçenin Hemşin Ağzı
UİA	: Uşak İli Ağızları
UYA	: Ula ve Yöresi Ağızları
VGKH	: Van Gölü Kuzey Havzası
VMA	: Van ve Merkez Ağzı
VÇTA	: Vrapçişte ve Çevresi Ağzı
YİA	: Yapraklı İlçesi (Çankırı) Ağzı
YYA	: Yerköy ve Yöresi Ağızları
YÇA	: Yozgat Çandır Ağzı
YKYTA	: Yozgat İli Kadışehri ve Yöresi Türkmen Ağızları
YSİA	: Yozgat Sorgun İlçesi Ağzı
ZİA	: Zonguldak İli Ağızları

Diğer Kısaltmalar

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Alt.	: Altayca
AT	: Ana Türkçe
Az.	: Azerbaycan Türkçesi
bk.	: Bakınız
Çağ.	: Çağatayca
Çuv.	: Çuvaşça
ET	: Eski Türkçe
EAT	:Eski Anadolu Türkçesi
Gag.	:Gagavuzca
Gök.	: Göktürkçe
Hak.	:Hakasça
Hal.	:Halaçça
Hrzm.	:Harezmce
Kıp.	:Kıpçakça
Kırg.	:Kırgızca
Krh.	:Karahanlıca
Mac.	:Macarca
OT	: Orta Türkçe
Özb.	:Özbekçe
Tat.	: Tatarca
TT	:Türkiye Türkçesi
TTA	:Türkiye Türkçesi Ağzıları

Türkm. :Türkmençe

Uyg. :Uygurca

Yak. : Yakutça

Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı

- ä** : Açık e ünlüsü.
ǎ : Normalden kısa a ünlüsü.
â : İnce a ünlüsü.
ā : Normalden uzun a ünlüsü.
á : Yarı kalın, düz, geniş (a-e arası) ünlü.
ë : Açık e ünlüsü.
ē : Normalden uzun e ünlüsü.
è : Yarı geniş, düz, ince (e-i arası) ünlü.
ī : Normalden uzun ı ünlüsü.
í : Yarı kalın, düz, dar (ı-i arası) ünlü.
î : ı-u arası ünlü.
ÿ : Normalden kısa i ünlüsü.
î : Normalden uzun i ünlüsü.
ō : Normalden uzun o ünlüsü.
ó : Yarı kalın, yuvarlak, geniş (o-ö arası) ünlü.
ō : Normalden uzun ö ünlüsü.
ū : Normalden uzun u ünlüsü.
ū : Normalden kısa u ünlüsü.
ú : Yarı kalın, yuvarlak, dar (u-ü arası) ünlü.
ū : Normalden uzun ü ünlüsü.
ḃ : b, v arası ünsüz.
ḅ : b, m arası ünsüz.
ć : Tonlulaşma eğilimindeki bir diş eti ünsüzü.
č : Normalden daha fazla önde telaffuz edilen ve hafifçe sızıcı olan ünsüz.

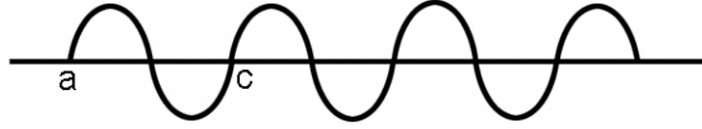
- Ç:** Süreksiz, yarı tonlu, diş eti (c-ç arası) ünsüzü.
- F:** Sızıcı, yarı tonlu, diş dudak (v-f arası) ünsüzü.
- ğ:** Süreksiz, tonlu, art damak ünsüzü.
- ġ:** Kalın ünlülerle kullanılan ön damak g ünsüzü.
- ğ̇:** Art damak ünsüzü.
- ğ̈:** Patlayıcı gırtlak ünsüzü.
- h:** Sızıcı, tonsuz, art damak ünsüzü.
- k:** Süreksiz, tonsuz, art damak k ünsüzü.
- ķ:** Dilin arka tarafının, damağın yumuşak kısmına ses yolunu kapatacak bir şekilde temasıyla çıkan ünsüz.
- k':** k ile ç arası ünsüz.
- ķ̇:** Ön damak ünsüzü.
- ķ̈:** Orta damak ünsüzü.
- ķ̉:** Boğaz ünsüzü.
- Ķ:** Süreksiz, yarı tonlu, art damak (ķ-ğ̇ arası) ünsüzü.
- K:** Süreksiz, yarı tonlu, ön damak (k-g arası) ünsüzü.
- Ē:** Art damak ünsüzü.
- Í:** Ön damak l' si.
- ṁ:** Düşmek üzere olan ünsüz.
- ń:** Sürekli, akıcı, ötümlü, genizli, bir diş eti ünsüzü.
- sç:** s ve ç karışımı ünsüz.
- ś:** Sürekli, sızıcı, ötümsüz bir diş eti ünsüz.
- S:** Sızıcı, yarı tonlu, aslı diş (z-s arası) ünsüzü.
- ţ:** Kalın ünlülerle hece oluşturan, ön boğumlanmalı ünsüz.
- t':** Yarı belirsiz t ünsüzü.

- f** : Süreksiz, ötümsüz diş eti ünsüzü.
- T** : Süreksiz, yarı tonlu, asıl diş, (d-t arası) ünsüzü.
- v** : Çift dudak v' si.
- y** : Sürekli, akıcı, ötümlü yarı ünlü bir diş eti ön damak ünsüzü.

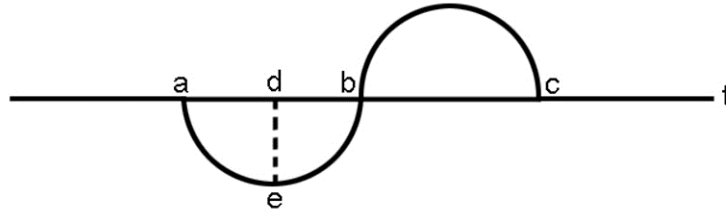
GİRİŞ

Ses, havanın titreşim hareketidir. Titreşim, bir cismin ileri geri gidip gelme hareketidir. Ses veren her şey titreşir. Titreşen cisimler ses oluşturur. Titreşimin gerçekleşmesi için öncelikle titreşim yapan bir cisme, sonra bu titreşimleri kulağımıza ileten bir ortama ihtiyaç vardır. Esnek olan cisimler ses dalgaları titreşim kaynağından enerji taşırlar. Bu enerji çeşitli ortamlar tarafından iletilir. *Cisimlerin titreşmesi ile meydana gelen sesin kulağımıza kadar gelebilmesi için ses kaynağı ile kulağımız arasında katı, sıvı ve gaz gibi esnek bir ortamın bulunması gerekir.*¹ Titreşim yapan havanın hacmi büzülür ya da genişler. Ağır bir cismi hafif bir cisimden daha yavaş titreşim yapar. Eğer titreşim yapan boşluk ise yuvarlak büyük bir hacim, ince ve küçük bir hacimden daha yavaş titreşim yapar.

Titreşen cismin frekansı bulunmaktadır. *Saniyelik süre içinde oluşan titreşim sayısına frekans denir.*² Frekans, titreşimin büyüklük ya da küçüklük sıklığıyla ilgilidir.

Şekil 1: Titreşim sayısı yani frekansı büyük ince ses³

Şekil 2: Titreşim sayısı yani frekansı küçük kalın ses⁴

Titreşen her madde ses oluşturur; fakat bu oluşan ses dalgaları aynı değildir. Ses dalgalarının bazı özellikleri vardır. Bunlardan biri genliktir. *Bir dalga tepesi ile dalga çukuru arasındaki mesafenin yarısına genlik denir. Bir dalga tepesi ile dalga çukuru ve bir de tepeden oluşan dalgaya ise periyot denilmektedir.*⁵ Titreşen ses dalgaları periyotlu veya periyotsuz olabilir. Periyotlu titreşim, belirli bir zamanda belirli aralıklarla tekrar eden seslerdir. Periyotsuz titreşim, herhangi bir zamanda titreşim aralığı belirli olmayan seslerdir.

¹ Muzaffer Tansu, **Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1963, s. 11.

² Emel Bek, **Müzik Enstirimanlarına Fiziksel Bir Bakış**, Ankara, 2009, s. 20.

³ Fatih Özek, **Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler**, Akçağ Yay., Ankara, 2014, s. 34.

⁴ Fatih Özek (2014), age., s. 33.

⁵ Muzaffer Tansu (1963), age., s. 15.

Sesin gürültülü olup olmadığını anlamak için sesin ortaya çıkış periyoduna bakmak gerekir. Düzenli yani zamanlı çıkan sesler gürültü değildir. Çünkü belirli zaman dilimlerinde belirli aralıklarla tekrarlanabilir. Düzensiz yani zamansız sesler ise belirli zaman dilimlerinde tekrarlanamayacağı için gürültüden ibaret olan seslerdir. Dilin ses aracı olan ünlüler ve ünsüzlerin ses araçlarında bazı unsur farklılıkları bulunmaktadır. Ünlüler belirli zamanlarda sürekli tekrarlanış şekilleri aynı olan hareketlerdir. *Ötümlü ünsüzler, zamanlı ve zamansız gırtlak ile birleşmiş titreşimlerdir. Ötümsüz ünsüzler ise zamansız hareketler olup saf gürültülerdir. “Genel olarak bazı ünsüzler de ünlüleri hatırlatan bir yapıya sahiptir.”*⁶

İnsan; ağız, akciğerler ve ses tellerini kullanarak ses çıkarır. İnsan sesinin oluşması için önce akciğerlerden gelen hava soluk borusuna dolar ve buradan dışarı çıkar. Soluk borusunun üst bölümünde gırtlak yer alır. Gırtlakta ses telleri bulunur. *“Sesi meydana getiren bu fizyolojik şartlar, çeşitli tasnifler ve adlandırmalarla birlikte, esas olarak ses aygıtımızda üç grup kasa bağlı olarak ve şu üç evreden geçerek meydana gelir:*

- a. Soluk verme
- b. Seslenme
- c. Boğumlanma”⁷

a. Soluk Verme: Akciğerler solunumun en önemli organıdır. Akciğerler olmasaydı solunum gerçekleşmezdi. Soluk verme, solunumun ikinci zamanıdır, soluk alma sırasında akciğerlere alınan hava dışarı çıkar. Soluk verme daima eşit ve sarsıntısız olmalıdır. Aksi hâlde söyleyiş kusuru meydana gelir.

b. Seslenme: Gırtlak, dilin tabanında bulunan dil kemiğine özel kasla asılmıştır. Gırtlakın içinde sümüksü bir zar yer alır. Sümüksü zar, alt ve üst kısımlardan meydana gelmiştir. Sesin ortaya çıkmasını sağlayan alt kısımlardır. Alt kısımlar gırtlakın gerçek ses girişleridir. Sesin ilk tınısı gırtlakta şekillenir. Gırtlak yutak, ağız gibi organların şekillenmesini sağlayarak boğumlanma için zemin hazırlamış olur. Ses hazırlanan zeminde havaya çarparak seslenmeyi meydana getirir.

c. Boğumlanma: Konuşma organlarının bazen birlikte bazen tek başına hareket ederek sesleri meydana getirmesi boğumlanmayı oluşturur. Herhangi bir sesi meydana getiren organlar çeşitli aşamalardan geçerek fonemleri oluştururlar. Bu aşamaların ilkinde boğumlanma organları sesleri çıkarmak için davranım hâline geçer. Geldikleri davranım durumunu bir süre devam ettirirler. Son aşamada ise eski hâllerini alırlar. Yani bağımsız duruma geçerler. Ünlülerin boğumlanmasında ikinci aşamaya gelinilen davranım süresini devam ettirme yani tutulma süresi hem gerilme hem de bir ses evresidir. Ünsüzlerin boğumlanmasında, akustik sıfırdır. Bu çeşit ünsüzlerin fizyolojik analizinde üç aşama bulunmaktadır.

⁶ Muzaffer Tansu (1963), age., s. 15.

⁷ Fatih Özek (2014), age., s. 15.

1. *Kapanmaya davranım*

2. *Kapanma*

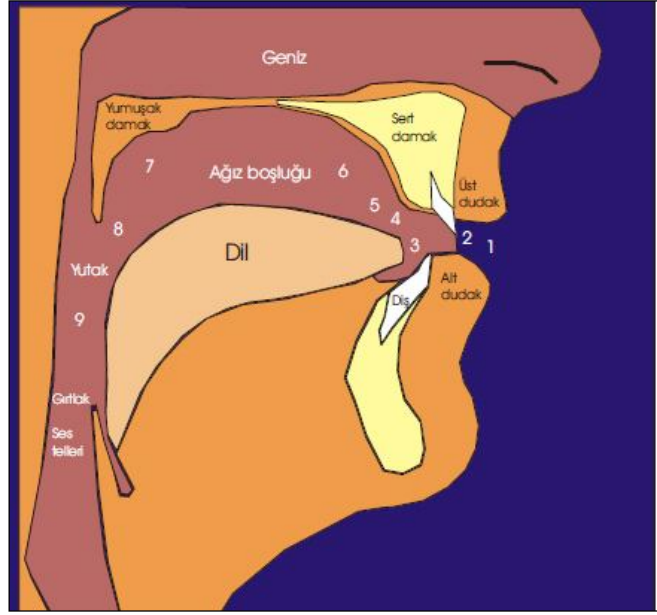
3. *Açılma- patlama*⁸

Konuşmada organlar en kısa sürede yer değiştirirler. Geçiş sesleri, boğumlanma organlarının yer değiştirme anında meydana geldikleri için birbirlerinden bağımsız değildirler. Boğumlanma çeşitleri ve konuşma aygıtımızın verebileceği sesler oldukça fazladır. Her dilin boğumlanması farklı olduğu için -boğumlanma gerçeği bilinmedikçe-yabancı dil öğrenilirken zorlanılır. Yani yabancı bir dil öğrenmek isteyen o dilin kelimelerini tam anlamıyla telaffuz edememesinin nedeni boğumlanma gerçeğinin bilinmemesidir.

Ses, insanın bir şey anlatmak için ağzından çıkan selendir. Gırtlaktaki ses tellerinin titreşimleri ile çıkan ses asıl ton ve ikincil tonlardan ibarettir. Asıl ton gırtlığın üstündeki çeşitli boşluklardan geçerek meydana gelir. Ses gerecimiz, yapı bakımından müzik aletlerine benzemekle beraber çok daha ayrıntılı sesler meydana getirir. “*Gerek müzik gerek insan sesi, ses hakkındaki fiziksel teörinin içine girerler. Ses gereci, müziksel ses ve gürültü olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunlar da ünlüler ve ünsüzlere karşılıktır.*”⁹ Ses girişlerinin düzenli titreşimleriyle meydana gelen ünlüler selendir. Havanın patlaması, sızması, hışırtısıyla meydana gelen bazı ünsüzler de sesin gürültü kısmını oluşturur. Akciğerlerden gelen hava, girişlerini aralayıp titreşim meydana getirir. Titreşen sesler tonlu dediğimiz ünsüzleri meydana getirir. Tonlu ünsüzler, ses boşluğu geniş durumdayken oluşur. Yani tonlu seslerin çıkışı engelsiz ve gürültüsüzdür.

⁸ Muzaffer Tansu (1963), age., s. 35.

⁹ Muzaffer Tansu (1963), age., s.15.

Şekil 3: İnsanın ses üretme organı¹⁰

Ses bilim, *insan dilinin seslerini, dillerin ses yönünü inceleyen bilimdir*¹¹. Eskiden ses fiziğin konusu iken bilimin ilerlemesi ile yeni alanlar ortaya çıkmıştır ve ses akustik bilimin konusu olmuştur. Fizyolojik ses bilim ise insanların sesleri çıkarırken gerçekleştirdiği ses organları ve soluma ile ilgilidir. Ses bilim, genel olarak dünya dillerindeki bütün sesleri ve bunların çıkarılış yönlerini inceleyen çeşitli başlıklara ayrılmaktadır.

Akustik Ses Bilim:

Akustik ses biliminin ne olduğunun anlaşılması için öncelikle ses kavramının anlaşılması gerekir. Ses, gırtlaktaki ses tellerinin titreşimleri ile çıkan tondur. *Ses, işitme uzuvlarımız ve yalnız işitme uzuvlarımızla duyduğumuz dış izlenimlerin topudur.*¹² *Ses, insan oğlunun her an iç içe olduğu canlı bir varlıktır.*¹³

Akustik ses bilimi ton, ses şiddeti ve tını ile ilgilidir. Basit periyodik hareket ile titreşim meydana gelen ses izlenimine ton denilmektedir. *Ton*, titreşimin çok ya da az olmasıdır. Sesin düşük, yüksek ya da pes, tiz çıkarılmadır. Bir sesin şiddeti genellikle onun duyulma derecesiyle ilgilidir. *Ses şiddeti*, titreşim genişlidir yani her sesin şiddeti, ses veren cisimlerin titreşimlerin genişliği ile artıp eksildiğine göre şiddet adı altında

¹⁰ 1. 1- Dudak sesleri (Bilabial): Dudaklar arası 2- Dudak-diş sesleri (Labiodental): Alt dudak üst dişler arası 3- Diş sesleri (Dental ve interdental):Dil ucu ve diş ucu 4- Diş yuvası (Alveolar): Dil ucu ile diş eti arası 5- Art diş yuvası (Postalveolar): Dil ucu ile diş eti gerisindeki boşluk a- Geriye dönük (retroflex): Dil geriye doğru bükülür ve damağa değer.

b- Damak-boşluk (plato-alveoral): Diş yuvası ile damak arası 6- Ön damak sesleri (Palatal) : Dil ortası ile sert damak arası 7- Damaksı sesler (Velar) : Dilin gerisi ile damak arası 8- Küçük dil sesleri (Uvular): Dilin gerisi ile küçük dil arası 9- Östaki sesleri (Pharyngeal) : Dilin kökü ile soluk borusu arası.

¹¹ Doğan Aksan, **Her Yönüyle Dil**, TDK Yay., Ankara, 2007, s. 9.

¹² Necip Üçok, **Genel Fonetik**, Multilingual Yabancı Dil Yay., İstanbul, 2007, s. 24.

¹³ Volkan Coşkun, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kültür Yay., İstanbul, 2010, s. 17.

titreşim genişliğini anlamak gerekir. Titreşen sesin genişliği ne kadar çoksa titreşim o kadar büyüktür. Titreşen sesin genişliği ne kadar küçükse ses de o kadar azdır. *Ses şiddeti*, ses dalgalarının enerjisine ve genliğine bağlıdır. *Tını*, bir sesi başka seslerden ayırt edebilmektir. Bir sesin tınlama rengi, onu vücuda getiren titreşimlerin birleşmesi tarzı anlamına gelir. Müzik sesi ve insan sesi tını sayesinde de birbirlerinden ayrılabilir.

Fizyolojik Ses Bilim:

İnsan dilini anlayabilmek için konuşma organlarının işleyişini bilmek gerekir. Fizyolojik olarak ses bilim konuşma organlarını işleyişiyle ilgilenir. Konuşma işlevi, çeşitli organlarımızın ortaklaşa işleyişiyle gerçekleşir. *Değişik organların katkısı ve çeşitli hareketler sonucunda, her bir dilde otuz ilâ elli arasında değişen sayıda ses oluşur.*¹⁴ Soluk alıp verme olayında görevli yapılardan biri diyaframdır. Diyafram, akciğerlerin çalışmasını destekleyen güçlü bir kastır. Diyafram, soluk aldığımız zaman kasılarak düzleşir ve akciğerlerin tabanını aşağıya doğru çeker. Bu sırada kaburgaların arasında bulunan kaslar göğüs kafesinin genişlemesine yardımcı olur. Böylece akciğerler soluk borusundan gelen havayı içine alır. Diyafram ve kaburga kasları gevşediği anda göğüs kafesi daralır. Akciğerler eski hâline döner. Böylece havada dışarı çıkmış olur.

Ses telleri yan yana gelerek titreşim sağlarken uzaklaşması ses boşluğunu açabilir. Ses boşluğunun açılmasıyla ses boşluğundaki üçgensel yapı genişler, arkada ufak bir delik kalır. Böylece ses boşluğunun kenarlarında ufak bir titreşim sağlanır. Titreşimin hızı kişisel yapıya göre farklılık gösterir.

Özetleyecek olursak ses telleri yani gırtlak titreşimi sağlayan organlardır. Sese tınısını veren ise yutak, ağız ve burun boşluğudur. Seslerin tonunun farklı olmasında geniz ve burun boşluğunun payı bulunmaktadır.

¹⁴ Doğan Aksan (2007), age., s. 16.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜNSÜZLER

Oluşumları sırasında ses yolunda belirli bir engel ile oluşan seslerdir. Akciğerlerden gelen havanın çıkışı sırasında ses, çeşitli engellerle karşılaşır. Sesin organlarda kapanma, daralma gibi çeşitli engellere karşılaşması sonucu ünsüzler oluşurlar. Bu engel dudaklarda, dil ile dişler arasında veya benzeri yerlerde olabilir. *Özgür olmayan bu sesler ancak bir ünlü ile hece oluştururlar.*¹⁵ Ünsüzlerle ilgili tanımlar da çoğunlukla bu özellikler esas alınarak yapılmıştır:

TDK, “Ses yolunda bir engele çarparak çıkan ses, sessiz, sessiz harf, konson, konsonant.”

Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, “Konson, sessiz harf, abanık, ağız boşluğunda bir engele çarparak çıkan ses.”¹⁶

Zeynep Korkmaz, “Ağız kanalında ve diğer ses organlarında bir engelleme daralma veya kapanmayla çıkarılan ses: p, b, m; t, d; k, g; ç, c; f, v, y; h; s, z; ş, j; ğ, l, r. Ünsüzler ses yolundaki boğumlanma noktalarına göre dudak, diş-eti, damak ve gırtlak ünsüzleri; boğumlanma sırasında ses yolunun kapanma veya daralma durumuna göre patlayıcı, sızıcı ünsüzler; ses tellerinin ton verip vermemesine göre de tonlu ve tonsuz ünsüzler olarak sınıflandırılır. Boğumlanma sırasında geniz yolunun da devreye girdiği ünsüzler geniz ünsüzleridir.”¹⁷

Muharrem Ergin, “Vokaller dışında kalan diğer seslere konsonant adı verilir. Konsonantların teşekkülünde hava ve seda akımı ses geçidinde belirli bir takıntıya uğrar. Ses yolunda belirli bir darlık, gevşek veya gergin bir kapantı olur. Konsonantların bir kısmı sedalı, bir kısmı sedasızdır. Sedalı ve sedasız konsonantlar arasındaki fark sadece seda farkı değil, aynı zamanda bir kuvvet farkıdır.”¹⁸

Doğan Aksan, “Ünlülerin tersine, ünsüzlerin çıkışları sırasında ağız kanalında ya da öteki organlarda bir engellenme söz konusudur.”¹⁹

Tuncer Gülensoy, “Ses yolunun genel olarak daralma ve bazen kapanıp açılma durumlarında çıkan seslerdir.”²⁰

Volkan Coşkun, “Akciğerlerden başlayan yolculuklarını dudakların hemen dışında tamamlayan ünsüzler, bu yolculukları esnasında dört ayrı nitelik kazanırlar. Bu niteliklerden biri, yutağa kadar olan bölümde, diğer üçü ise, küçük dilin devreye girmesiyle ağız ve burun boşluğuyla damak, diş-eti ve dudaklarda oluşur.”²¹

Necip Üçok, “Konsonlarda temel teşkil eden şey, ses çıkaran veya çıkarmayan nefesin engellenmesidir, ağız kanalının daralması veya kapanması ile oluşur.”²²

Tahsin Banguoğlu “Sesteşler genellikle ses yolunun bir noktada kapanması veya daralması sonucunda çıkan seslerdir.”²³

¹⁵ Nevin Selen, “Söz Söyleme Sanatının Tarihsel Gelişimi”, *Dil ve Tarih Coğrafya Dergisi*, Ankara, C XXIX, 1979, s. 74.

¹⁶ Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü, BSTS, 1972.

¹⁷ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara, 2005, s.162.

¹⁸ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay., İstanbul, 1998, s. 36.

¹⁹ Doğan Aksan (2007), age., s.32.

²⁰ Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara, 2005, s. 314.

²¹ Volkan Coşkun (2010), age., s.62.

²² Necip Üçok (2007), age., s.58.

²³ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK, Ankara, 2004, s.18.

Nurettin Demir, “Akciğerlerden gelen havanın çıkışı sırasında telaffuz organlarında tıkanma, daralma, sürtünme gibi çeşitli engellerle karşılaşması sonucu oluşan seslere *ünsüz* denir.”²⁴

Mukim Sağır, “Ünsüzler ses yolunun genel olarak daralma, bazen de kapanıp açılma durumlarında çıkan seslerdir. Birçok dilde olduğu gibi ünsüzlerin sayısı ünlülerden çoktur.”²⁵

Jilani S. Warsi, “Konsonlar ağız aracılığıyla geçen hava akımı içerisinde belirli şekilde oluşan artikülasyon sesler olarak tanımlanır.”²⁶

Henry Sweet, “Konsonant sesleri, vokal alan bölgesinde midsagittal içerisinde gerçek bir engelle karşılaşarak üretilir.”²⁷

Ünsüzleri incelerken akustik ve fizyolojik bakımından sınıflandırılır. Akustik ünsüzler, hava yolunda gürültü oluşturduğu için titreşim meydana getiren ünsüzlerdir. Ünsüzlerin titreşim tonları ünlülerde olduğu gibidir. Titreşimli ünsüzler, akciğerden gelen havanın ses tellerine çarpmasıyla ve çarpmanın titreşim meydana getirmesiyle oluşurlar. Ses tellerine çarpan hava tonlu havadır. Titreşimli ünsüzlerin oluşumunda ses tellerine çarpan havanın titreşim sayısı aynıdır. *Ortalama erkeklerde saniyede yüz defa, kadınlarda iki yüz defa, çocuklarda ise saniyede dört yüz defa titreşir.*²⁸ Fizyolojik bakımdan ünsüzler, boğumlanma organlarının daralması veya aniden kapanıp birden açılması ve ses yolundan hava akımından az çok engellenmesi ile meydana gelirler.

Ünsüzler, tonlu/tonsuz -ötümlü/ötümsüz, titremeli/titremesiz- seslerdir. Organlardaki basıncın şiddeti, ünsüzleri sert ve yumuşak ünsüzler olmak üzere ikiye ayırır. Tonsuzların çıkış noktalarından titreşim oluştuğu için sert ünsüzlerdir; tonluların çıkışında ise titreşim oluşmadığı için yumuşak ünsüzlerdir. Boğumlanmaları sırasında kaslar gevşekse bu ünsüzlere *yumuşak ünsüzler* denir. Boğumlanmaları sırasında ses kasları gergin ise bu ünsüzlere *sert ünsüzler* denir. Dil ile boğumlanan sert ünsüzler yumuşayabilir. Bazı seslerin boğumlanma yeri aynı olduğu için birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bu seslere *karşılıklı ünsüzler* denir. Bazı tonsuz ünlülerin tonlu karşılıkları bulunmaktadır: p~b, ç~c, k~g/ğ, t~d, f~v, s~z, ş~j sesleri birbirlerinin yerine kullanılabilir.

1.1. Dünya Dillerinde Ünsüzler

Dünya dillerinde ünsüzler boğumlanma yeri ve boğumlanma biçimine göre ikiye ayrılır:

1.1.1. Boğumlanma Yerine Göre Ünsüzler:

Ünsüzlerin boğumlanmasını sağlayan temel organ dildir. Dil, yatay ve dikey hareket ederek ünsüzlerin boğumlanmasını sağlar. Boğumlanma yerleri, gırtlaktan dudaklara kadar uzanan boğaz ve ağız yolunun çeşitli yerlerinde oluşur. Dünya

²⁴ Nurettin Demir, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Açıköğretim Fakültesi, Eskişehir, 2011, s.25

²⁵ Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünsüzler”, *TDAY-B*, 1995, s. 391.

²⁶ Jilani S. Warsi, *Consonants and Vowels*, Greenlandic, 2011, s.1.

²⁷ Henry Sweet, *On Vowel and Consonant*, Handbook of Phonetic, 1877, s. 1.

²⁸ Volkan Coşkun (2010), age., s. 45.

dillerinde ünsüzler boğumlanma yeri bakımından dudak, diş, damak ve gırtlak ünsüzleri olmak üzere dörde ayrılır.

1.1.1.1. Dudak Ünsüzleri:

Sadece dudaklarda ya da diş ve dudaklarda teşekkül eden ünsüzlerdir. Dudak ünsüzleri kendi arasında ikiye ayrılır:

1.1.1.1.1. Çift dudak ünsüzleri: İki dudak da seslerin oluşumunda etken olduğu için asıl dudak ünsüzleridir. /p/, /b/, /m/ sesleri bütün dillerde dudak ünsüzleridir.

1.1.1.1.2. Diş-dudak ünsüzleri: Alt dudak üst kesici dişlere değince hava yanlardan çıkar, *f* ve *v* diş-dudak ünsüzleri oluşur. “*f ve v seslerinden başka İndogermence, Germence ve Almancada bulunup mürekkep fonem diye kabul edebileceğimiz qu’ ya da dikkat nazarına almak gerekir. Bunlara dudak-yumuşak damak fonemleri adı verilir.*”²⁹

1.1.1.2. Diş Ünsüzleri:

Dilin -dişlerle münasebetinde- damağa doğru kabarmasıyla veya ağız boşluğunda oluşturduğu ünsüzlerdir. Diş ünsüzleri kendi arasından dörde ayrılır:

1.1.1.2.1. Tersçevrik ünsüzler: Dil ucunun üst damağa dokunması suretiyle çıkan ünsüzlerdir. İsveçcede yaygın olarak bulunur. *Sanskritincedeki t, th, d, dh, ś, ṇ, v, r gibi fonemler*³⁰ tersçevrik ünsüzleridir.

1.1.1.2.2. Diş eti ünsüzleri: Diş ucunun, üst kesici diş eti dişlerinin diş etlerine doğru uzanması ancak diş etlerine değmemesi ile meydana gelirler. *t, d, n* sesleri diş eti ünsüzleridir ve Almancada çok yaygındır.

1.1.1.2.3. Diş ardı ünsüzleri: Dil ucu kenarlarının üst kesici dişlerin arka kısmına değmesiyle oluşurlar. İngilizce *th* kısmen bu gruptadır.

1.1.1.2.4. Dişler arası ünsüzler: Dil ucunun kenarları, kesici dişlerin üst ve alt kenarları arasındaki boşluğu doldurmasıyla oluşurlar. İngilizce *th*, Ermenice *t* ve *d*, Arapça da *ث* ‘*s*’ ve *ذ* ‘*z*’ harfleri dişler arası ünsüzdür.

1.1.1.3. Damak Ünsüzleri:

Sert damak ve art damakta oluşan ünsüzlerdir. Damak ünsüzleri kendi arasında ikiye ayrılır:

1.1.1.3.1. Ön damak ünsüzleri: Dil sırtı ortasının sert damağa değmesiyle oluşan ünsüzlerdir. Ön damak ünsüzleri, ön ünlülerle boğumlanır. Arapça *ك*, Almancada *ch*, Fransızca /s/ sesleri bu gruptadır.

²⁹ Necip Üçok (2007), age., s. 43.

³⁰ Necip Üçok (2007), age., s. 45.

1.1.1.3.2. Art damak ünsüzleri: Dil sırtının arka kısmının, yumuşak damağa doğru kalkmasıyla teşekkül eden ünsüzlerdir. Art damak ünsüzleri ön ve art yumuşak damak ünsüzleri diye ikiye ayrılır. Hami Sami dillerinde ق, Gürcüce q, İsviçcede ch ve Almandada ch ünsüzleri art yumuşak damak ünsüzleridir.

1.1.1.4. Gırtlak Ünsüzleri:

Bazı sesler sadece gırtlakta boğumlanır. Ağız, burun ve boğaz boğumlanmaya doğrudan karışmaz. Gırtlak ünsüzleri kendi arasında dörde ayrılır:

1.1.1.4.1. Gırtlak kapanma ünsüzü: Alınan nefes, ses tellerini yaklaştırır ve sıkıştırır. Daha sonra nefes kuvvetli bir şekilde dışarı çıkar. /ʕ/ işareti ile gösterilir. Arapçada ع, Yunancada /ɣ/ işareti ile gösterilir. Türkçede bu ünsüz, Arapçadan alınmış kelimelerde görülür. *İngilizce ve Fransızca böyle bir ses yoktur. Ancak Fransızca arada sırada bu çeşit bir vokal eklemesine tesadüf edilirse de bu bazen ferdi bir özellik arz eder.*³¹

1.1.1.4.2. Gırtlak üfleme ünsüzü: Gırtlaktaki ses yolu yarı açık bir şekilde bulundurulup nefes kuvvetli bir şekilde itilirse bu ünsüz meydana getirilmiş olur. Fısıldama anında meydana gelen bir ses olduğu için fısıldama ünsüzü de denilmektedir. Ünsüzün işareti ح dir. Arapça ve Etiyopya, Kenya gibi Soma dillerinde kullanılmaktadır.

1.1.1.4.3. Gırtlak titreme ünsüzü: Akciğerden gelen hava akımı, yarı açık veya açık bir konumda olan ses tellerinin iç çeperlerine sürtünerek gırtlak titreme sesini oluşturur. Ünsüzün işareti ɛ veya ɧ' dir. Almandada ch, Ermenicede xe gibi ünsüzler bu gruptadır.

1.1.1.4.4. Gırtlak sürtünme ünsüzü: Hami Sami dil aileleri için karakteristik bir ünsüzdür. Avrupa dillerinde de bulunmaktadır. Ses yolu göreceli olarak açıktır ve oluşumunda ağız hemen hemen hiç işe karışmaz. Nefes kuvvetli veya zayıf olabilir. *Fransızca bu ses yazı dilinde vardır ama telaffuz edilmez.*³²

1.1.2. Boğumlanma Biçimine Göre Ünsüzler:

Dünya dillerinde ünsüzler boğumlanma biçimine göre kapanma ünsüzleri³³ ve daralma ünsüzleri³⁴ olmak üzere ikiye ayrılır.

1.1.2.1. Kapanma Ünsüzleri:

Kapanma ünsüzlerinin boğumlanması dudaklarda, dişlerde veya damaktadır. Bu ünsüzler oluşurken ses, ağız yolunu kapatır. Kapanma sırasında ses tellerinin arkasında

³¹ Necip Üçok (2007), age., s. 37.

³² Necip Üçok (2007), age., s.38.

³³ Volkan Coşkun (2010), age., s. 77. Bu kavram yerine *kapanmalı ses yolunda oluşan ünsüzler* başlığı kullanılmıştır. Necip Üçok (2007), age., s. 51. Bu başlık *kapanma fonemleri* şeklinde ifade edilmiştir. Muzaffer Tansu (1963), age., s.15. Bu başlık *kapanmalı fonemler* şeklinde ifade edilmiştir.

³⁴ Volkan Coşkun (2010), age., s. 77. Bu kavram yerine *daraltmalı ses yolunda oluşan ünsüzler* başlığı kullanılmıştır. Necip Üçok (2007), age., s. 51. Bu kavram yerine *daralma fonemleri* ifadesi kullanılmıştır. Muzaffer Tansu (1963), age., s.15. Bu başlıklar *daraltmalı fonemler* şeklinde ifade edilmiştir.

nefes toplanır. Ses yarığının açılmasıyla veya kapanmasıyla ses dışarı itilir. *Dışarı itilen ses ya içeriye ya da dışarıya patlayarak çıkar. İçe doğru patlayan havanın oluşturduğu seslere İçe Patlamalı, dışa doğru patlayan seslere de Dışa Patlamalı sesler denir.*³⁵

Kapanma ünsüzleri patlama oluştururlar. Bir anda kesilen gürültü ile meydana gelen kapanma ünsüzlerine *süreksiz veya an ünsüzleri* denir. Kapanma ünsüzleri, boğumlanma yerlerine göre dudak kapanma ünsüzleri p, b; diş kapanma ünsüzleri t, d; damak kapanma ünsüzleri k, g' dir. *c, f, q, G fonetik işaretleriyle gösterdiğimiz fonemler de katılır.*³⁶

p: Dudaklarda boğumlanan ünsüzdür. *Rusçada bağımsız bir palatallaşmış - damaksillaşmış- p mevcuttur.*³⁷ Oluşumunda damak perdesi kapalıdır ve ses telleri titreşim oluşturmaz.

b: Dudaklarda boğumlanan /b/ ünsüzü /p/' nin titreşimli hâlidir. *Rusçada palatallaşmış /b/ bulunmaktadır.*³⁸

Şekil 4: b, p ünsüzlerinin boğumlanması

t: Dil sırtı düz, damak perdesi kapalı, dudaklar açıktır ve ses telleri titremez.

d: Oluşumunda ses telleri titreşim oluşturur. Bu yönüyle /t/ ünsüzünden ayrılır.

Şekil 5: t, d ünsüzlerinin boğumlanması

k: Dil sırtı yumuşak damakla sert damak sınırında kapanma meydana getirir. Dil ucu, alt çene sınırında hareketsizdir. Ses telleri titreşim oluşturmaz.

g: /k/' nin titreşimli şeklidir.

³⁵ Muzaffer Tansu (1963), age., s. 63.

³⁶ Necip Üçok (2007), age., s. 51.

³⁷ Necip Üçok (2007), age., s. 51.

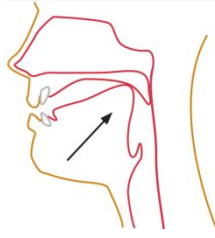
³⁸ Necip Üçok (2007), age., s. 51.

c: Boğumlanma yeri /i/ ünlüsüyle aynıdır. /i/ den farkı tam bir kapanma ile ayrılır. Dudaklar açıktır ve dil alt çenede hareketsizdir. Damak perdesi burun deliğini kapatır. Ses telleri titreşim oluşturur. *c fonemi hemen daima ön dil vokalleri ile birlikte gelmektedir; bununla beraber bazı yabancı kelimelerde arka dil vokalleriyle de bir arada bulunduğu görülür.*³⁹

f: /c/ ünsüzünün titreşimsiz şeklidir.

q: /k/ ünsüzünden tek farkı boğumlanması ağız kanalının daha gerisinde meydana gelmesidir.

G: /g/ ünsüzünün, ağız kanalının gerisinde boğumlanmasıyla oluşan ünsüzdür.

Şekil 6: q, G ünsüzlerinin boğumlanması

1.1.2.2. Daralma Ünsüzleri:

Boğumlanma sırasında ağız kanalında daralma meydana getiren ünsüzlerdir. Ses organları oldukça daralır ve seslerin çıkış süresinde ses yolu açıktır. Nefes, ses çeperlerinden geçerken bir sürtünme meydana getirir. Bu ünsüzlere *sürekli ünsüzler* denir. Daralma ünsüzleri kendi arasında *sürtünme, sızıcı, akıcı ve burun ünsüzleri* olmak üzere dörde ayrılır:

1.1.2.2.1. Sürtünme Ünsüzleri:

Ağız kanalının daralması ve soluğun çeperlere sürtünerek geçmesi ile elde edilir. /w/, /j/, /ç/, /x/, /ɣ/, /b/, /f/, /v/, /d̪/, /p/ ünsüzleri sürtünme ünsüzleridir.

w: Dil ucu biraz geriye çekilir, dil sırtının arka kısmı yumuşak damağa doğru kabartılır. Damak perdesi kapalıdır. Ses telleri titreşim oluşturur. Türkçedeki /v/’ nin İngilizcedeki karşılığıdır, aralarında bir farklılık yoktur. *Ağız açıklığının kimi zaman bir ünlü için gerekenden daha az, kimi zaman daha fazla olduğu görülür. Bu sesler, söyleyiş ve akustik açıdan ünlü, işlev açısından ünsüz niteliği taşır.*⁴⁰ Bu nedenle /w/ yarı ünlü bir ünsüzdür.

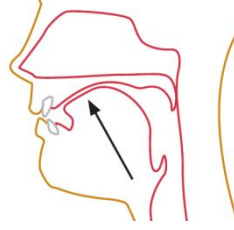
j: Dil ucunun hareketsiz durumda bulunup dil sırtının ön kısmı sert damağa doğru kabarıp nefesin yarık şeklindeki dudaktan geçmesiyle boğumlanır. Ses telleri titreşim

³⁹ Necip Üçok (2007), age., s. 53.

⁴⁰ Doğan Aksan (2007), age., s. 31.

oluşturur. Genel olarak ses bilimse iki tür yarı ünlü vardır.⁴¹Biri yukarıda bahsettiğimiz /w/ ünsüzü, diğeri de /j/ ünsüzüdür.

ç: Boğumlanması /j / ile aynıdır. Titreşimli ünsüzlerdendir. *Almancadaki ich' deki ch sesidir.*⁴²

Şekil 7: ç ünsüzünün boğumlanması

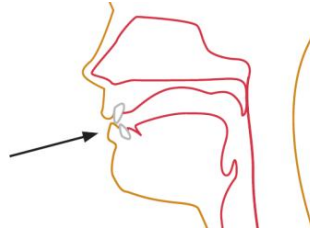
x: Dil sırtının arka kısmının yumuşak damağa doğru kabarak boğumlandığı ünsüzdür.

γ: Arapça ğ harfinin karşılığıdır. /x/’ nin boğumlanması ile hemen hemen aynıdır. /x/ titreşim oluşturmazken /γ/ titreşim oluşturur.

ʙ: Boğumlanması /v/’ ye benzer. Çift dudakta teşekkül etmesiyle /v/’ den ayrılır. Titreşim oluştururlar. *Germence, Almanca, İspanyolca ve Danimarkacada kullanılan fonemdir*⁴³.

f: Boğumlanmasında dil hareketsiz ve yatağındadır. Bu sürtünücünün meydana gelişinde alt dudak, üst kesici dişlere değeri. Ses telleri birbirinden ayrıdır.

v: /f/ ile boğumlanması hemen hemen aynıdır. /f/ ünsüzünde ses telleri titreşim oluşturmazken /v/’ de ses telleri titreşim oluşturur.

Şekil 8: f, v ünsüzlerinin boğumlanması

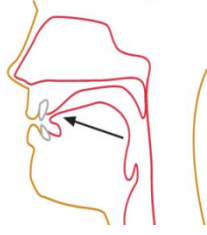
ð: Dil ucunun, üst kesici dişlerin alt kenarıyla veya arka kısmıyla boğumlandığı ünsüzdür. Dudaklar açıktır, dil sırtı düzdür. İngilizce ve İzlandacada yaygındır. Arapçada ð ‘z’ ile gösterilir.

Ḍ: ð ünsüzünün titremesiz şekilde boğumlanmasıyla oluşan ünsüzdür. İngilizce ve İzlandacada görülür. Arapça ث ‘s’ harfinin karşılığıdır.

⁴¹ Fatih Özek (2014), age., s. 47.

⁴² Necip Üçok (1963), age., s. 55.

⁴³ Necip Üçok (1963), age., s.56.

Şekil 9: P ünsüzünün boğumlanması

1.1.2.2.2. Sızıcı Ünsüzler:

Boğumlanma esnasında ses yolundaki açıklık pek azdır. Sızıcılar bu yönüyle sürtünücülerden ayrılır. Sızıcı ünsüzler, asıl sızıcı ünsüzler /z/, /s/ ve fişilti ünsüzleri /ş/, /ž/ olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılırlar.

z: Damak perdesinin kapalı, ses tellerinin titreşim oluşturduğu ünsüzdür. Dil ucunun diş etlerinin başlangıcı arasında teşekkül eder. Bütün dillerde görülür.

s: Boğumlanması /z/ ile aynıdır. /s/ titreşimsiz bir ünsüzdür. *Dil ucu ile diş etleri arasındaki mekik şeklindeki yarık daha ince, daha yayvan olduğu için fonem biraz ezik tesiri yapar.*⁴⁴ Amerika Kızılderililerinin dillerinde tesadüf edilmektedir.⁴⁵

ž: Dudaklar açıktır ve sesin çıkışında yuvarlaklaşır. Damak perdesi kapalıdır ve ses telleri titreşir.

ş: Ses telleri birbirinden ayrıldığı için titreşim oluşturmaz. /s/ ünsüzünden bu yönüyle ayrılır.

1.1.2.2.3. Akıcı Ünsüzler:

Boğumlanırken ses yollarında daralma olur ve nefes akıcı bir şekilde çıkar. Sürtünme ünsüzlerinden akıcı olması yönüyle ayrılırlar. Boğumlanmasında titreşim oluşturan /l/, /r/ sesleri akıcı ünsüzlerdir.

1.1.2.2.3.1. r ünsüzü:

Dünya ünsüz sisteminde /r/ ünsüzünün çeşitli yerlerde boğumlandığı görülmektedir. Buna göre /r/ ünsüzünün çeşitleri vardır. Bunlar:

ɹ: Sert damak r' sidir. Dil ucunun kaşık şeklini alıp sert ön damak ve üst kesici dişlerin diş eti sınırında boğumlandığı ünsüzdür. *Batı dukalıkları ve kent eyaleti gibi bazı İngiliz bölgelerinin ağzında tesadüf edilir.*⁴⁶

⁴⁴ Necip Üçok (1963), age., s. 57.

⁴⁵ Necip Üçok (1963), age., s.33.

⁴⁶ Necip Üçok (1963), age., s. 59.

r: Alveolar r' dir. Dil ucunun sert ön damağa dokunması ile boğumlanır. İkiye ayrılır. Yuvarlanan r; Grekçe, Latince, Almanca ve Fransızca kullanılır. Yuvarlanmayan r; İngilizcede yaygındır.

R: Küçük dil ile boğumlanan r' dir. Dil ucu, alt kesici dişlerin diş etlerine değır. Nefes küçük dili titreterek geçer. Dudaklar açıktır. Yaygın olarak Fransızların kullandığı ünsüzdür.

Gırtlak r' si: Bu ünsüz, insanın gittikçe daha derin tonlara inerek kendi ses sınırını aşmasıyla oluşır. Ses telleri artık istenilen tarzda titreşim oluşturmayarak işitilebilen kesintili vuruşlar hâlinde birbirine çarpar. Buna *gıcirtı sesi*⁴⁷ denir.

Dudak r' si: Boğumlanmasında gevşek konumdaki dudaklar biraz ileri çıkarılır ve birbirine yanaştırılır. Titreşimli ünsüzlerdendir. Türkçede, Almancada ve Danimarkacada kullanılır. Nida bildiren bir ünsüzdür.

Burun r' si: Konuşma dilinde var olan bir ünsüzdür. Konuşma bozukluğu olan *hımhımlarda*⁴⁸ görülür.

Dil sırtı r' si: Kendisinden önceki r' nin durumuna göre teşekkül eden r' dir. Küçük dil ön tarafa kıvrılmadan dil sırtının üstüne düşer ve iki yandan geçen nefes onu etkisiz kılar.

1.1.2.3.2. l ünsüzü:

Dünya ünsüz sisteminde /r/ ünsüzünde olduğu gibi /l/ ünsüzünün de çeşitli yerlerde boğumlandığı görülür. Buna göre /l/ ünsüzünün çeşitleri vardır. Bunlar:

l: Düz l' dir. Dil sırtının düz, damağın kapalı, ses tellerinin titreşim oluşturduğu ünsüzdür. Dil ucunun üst kesici dişlerin etlerine değmesiyle oluşır. Almanca, Arapça, Fransızca dillerinde görülür.

ł: Yumuşak damak l' sidir. *Dil iyice geriye çekilir, arka kısım ortada damağa temas eder gibidir. Ağız kanalının arka kısmı daralarak ses boğumlanır.*⁴⁹ Rusçada ve Ermenicede görülen bir ünsüzdür.

λ: Sert damak l' sidir. Dilin ön kısmının orta sert damağa değmesiyle oluşır. Damak perdesi kapanma teşkil eder, ses telleri titrer. *İtalyanca gl, İspanyolca ll, Portekizce lh birleşmelerinde görülür.*⁵⁰

l̥: Dil ucu, damak kubbesine doğru geriye çekilir ancak temas etmez. Norveç lehçelerinde görülen bir ünsüzdür.

⁴⁷ Necip Üçok (2007), age., s. 73.

⁴⁸ Necip Üçok (2007), age., s. 62.

⁴⁹ Necip Üçok (2007), age., s. 65.

⁵⁰ Necip Üçok (2007), age., s. 65.

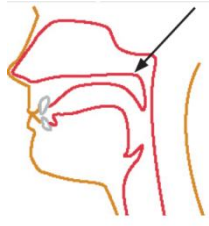
1.1.2.2.4. Burun Ünsüzleri:

Nefes geniz ile yutak arasındaki geçitten burun ya da ağız yoluyla çıkar. Tınlama daha ziyade burunda veya genizde meydana geldiği için bu gruptaki ünsüzler *burun veya geniz ünsüzleri* denir.

1.1.2.2.4.1. m ünsüzü:

Dünya ünsüz sisteminde /m/ ünsüzünün çeşitli yerlerde boğumlandığı görülür. Buna göre /m/ ünsüzünün çeşitleri vardır. Bunlar:

m: Dudakta teşekkül eden, titremeli, nefesin burundan çıktığı ünsüzdür. Bütün dillerde yaygın olarak kullanılır.

Şekil 10: m ünsüzünün boğumlanması

m̥: /m/’ nin titremesiz şeklidir. Danimarkaca, İzlandaca, İsveçcede ve Fransızcada kullanılmaktadır.

M: Tek dudakta oluşan ünsüzdür. Bu ünsüz /ph/ ve /f/ ünsüzlerinin önünde kullanılmaktadır. Almancada kullanılmaktadır.

1.1.2.2.4.2. n ünsüzü:

Dünya ünsüz sisteminde /n/ ünsüzünün çeşitli yerlerde boğumlandığı görülür. Buna göre /n/ ünsüzünün çeşitleri vardır. Bunlar:

n: Boğumlanması /d/ ünsüzü ile aynıdır. Sesin çıkışı burundur. Damak perdesi bütün nazallarda olduğu gibi iniktir. /n/ ünsüzünün titreşimsiz şekli /n̥/ ile gösterilir. *Danimarkaca, İzlandca, Kümürce dillerinde yaygındır.*⁵¹

ɲ: Sert damak n’ sidir. Dil sırtı, ön damağa doğru kabararak kapanma oluşturur. Dudaklar açıktır, ses telleri titreşim oluşturur. Titreşimsiz şekli de aynı işaretlerle gösterilir.

ŋ: Yumuşak damak n’ sidir. Dil ucunun sert damak ile yumuşak damak sınırına veya bu sınırın biraz gerisine değmesiyle oluşur. Titreşimli ünsüzdür. Türkçe, Almanca, İngilizce gibi dillerde görülür. Kelime başında bulunmaz.

⁵¹ Necip Üçok (2007), age., s. 65.

Şekil 11: η ünsüzünün boğumlanması

Ünsüzlerin sınıflandırılmasına ilişkin tablolar:

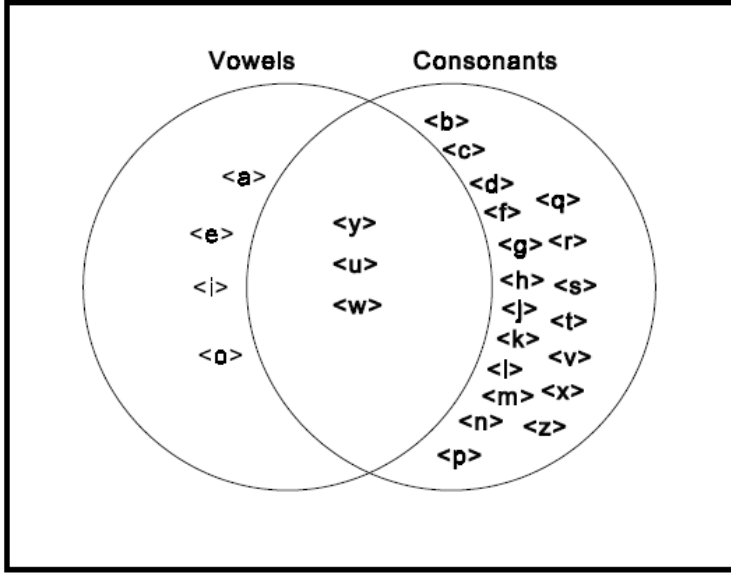
Boğumlanma Biçimine Göre Ünsüzler											
KAPANMA ÜNSÜZLERİ		DARALMA ÜNSÜZLERİ									
Tonlu	Tonsuz	Sürtünme Ünsüzleri				Sızıcı Ünsüzler				Akıcı Ünsüzler	Burun Ünsüzleri
		Tonlu	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz	Asıl Sızıcı Ünsüzler		Fışılı Ünsüzleri			
						Tonlu	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz
b d g c G	p t k F q	w M j γ b	x ç	v d̥	f ɸ	z	S	ž	š	ɹ, l r, t̥ R, λ !	m, n M, ɲ m̥, ɲ̥

Tablo 1

Oynaklanma biçimi	Kapanma fonemleri		Daralma fonemleri	
Oynaklanma yeri	titremeli	titremesiz	titremeli	titremesiz
Dudak	b	P	w	M, f
Diş	d	t	v	ɸ, s
Damak	g, F	k, c	d̥, z, , ž, j, y	ç, š, x

Tablo 2⁵²

⁵² Necip Üçok (2007), age., s. 71.

Tablo 3⁵³

⁵³ Henry Sweet (1877), *age.*, s. 6. a, e, i, o daima vokal, y, u, w bazen vokal bazen konsonant; b, c, d, f, g, h, j, k, q, l, m, n, p, r, s, t, v, x, z her zaman ünsüzdür.

1.2. Türkçede Ünsüzler

Türkçede ünsüzler, dünya dillerinde olduğu gibi boğumlanma yerine ve boğumlanma biçimine göre ikiye ayrılır.

1.2.1. Boğumlanma Yerine Göre Ünsüzler:

Boğumlanma yerine göre ünsüzler, gırtlaktan dudaklara kadar çeşitli noktalarda boğumlanabilir. Bu boğumlanma noktalarından hareketle *Türkçede boğumlanma yerine göre ünsüzler dudak, diş, damak ve gırtlak ünsüzleri*⁵⁴ olarak dörde ayrılır:

1.2.1.1. Dudak Ünsüzleri:

Dudak ünsüzleri, iki dudağın birbirine değmesiyle oluşan çift dudak ünsüzleri ve üst kesici dişlerin alt dudağa değmesiyle oluşan diş dudak ünsüzleri olmak üzere kendi arasında ikiye ayrılır.

1.2.1.1.1. Çift dudak ünsüzleri: Türkçede çift dudak ünsüzleri /p/, /b/, /m/’ dir.

1.2.1.1.2. Diş dudak ünsüzleri: Türkçede diş dudak ünsüzleri /f/ve /v/’ dir.

1.2.1.2. Diş Ünsüzleri:

Boğumlanması diş ve diş eti ardı olan ünsüzlerdir. Bu ünsüzler diş eti ünsüzleri ve diş eti ardı ünsüzleri olarak kendi arasında ikiye ayrılır.

1.2.1.2.1. Diş eti ünsüzleri: Türkçede diş eti ünsüzleri /d/, /t/, /s/, /z/, /n/’ dir.

1.2.1.2.2. Diş eti ardı ünsüzleri: Türkçede diş eti ardı ünsüzleri /c/, /ç/, /j/, /ş/’ dir.

1.2.1.3. Damak Ünsüzleri:

Damak ünsüzleri, damağın ön ve art kısmında boğumlanan ünsüzlerdir. Damak ünsüzleri kendi arasında ön damak ve art damak ünsüzleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.1.3.1. Ön damak ünsüzleri: Dilin biraz geriye çekilip orta kısmının, ön damağa değmesi ile boğumlanan ünsüzlerdir. Bu ünsüzler /g/, /k/, /l/, /r/, /y/’ dir.

1.2.1.3.2. Art damak ünsüzleri: Dilin arka tarafının yumuşak damağa temas etmesiyle oluşan ünsüzlerdir. Türkçede art damak ünsüzleri /ğ/, /k/, /ğ/, /h/, /ñ/’ dir.

1.2.1.4. Gırtlak Ünsüzü:

Oluşumu sırasında ses tellerinin yarı açık bulunduğu /h/ ünsüzü gırtlak ünsüzüdür.

⁵⁴ Volkan Coşkun (2010), age., s. 48.

Tablo 4

BOĞUMLANMA YERİNE GÖRE ÜNSÜZLER						
Dudak Ünsüzleri		Diş Ünsüzleri		Damak Ünsüzleri		Gırtlak Ünsüzleri
Çift dudak	Diş dudak	Diş eti	Diş eti ardı	Ön damak	Art damak	Gırtlak
p	f	d	c	g	ğ	h
m	v	t	ç	k	ķ	
b		s	j	y	ñ	
		z	ş	l	ğ	
		n		r	h	

1.2.2. Boğumlanma Biçimine Göre Ünsüzler

Boğumlanmasında hava geçitinin kapanıp açılmasına, daralmasına, yarı bir engele çarpasına ve genizden çıkmasına göre sınıflandırılan ünsüzlerdir. Boğumlanma biçimine göre Türkçede ünsüzler kapanma ve daralma ünsüzleri olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2.2.1. Kapanma Ünsüzleri:

Oluşumu sırasında ses yolunun tamamıyla kapandığı, hava akımının önüne çıkan engele çarparak çıktığı ünsüzlerdir. Kapanma ünsüzleri /p/, /b/, /c/, /ç/, /t/, /d/, /k/, /ğ/, /k/, /g/ dir. Bu ünsüzlerin Türkçenin tarihsel süreç içindeki görünümü şu şekildedir:

p: İki dudağın birbirine değmesi ile oluşan ünsüzdür. Dil ucu ve dil sırtı boğumlanmaya karışmaz. Dudaklar kapalıdır ve ses dışı patlayarak çıkar. Sesin dışarıya patlayarak çıkması, ardından başka sesin gelmeyeceğini gösterir. Bu nedenle ses telleri titreşim oluşturmaz.

Köktürk alfabesinde 1 işaretiyle gösterilen nötr ünsüzdür.⁵⁵ Uygur alfabesinde /b/ ve /p/ harfleri ۹ işaretiyle, Arap alfabesinde پ işaretiyle gösterilir. *Farslar, Arap alfabesini aldıkları zaman bu alfabe kendi dillerine özgü sesler için değişiklikler yapmışlardır. Bunlardan biri 'be' ye iki nokta ekleyerek 'pe' sesini oluşturmak olmuştur.*⁵⁶ Bu nedenle Arap alfabesiyle yazılmış kimi metinlerde 'ب' sesinin 'پ' sesinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Kelime başı, içi ve sonunda kullanılmaktadır. Köktürkçede ve Uygurcada kelime başında kullanımı yabancı kelimelerle sınırlıdır.

⁵⁵ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2005, s. XXXI.

⁵⁶ Mertol Tulum, **Osmanlı Türkçesine Giriş**, Açıköğretim Fakültesi Yay., Eskişehir, 2014, s. 15.

b: Boğumlanma sırasında organların durumu /p/ ünsüzünde olduğu gibidir. Tek farklılık /b/ ünsüzünün boğumlanmasında ses telleri titreşim oluşturur.

Köktürk alfabesinde /b/ ünsüzü art ünlülerle ب^1 , ön ünlülerle ب^2 işaretiyle gösterilmiştir. Arap alfabesinde ünsüzün işareti ب dir.

t: Boğumlanma esnasında düz, damak perdesi kapanır, dudaklar açıktır. Dil ucunun ön dişlere değmesiyle titreşimsiz olarak dışa doğru patlar.

Köktürk alfabesinde art ünlülerle ت^1 , ön ünlülerle ت^2 işaretiyle gösterilen ünsüzdür. /t/ ünsüzünün Köktürk alfabesinde çift ünsüzlerde de kullanıldığı görülmektedir. *Talat Tekin, Orhon Yazıtları* eserinde ت işaretinin karşılığı olarak /nt/; *Muhammet Sani Adıgüzel, Alfabe Yeni Harfler Eklenmesi Hakkında Düşünceler* adlı yazısında /nt/, /nd/; *Muharrem Ergin Orhun Abideleri* eserinde /nt/, /nd/’ yi kullanmıştır. Uygur alfabesinde ünsüz ت işareti ile gösterilmiştir. Arap alfabesinde ön ünlülerle ت ‘t’, art ünlülerle ط ‘t’ işaretiyle gösterilir. Kelime başı, içi ve sonunda kullanılmaktadır.

d: Boğumlanması tonsuz karşılığı olan /t/ ile aynıdır. /t/ ünsüzü titreşim oluşturmazken /d/ titreşim oluşturur.

Köktürk alfabesinde art ünlülerle د^1 , ön ünlülerle د^2 işaretiyle gösterilmiştir. Uygur alfabesinde ünsüzün işareti د ‘d’ dir. Arap alfabesinde art ünlülerle ض ‘d’, ön ünlülerle ذ ‘d’ ve د ‘d’ işaretleri kullanılmıştır.

k: Dil sırtının sert damakla yumuşak damak sınırında boğumlandığı ünsüzdür. Ses telleri titreşim oluşturmaz. /k/ ünsüzünün ünlüsü, art ünlü ise dil sırtı arka damakta boğumlanır.

/k/ ünsüzü Köktürk alfabesinde art ünlülerle ك^1 , ön ünlülerle ك^2 işaretiyle gösterilmiştir. Ayrıca Köktürkçede art ve ön ünlülerle kullanılan /k/ ünsüzü: ك /ık/, /kı/, /k/; ك /ok/, /ku/, /k/, /ku/, /ko/; ك /ök/, /kü/, /k/, /kö/, /kü/’ dür. Uygur alfabesinde art ünlülerle kullanılan ك işareti /k/, /g/, /h/ ünsüzlerini; ön ünlülerle kullanılan ك işareti /k/, /g/, /h/ ünsüzlerini karşılamaktadır. Arap alfabesinde art ünlülerle ق ‘k’, ön ünlülerle ك ‘k’ işareti kullanılmıştır. ك işareti aynı zamanda /g/ ünsüzünün de karşılığıdır. /k/ ünsüzü yazı dönemlerinin tümünde sözcük başında, içinde ve sonunda kullanılmıştır.

g: /k/ ünsüzündeki gibi dil sırtının sert damak ve yumuşak damak sınırında boğumlandığı ünsüzdür. Kendisinden sonraki ünlü art ünlüyse arka damakta boğumlanır.

Köktürk alfabesinde kelime başında bulunmayan bu ünsüz, art ünlülerle گ^1 , ön ünlülerle گ^2 işaretiyle gösterilir.

ç: Diş eti ardı bölgesiyle, yatay konumda olan dilin ön kısmı birbirine iyice temas eder. Gelen hava akımı bu kapanmayı zorlamayla açar ve patlama oluşturur.

*Köktürkçede nötr olan ünsüzün*⁵⁷ işareti ʎ ‘ dir. Köktürkçede ön ünlülerle kullanılan ʏ işareti /iç/, /çi/ seslerini karşılamaktadır. Uygur alfabesinde ʏ, Arap alfabesinde چ işaretiyle gösterilir.

c: Dil sırtının ön tarafının sert damakta boğumlandığı ünsüzdür. Damak perdesi burun deliğini kapatır ve ses telleri titreşir.

Köktürk ve Uygur alfabelerinde ünsüze karşılık gelen bir işaret bulunmamaktadır. Arap alfabesinde چ işaretiyle gösterilir.

1.2.2.2. Daralma Ünsüzleri:

Ağız kanalının çeşitli yerlerinde oluşan daralma sonucunda çıkan ünsüzlere daralma ünsüzleri denir. Daralma ünsüzleri kendi arasında sürtünme, sızıcı, akıcı ve burun ünsüzleri olmak üzere dörde ayrılır.

1.2.2.2.1 Sürtünme Ünsüzleri:

Ağız kanalının daralması ve hava akımının sürtünerek geçmesi ile boğumlanan ünsüzlerdir. /y/, /h/, /f/, /v/ ünsüzleri sürtünme ünsüzleridir ve bu ünsüzlerin tarihsel seyir içerisindeki görünümü şöyledir:

y: Dil sırtının ön kısmının sert damağa değmesiyle oluşan ünsüzdür. Ses telleri titreşim oluşturur. /y/ ünsüzünün çıkış noktaları /i/ ünsüzüne benzediği için bu ünlüye yarı ünlü denilmektedir. /y/ foneminin yarı-ünlü olduğu hususunda mutabakat söz konusudur.⁵⁸

Köktürk alfabesinde art ünlülerle ʎ ‘y¹’ ve ön ünlülerle ʏ ‘y²’ işaretleriyle, Uygur alfabesinde ʏ işaretiyle gösterilmiştir. Arap alfabesinde ünsüzün işareti ʏ ‘y’ dir.

h: Dil sırtının arka kısmının yumuşak damağa değmesiyle boğumlanır. Dil ucu biraz geriye doğru çekilir. Ses telleri titreşim oluşturmaz.

Köktürk alfabesinde /h/ ünsüzüne karşılık gelen bir işaret kullanılmamıştır. Arap alfabesinde bu ünsüz için üç farklı işaret kullanılmıştır: ح ‘h’, ح ‘h’ ve ه ‘h’.

f: Bu sürtünücü ünsüz boğumlanırken diş kesici dişler alt dudakların iç kısımlarına hafifçe değer. Dil yatay konumda hareketsizdir. Köktürk alfabesinde ünsüzün karşılığı yoktur. Uygur alfabesinde ʏ, Arap alfabesinde ف işaretiyle gösterilir.

v: Boğumlanırken dil organları /f/ ile aynıdır. /f/ ünsüzünden farkı /f/ titreşmezken, /v/ titreşim oluşturur. /v/ foneminin yarı-ünlü olduğu hususunda bazı tereddütler vardır. Bunun sebebi ise /v/ foneminin yalnızca iki ünlü arasında yarı-ünlü

⁵⁷ Muharrem Ergin (2005), age., s. XXXI.

⁵⁸ Fatih Özek (2014), age., s. 69.

niteliği kazanmasıdır.⁵⁹ Ölçünlü Türkçe için /v/ ünsüzü de yarı ünlü sesler olarak kabul edilmektedir.

Köktürk alfabesinde ünsüzün karşılığı yoktur. işareti ünsüzün Uygur alfabesindeki karşılığıdır. Arap alfabesinde و işaretiyle gösterilir.

1.2.2.2.2. Sızıcı Ünsüzler:

Çiğerlerden gelen havanın, ağız boşluğundaki hafif kapalı bir engele çarpıp sızması ile oluşan ünsüzlerdir. /z/, /s/, /j/, /ʃ/ ünsüzleri sızıcı ünsüzlerdir. Sızıcı ünsüzlerin tarihsel seyir içerisindeki görünümü şöyledir:

z: Üst kesici diş etleri arasında kalan boşlukta boğumlanır. Ses, diş ve dil arasından sızar. Dil üst damağa yaklaşır ön kesici dişlerle dar bir geçit vücuda getirir. Bu geçitten geçen hava ışığa benzer bir sesle çıkar.

*Köktürkçede nötr olan fonemin*⁶⁰ işareti dir. Uygur alfabesinde /z/, /j/ ünsüzleri işareti ile gösterilir. Arap alfabesinde ز ‘z’, ض ‘z’ ve ظ ‘z’ işaretleriyle gösterilir.

s: Boğumlanması /z/ ile aynıdır. Tek farkı /z/ tonluyken /s/ tonsuzdur.

Köktürk alfabesinde art ünlülerle ‘s¹’, ön ünlülerle ‘s²’ işaretleriyle gösterilir. Uygurcada /s/ ve /ʃ/ sesleri işaretiyle karşılanmıştır. Arap alfabesinde س ‘s’ ve ص ‘ş’ ve ث ‘ş’ işaretleriyle gösterilir.

j: Boğumlanma noktalarında dudaklar açıktır. Dilin ön kısmı ve kesici dişler arasında bir fişilti oluşur. Türkçeye yabancı olan /j/ ünsüzü ağızlarda kimi kelimelerde /c/ ünsüzüne dönüşür.

Köktürk alfabesinde ünsüzün karşılığı yoktur. Arap alfabesinde işaretiyle gösterilir.

ʃ: Dil yatay konumdayken yumuşak damağa doğru çekilir. Dudaklar açık konumdayken gürültü yani fişilti yaparak çıkar. Tonsuz ünsüzlerdendir.

*Köktürkçede nötr sestir*⁶¹ ve işaretiyle, Arap alfabesinde ش işaretiyle gösterilir.

1.2.2.2.3. Akıcı Ünsüzler:

Çiğerlerden gelen havanın, ağız boşluğundaki yarı kapalı bir engele çarpmasıyla oluşan ünsüzlerdir. /r/, /l/ ünsüzleri akıcı ünsüzlerdir ve bu ünsüzlerin tarihsel süreç içerisindeki görünümü şöyledir:

⁵⁹ Fatih Özek (2014), age., s. 69.

⁶⁰ Muharrem Ergin (2005), age., s. XXXI.

⁶¹ Muharrem Ergin (2005), age., s. XXXI.

r: Dil ucunun üst kesici dişlerin arkasına dokunması ve tekrar bağımsız kalması ile oluşur. Yani dil biraz geriye doğru çekilir, kabarak sert damağa dokunur. Dudaklar açıktır ancak etkin değildir.

Köktürk alfabesinde art ünlülerle 𐰇 ‘r¹’, ön ünlülerle 𐰆 ‘r²’ işaretiyle; Uygur alfabesinde 𐰇 işaretiyle karşılanmıştır. Arap alfabesinde ünsüzün işareti 𐰇’dir.

l: Bu ünsüzün boğumlanması sırasında dil, ağız kanalını ortada kapatır. Fakat iki yanında meydana gelen yollardan sıyrılacak şekilde havaya açık geçit kalır. Hava iki yandan geçtiği için akıcıdır. Türkçede ön ünlülerle boğumlanan ince /l/ ve art ünlülerle boğumlanan kalın /l/ olmak üzere iki çeşit /l/ vardır. *Bu iki /l/arasındaki fark azdır ve Türkçede karışıklık doğurmamaktadır.*⁶²

Köktürk alfabesinde art ünlülerle 𐰇 ‘l¹’ ve ön ünlülerle 𐰆 ‘l²’ işaretiyle gösterilir. Ayrıca Köktürkçede 𐰇 işareti /lt/, /ld/ ünsüzlerine karşılık gelmektedir. Uygur alfabesinde 𐰇, Arap alfabesinde 𐰇 ünsüzün karşılığıdır.

1.2.2.2.4. Burun Ünsüzleri:

Burun yoluyla çıkan ünsüzlerdir. /m/, /n/, /ñ/ ünsüzleri burun ünsüzleridir ve bu ünsüzlerin tarihsel süreç içerisindeki görünümü şöyledir:

m: Dil ucu ve dil sırtının boğumlanmaya katılmadığı ünsüzdür. İki dudak kapalıdır ve ses titreyerek çıkar.

*Köktürkçede nötr ünsüzlerdendir*⁶³ ve 𐰇 işaretiyle gösterilir. Uygur alfabesinde 𐰇, Arap alfabesinde 𐰇 işaretiyle karşılanmıştır.

n: Dilin, üst kesici dişlere değmesiyle boğumlanır. Tonlu ünsüzlerdendir.

Köktürk alfabesinde art ünlülerle 𐰇 ‘n¹’, ön ünlülerle 𐰆 ‘n²’ işareti kullanılır. Köktürk alfabesinde ikili seslerde de /n/ ünsüzüne rastlanmaktadır: 𐰇, 𐰇, ve 𐰇 işaretleri sırasıyla ‘nç’, ‘ny’ ve ‘nt/nd’ seslerini karşılamaktadır. Uygur alfabesinde 𐰇; Arap alfabesinde 𐰇 işaretiyle gösterilir.

ñ: Dilin arka tarafının yumuşak damağa değmesiyle boğumlanır. Türkçede yaygın olarak *nazal n* diye isimlendirilmektedir. Ancak bütün /n/’ler nazaldır. Dolayısıyla buna art damak /n/’si denilmesi daha uygundur.

Köktürk alfabesinde 𐰇 ‘ng’, biçiminde ve 𐰇 ‘ny’ biçiminde işaretlenen iki tane damak /n/ si vardır. Ülkemizde çok yaygın bir adlandırma ile 𐰇 biçiminde işaretlenen

⁶² Muharrem Ergin (2005), age., s. 45.

⁶³ Muharrem Ergin (2005), age., s. XXXI.

*bu sese nazal /n/ denmektedir.*⁶⁴ Uygur alfabesinde ‘ng’, Arap alfabesinde ك ‘kaf-ı nuni’ işaretleriyle gösterilir. *Kelime başında hiçbir şekilde bulunmaz.*⁶⁵

Türkçede ünsüzlerin sınıflandırılmasına ilişkin tablolar:

Tablo 5⁶⁶

		Katı Ünsüzler				Ünlü Ünsüzler	
		Patlamalı		Sızmalı		Patlamalı	Sızmalı
		Tonlu	Tonsuz	Tonlu	Tonsuz	Tonlu	
Dudak	Çift dudak	b	p	.	.	m	(w)
	Diş dudak	.	.	v	f	.	.
Diş	Asıl diş	d	t	z (d)	s	n	r
	Diş eti	c	ç	i	ş	.	l
Damak	Ön damak	g	k	ğ	(x)	(n)	y
	Art damak	(g)	(k)	(ğ)	(x)	(n)	.
Gırtlak		.	.	.	h	.	.

⁶⁴Ümit Özgür Demirci, “/g/ li Damak /ŋ/ si ve Bunun Ardahan Yerli Şivesinde Çözülmesi Üzerine”, **Turkish Studies**, 2014, s. 275.

⁶⁵ Necip Üçok (2007), age., s. 66.

⁶⁶ Tuncer Gülensoy (2005), age., s. 30.

Tablo 6⁶⁷

	Ötümlü			Ötümsüz	
	sürekli		süreksiz	sürekli	süreksiz
	Akıcı	sızıcı	patlayıcı	sızıcı	Patlayıcı
Çift-dudak	m		b		p
Diş-dudak		v		f	
Diş	n	z	d	s	t
Diş-damak		j	c	ş	ç
Ön-damak	l		g		k
Art-damak	ł	ğ	g		k
Gırtlak				h	
Çarpmalı	r				
Yarı ünlü	y				

⁶⁷ Nurettin Demir (2011), age., s. 25.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKÇEDE ÖN SES ÜNSÜZLERİ

Dillerin tarihini *sözlü* ve *yazılı* gelenek içinde oluşturduğu ürünler oluşturmaktadır. Diller önce *sözlü* yani *konuşma dili* olarak var olup daha sonra *yazı dili* şekline bürünmüştür. Bu sebeple bir dilin tarihini incelemek için *sözlü* ve *yazılı* dönemlerini ele almak gerekir. Bir dilin sözlü ürünleri, yazı dili öncesine ait eserlerdir. Yazı dili öncesi ürünler konuşmaya dayandığı için diller hakkında tam ve kesin bilgi sağlamaz. *Türk dili tarihî bakımından Ana Altayca, En Eski Türkçe ve İlk Türkçe metinlerle takip edilemeyen nazari devirlerdir.*⁶⁸ Bu dönemlere ait bilgiler yazı dili dönemine aktarılmış sözlü ürünlerle sınırlıdır.

Diller hakkında tam ve kesin bilgi elde etmek için yazı dili döneminde oluşturulmuş ürünlere bakmamız gerekir. Ahmet Caferoğlu'na göre Türk dilinin tarihsel dönemleri yazıdan önce ve sonra olmak üzere şöyle tasnif edilmektedir:

1. Altay Dili
2. En Eski Türkçe devri
3. İlk Türkçe devri
4. Eski Türkçe devri
5. Orta Türkçe devri
6. Yeni Türkçe devri
7. Modern Çağdaş Türkçe devri⁶⁹

*Türk dilinin belgelerle takip edilebilen dönemleri genel olarak 1.Eski Türkçe, 2. Orta Türkçe, 3. Yeni Türkçe ve 4. Modern Türkçe olmak üzere dört devreye ayırt edilmektedir.*⁷⁰

Eski Türkçe dönemi VI. yüzyıldan başlayıp X. yüzyıla kadar devam eden –bazı araştırmacılar XIII. yy. kadar devam ettirmektedir- Türkçenin belgelerle takip edilebilen ilk dönemidir. Göktürkçe ve Uygurca diye ikiye ayrılmaktadır.

Orta Türkçe X. yy.la başlayıp XV. yy.a kadar devam eden dönemdir. Bu dönemin ilk müşterek dili Karahanlı Türkçesidir. Dönemin ikinci yazı dili Harezmi Türkçesidir. Kuzey Batı Türkçesi ya da Kıpçak Türkçesi XII. yy.da kullanılmış Orta Türkçe döneminde kuzey batıda yaşayan Türklerin kullandığı dildir. XIII. yy.da başlayıp XV. yy.a kadar devam eden, Oğuzcaya dayalı, dönemin başka bir dili ise Eski Anadolu Türkçesidir. Eski Anadolu Türkçesi, Güney Batı Türkçesi diye de isimlendirilmektedir.

⁶⁸ Ahmet Buran, Ercan Alkaya, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 38.

⁶⁹ Ahmet Caferoğlu, **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., İstanbul, 1984, s. 51-59.

⁷⁰ Ahat Üstüner, **Türkçenin Tarihî Gelişmesi**, Akçağ Yay., Elazığ, 2012, s.41.

Yeni Türkçe XVI. yy.dan XX. yy.ın sonuna kadar kullanılan Türkçedir. Bu dönemde batıda Eski Anadolu Türkçesinin devamı olan Osmanlı Türkçesi, doğuda ise Harezmi Türkçesinin devamı olan Çağatay Türkçesi kullanılmıştır.

Türkçede /b/, /ç/, /k/, /k/, /s/, /t/, /y/ ünsüzleri, genel itibariyle aslî ön ses ünsüzleri olarak kabul edilir:⁷¹ “d, g, η, ñ, r, z ” dışındaki tüm ünsüzler söz başında bulunur; “l, p, ş” ünsüzleri yalnız alıntı sözcüklerde söz başında bulunabilir.⁷² Türkçede kelime başında umumiyetle /c/, /ğ/, /l/, /m/, /n/, /η/, /r/, /v/, /z/ sesleri bulunmaz.⁷³ vb.

2.1. b- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre kapanma ünsüzüdür. Boğumlanma yeri ağız dış tarafında olan dudak ünsüzüdür. Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir.

*AT*bēş* >TT beş; *AT*bā-* >TT bağlamak; *AT*bāğ* >Uyg. phāg, TT bağ; *AT*bākır-* >Krh. bāğır-, TT bağlamak; *AT*bāy* >Krh. bāy, TT bay ‘zengin’; *AT*bōş* > TT boş; *AT*bō* >Uyg. bō, TT bu; *AT*būçgak* >Kıp. būcak, TT bucak ‘köşe, bucak’; *AT*būka* >Gök. būka, TT boğa; *AT*būt* >Krh. būt, TT bud ‘bacak’; *ET baş* > TT baş; *ET balık* > TT balık; *ET belgüli* > TT belli; *ET biçgak* > TT biçak; *ET bod* > TT boy; *ET büt-* > TT bit-.

2.1.1. Ön ses b-‘ den gelişen ünsüzler:

2.1.1.1. m- (b->m-):

Boğumlanma biçimine göre daralma-burun, boğumlanma yerine göre çift dudak ünsüzlerindedir. /b-/ ve /m-/ ünsüzlerinin boğumlanma biçimine ve yerine göre bazı benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Boğumlanma yerine göre iki ünsüz de çift dudak ünsüzüdür. Farklılıklarına bakıldığında iki ünsüzün de çıkış noktalarında ağız tamamiyle kapalıdır. Ancak /m-/ ünsüzünün çıkışında hava burun yoluyla dışarı çıkarken; /b-/ ünsüzünde hava iki dudağın açılmasıyla dışarı çıkmaktadır. Burun yolu bütünüyle kapatılıp /m-/ ünsüzü telaffuz edildiğinde /b-/ ünsüzü duyulur. Bu nedenle /b-/ ünsüzü Türkçenin çeşitli dönemlerinde /m-’/ ye dönüşmüştür.

Türkçenin ilk metinlerinde /m-/ ünsüzü ön seste bulunmaz. *Türkçenin kurgulanabilir en erken şeklinde söz başında hiçbir dudaksız ve genizli /m-/ olmadığı açıkça görülür.*⁷⁴ Türkçe kelimelerde ön ses /m-/ aslî değildir, /b-/ sesinden gelişmiştir.

⁷¹ Bazı araştırmacılar n ve ş sesininin aslî ön ses olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bu görüşler için bk. Louis Bazin, *Türk Dillerinin Müsterek Tarafları ve Temayülleri*, Tarihî Türk Şiveleri, TKAE, Ankara, 1979, s. 20. A. Von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, TDK, 2007, s. 38.

⁷² Talat Tekin, *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Simurg Yay., Ankara, 1975, s. 64.

⁷³ Muharrem Ergin (1998), age., s. 59.

⁷⁴ Gerard Clauson, “*Türk Dillerinde Söz Başı Dudak Sesleri*”, *Dil Araştırmaları*, 2008, s. 131.

Ana Türkçede /b-/ ile başlayan daha sonraki dönemlerde /m-/' ye dönüşen kelimelere bazı örnekler:

AT*bîn > Uyg. min-, Krh. mîn-, Krh. min-, Hrzm. min-, Çağ. min-, TT bin-; **ET ben** >Gök. men, Uyg. men, Krh. mer, Hrzm. mèn, Çağ. mèn, TT ben; **ET beñgü** > Uyg. meñgü, Krh. mengü, Hrzm meñgü, Çağ. meñgü, TT bengü; **ET* beñze-** >Krh. meñze-, Hrzm. mēñze, Çağ. mēñze, TT benze-; **ET beñiz** >Krh. meñiz, Hrzm. mēñiz, Çağ. mēñiz, TT beniz; **ET biñ** ->Uyg. miñ, Krh. min, Hrzm. miñ, Çağ. miñ, TT bin; **ET biñ** ->Uyg. miñ-, Krh. min-, TT bin-; **ET bunça** >Uyg. munça, Krh. munça, Hrzm. munça, Çağ. munça, TT bunu.

2.1.1.2. p- (b->p-):

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre çift dudak ünsüzüdür. Göktürkçeden bu yana /b-/ kelime başında yaygın olarak görülürken /p-/ sadece *alıntı kelimelerde, yansıma veya yarı yansıma sözcüklerde ve diğer sözcüklerin ancak bir tutamında söz başında bulunur.*⁷⁵

AT' de ve ET' de /b-/ başlayan daha sonra /p-/' ye değişen bazı kelimelere örnekler:

AT*bāmuk > Krh. bāmuk, TT pamuk; **AT*bī** > Kök. bıç-, Uyg. bıç-, Hrzm. bıçak, Özb. piçák, TT bıçak; **ET*bış-** >Uyg. biş-, Hrzm. biş-, Kıp. biş-, EAT piş-, TT piş-; **ET*būs** >Krh. pus, Hrzm. pus, Çağ. pus, TT pus.

2.1.1.3. v- (b->v-):

Boğumlanma biçimine göre daralma-sürtünme, boğumlanma yerine göre diş dudak ünsüzüdür. Sesi çıkarırken engelsiz çıkarma isteği patlayıcı ünsüzden sızıcı ünsüze doğru benzeşme etkisindedir. *Patlayıcı ünsüzler, yerlerini zaman içinde sızıcı ünsüzlere bırakabilir.*⁷⁶ *Batı Türkçesinde başında /v/ bulunan az sayıdaki kelimeler Eski Türkçede /b/' li idi.*⁷⁷ Bu nedenle /v-/ sesi /b-/ sesinin sızışması sonucu oluşmuş bir ön ses ünsüzüdür.

AT' de ve ET' de /b-/ ile başlayan daha sonra /v-/' ye dönüşen bazı sözcüklere örnekler:

⁷⁵ Gerard Clauson (2008), agm., s. 133.

⁷⁶Volkan Coşkun (2010), age., s. 97.

⁷⁷ Muharrem Ergin (1998), age., s. 61.

*AT*bar* > Gök. bar, Uyg. bar, Krh. bar, Hrzm. bar, Kıp. bar, Çağ. bar, TT var; *AT*bār-* > Gök. bar-, Uyg. bar-, Krh. bar-, Hrzm. bar-, Kıp. bar-, Çağ. bar-, TT var; *AT*bēr-* > bē̄r, Uyg. bē̄r-, Krh. bē̄r-, Hrzm. bē̄r-, TT ver-; *ET bar*> TT var; *ET bar-*> Az var-, TT var-; *ET bir-*> Az. ver-, TT ver-.

2.2. ç- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre diş eti ardı ünsüzüdür. Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir:

*AT*çākır-* >Türkm. çağır-, EAT çağır-, TT çağır-; *AT*çīp* >Uyg. çubık, Kıp. çıbık, Türkm. çībık, TT çubuk; *AT*çīpkan* >Krh. çibun, Hrzm. çıbın, TT çıban; *ET çimgen*> TT çimen; *ET çız-* >Tat. çiz-, Özb. çiz-, Uyg. çiz-, TT çiz-; *ET çık-*>Trkm. çık-, Az. çıḡ-, TT çık-; *ET çak*> Az. çak, TT çağ, vakit.

2.2.1. Ön ses ç-‘ den gelişen ünsüzler:

2.2.1.1. c- (ç->c-):

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre damak diş eti ardı ünsüzüdür. Türkçe kelimelerde /c-/ ön ünsüzü aslî değildir, /ç-/ ünsüzünden gelişmiştir.

AT’ de bazı kelimelerde /ç-/ ünsüzünün tonlularak /c-/' ye değiştiğine ilişkin örnekler:

*AT*çīpin* >Türkm. çībın, Az. çibin, TT cibinlik ‘sineklik’;*AT*çōş-* > Türkm. çōş-, Az. cuş, TT coş-; *AT*çēkmen* >Türkm. çēşmen, TT cepken.

2.3. k- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre ön damak ünsüzüdür. Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir:

*ET*keç-*> Krh. keç, TT geç-; *ET*keçe*> Krh. keçe, TT gece; *ET*keçig*> TT Hrzm. keçig, geçit; *ET*kedim*> Krh. kidim, TT giyim; *ET*kel-*> Krh. kel-, TT gel-; *ET*kelteçi*> Krh. kelteçi, TT gelecek; *ET*kelme-*> Hrzm. kelme-, TT gelme-; *ET*kēnç*> Krh. kenç, TT genç; *ET*kentü*> Hrzm. kendü, TT kendi; *ET*kergek*> Çağ. kerek, TT gerek; *ET*kir*> Krh. kir-, TT gir-; *ET*kiyik*> Krh. kiyik, TT geyik; *ET*kök*> Hrzm. kök, TT gök; *ET*köker*> Krh. köker, TT göğermek; *ET*köl*> Krh. köl, TT göl;

*ET*kön*> Hrz. kön, TT gön; *ET*kör-*> Krh. kör, TT gör-; *ET*köz*> Krh. köz, TT göz; *ET*küç*> Hrz. küç, TT güç; *ET*kümüş*> Krh. kümüş, TT gümü; *ET*kün*> Krh. kün, TT gün; *ET*küz*> Hrz. küz, TT güz; *OT*kebze*> TT geveze; *OT*kebüter*> TT güvercin; *OT*keçig*> TT geçit; *OT*keç-*> TT giymek; *OT*kel-*> TT gel-; *OT*kelin*> TT gelin; *OT*kemi*> TT gemi; *OT*kenç*> TT genç; *OT*ker-*> TT ger-; *OT*kerü*> TT geri; *OT*kiçe*> TT gece; *OT*köç*> TT göç; *OT*köker-*> TT göğermek; *OT*körüş-*> TT görüşmek; *OT*küldür-*> TT güldürmek; *OT*küreş*> TT güreş, *OT*küzel*> TT güzel.

2.3.1. Ön ses k-‘ den gelişen ünsüzler:

2.3.1.1. g- (k->g-):

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre ön damak ünsüzüdür. Türkçe kelimelerde ön ses /g-/ aslı değildir. *Bugünkü Türk yazı dillerinde görülen /g-/ ön sesi, /k-/ ön sesinin ötümlüleşmesiyle ortaya çıkmıştır.*⁷⁸

AT’ de bazı kelimelerde /k-/ ünsüzünün tonlularak /g-/' ye değiştiğine ilişkin örnekler:

*AT*kiçe*>Türkm. gice, TT gece; *AT* kiçik*>Türkm. gıcık-, TT gecik-; *AT*kiç*>Türkm. giç, TT geç; *AT*kiç-*>Türkm. giç-, T geç-; *AT*kiğür-*>Türkm. gägir-, TT geğir-; *AT*kiñ*>Türkm. giñ, Yak. kieñ, TT geniş; *AT*kiñü* >Yak. kier, TT geri; *AT*kiñ*>Yak. Kieb, TT gibi; *AT*kiñ*>Türkm. giñ-, Yak. kiñ-, TT gir-; *AT*kök*>Türkm. gök, Yak. küöx, TT gök; *AT*köl*>Türkm. k²l, Yak. küöl, TT göl; *AT*kön*>Türkm. g²n, TT gön; *AT*küç*>Türkm. güyç, Yak. kūs, TT güç.

2.3.1.2. h- (k->h-):

Boğumlanma biçimine göre daralma-sürtünme, boğumlanma yerine göre gırtlak ünsüzüdür. Patlayıcı ünsüzden sızıcı ünsüze sızıcılaşma eğilimi b-/v- ünsüzleri arasında olduğu gibi k-/h- ünsüzleri arasında da görülmektedir.

Söz başında ön seste k->h- değişimine örnek:

ET kid> Yak her ‘sınır, son, uç’.

⁷⁸ Günay Karaağaç, *Türkçenin Ses Bilgisi*, Kesit Yay., İstanbul, 2010, s. 194.

2.4. - ünsüzü:

Boğumlanma biçimi göre kapanma, boğumlanma yerine göre art damak ünsüzüdür. Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir:

ATāgun* > Uyg. agun, TT kavun; *AT*āl-* > Uyg. al-, Krh. al, TT kal-; *AT*ān* > Uyg. al-, Krh. āl-, TT kal-; *AT*ānat* > Kıp. ānat, TT kanat; *AT*āz* > Uyg. āz, TT kaz; *AT*ōl* >Krh. ol, Hrz. ol, TT kol.

2.4.1. Ön ses -‘ den gelişen ünsüzler:

2.4.1.1. ğ- (->ğ-):

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre art damak ünsüzüdür. AT’ de bazı kelimelerde /-/ ünsüzünün tonlulaşarak /ğ-/ ye değiştiğine ilişkin örnekler:

ATāgun* >Türkm. ğāvin, TT kavun; *AT*ākır-* >Türkm. ğāğır-, TT geğir-; *AT*ān* >Türkm. ğān, TT an; *AT*ānat* >Türkm. ğānat; *AT*āp* >Türkm. ğāp, TT kap; *AT*āpa* >Türkm. ğāba, TT kaba; *AT*āpar-* >Türkm. ğābar-, TT kabar-; *AT*ār* >Türkm. ğār; *AT*ār-* >Türkm. ğar-, TT kat-; *AT*āş* >Türkm. ğāş, TT aş; *AT*āsık* >Türkm. ğāsık; *AT*āy* >Türkm. ğāy-, TT kay-; *AT*āz* >Türkm. ğāz, TT kaz; *AT*īcı* >Türkm. ğīca-, TT gıcımak; *AT*ımıl-* >Türkm. ğīmıl, TT kımıl; *AT*ūr* >Türkm. ğūr, TT kır *AT*ūz* >Türkm. ğūz, TT kız; *AT*ūç-* >Az. ğuç-, TT kucak; *AT*ūrı-* >Türkm. ğūra-, TT kuru-.

2.4.1.2. ħ- (->ħ-):

Boğumlanma biçimine göre daralma, boğumlanma yerine göre art damak ünsüzüdür. AT’ de bazı kelimelerde ->ħ- değişimine örnekler:

ATāl-* >Türkm. ğāl-, Yak. ħār-, TT kal-; *AT*ār* >Krh. ār, Yak. ħār, TT kar; *AT*āş* >Türkm. ğāş, Yak. ħās, TT aş; *AT*āz* >Türkm. ğāz, Yak. ħās, TT gaz.

2.5. s- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre daralma-sızıcı, boğumlanma yerine göre diş eti ünsüzüdür. Yazının ilk döneminden beri söz başında kullanılır. *Arkaik olarak s fonemi, ön, iç ve son seste kullanılabilen bir ünsüz iken, ş fonemi sadece iç ve son seste*

*kullanılmakta idi.*⁷⁹ Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir:

*AT*sā-* >Az. say-, TT say-; *AT*sāb* > Türkm. sāv, TT söz, haber, *AT*sāç*>Türkm. sāç, TT sac, tava; *AT*sāk-* >Yak. sā-, TT say-, *AT*sākınç-* >Uyg. sāqim-, Türkm. sāğın-, TT sakın-, düşünmek; *AT*sāl* >Türkm. sāl, TT sal; *AT*sāriğ* >Türkm. sārı, TT sarı; *AT*sāsı-* >Türkm. sāsık, TTA sası-, fena kokmak; *AT*sāy-* >Türkm. sāy-, TT say-, ditmek; *AT*sāz* >Türkm. sāz, Çuv. şur, TT saz, sazlık; *AT*sāzan* >Türkm. sāzan, TT sazan; *AT*sıl* >Türkm. sıl-, Özb. siliq, TT silmek; *AT*sik* > TT sığ; *AT*sış-* > TT şişmek; *AT*sōgun* >TT soğan; *AT*sōl-* >Yak. suol-, TT solmak; *AT*sōr-* > Türkm. sōr-, TT sormak; *AT*sōk-* >Türkm. sōğ-, Az. söy-, TT sövmek, küfretmek; *AT*sōn-* >Türkm. sōn-, TT sönmek; *AT*sūb* >, Çuv. şıv, TT su; *AT*sūba-* >Hlç. sīva-, TT sıvamak; *AT*sūr-* >Yak. ūr-, TT sürmek; *AT*süz-* >TT süzmek. .

2.6. t- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre diş eti ünsüzüdür. İlk yazı dili döneminden beri söz başında varlığını hissettirmektedir:

*AT*tāş* > TT taş; *AT*tūğ* > TT tuğ; *AT*tūz* > TT tuz; *ET*teg-*> TT değ-; *ET*temir*> TT demir; *ET*ti-*> TT de-; *ET*tir-*> TT der-; *ET*tirig*> TT diri; *ET*tiril-*> TT derlen-; *ET*tiz*> TT diz; *ET*tört*> TT dört; *ET*tün*> TT dün, gece; *ET*tüş-*> TT düş-; *ET*tüz* TT düz; *ET*tüzül-*> TT dizil-; *ET*til*> TT dil; *OT*té-*> TT demek; *OT*tébre-*> TT deprenmek; *OT*teli*> deli; *OT*teñ*> TT denk; *OT*teñlik*> TT denklik; *OT*ter-*> TT der-; *OT*teve*> TT deve; *OT*tik*> TT dik; *OT*tikim*> TT dikim; *OT*til* >TT dil; *OT*tilençi*> TT dilenci; *OT*tilek*> TT dilek; *OT*tilür*> TT delir-; *OT*tirig*> TT diri; *OT*tiş*> TT diş; *OT*tişi*> TT dişi; *OT*tüg-*> TT düğümlemek; *OT*tögüş-*> TT döğüş-; *OT*töşek*> TT döşek; *OT*tüş-*> TT düş-; *OT*tüz*> TT düz.

2.6.1. Ön ses t-‘ den gelişen ünsüzler:

2.6.1.1. d- (t->d-):

⁷⁹ Ahmet Buran, “Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında s/ş Meselesi”, *Turkish Studies*, 2007, s. 122.

Boğumlanma biçimine göre kapanma, boğumlanma yerine göre dış eti ünsüzüdür. AT' de bazı kelimelerde /t-/ ünsüzünün tonlulararak /d-/ ye değiştiğine ilişkin örnekler:

*AT*tēü* >Krh. teli, TT deli; *AT*tēp-* >Uyg. tep-, TT depren-; *AT*tēri* >Hak. tēr, TT deri; *AT*tē-* >Gök. tè, Uyg. tè, TT de-; *AT*tēr-* >Türkm. tır, TT dermek; *AT*tēmin* >Yak. tım, TT demin; *AT*tīr-* >Türkm. dīri, TT diri; *AT*tīş* >Türkm. dīş, TT diş; *AT*tīt-* >Yak. tīt, TT dit-; *AT*tīz* >Türkm. tīz, TT diz; *AT*tōn-* >Türkm. dōn-, TT dön; *AT*tōrt* >Türkm. dōrt, Yak. tūört, TT dört; *AT*tōş* >Türkm. dōş, TT döş; *AT*tūn* >Türkm. düyn, TT dün; *AT*tūp* >Türkm. tüyp, Az. dip, TT dip; *AT*tūr-* >Türkm. düyr, TT dürmek; *AT*tūş* >Türkm. düyş, Yak. tül, TT düş; *AT*tūt-* >Türkm. tüyt, TT ditmek.

2.7. y- ünsüzü:

Boğumlanma biçimine göre daralma-sürtünme, boğumlanma yerine göre ön damak ünsüzüdür. Türkçenin ilk yazı dili döneminden itibaren söz başında bulunduğu görülmektedir.

*AT*yā* > Kırg. cā, Yak. sā, TT yay; *AT*yāl* >Türkm. yāl, Yak. sāl, TT yele; *AT*yān* > Yak. sān-, Gag. yān-, TT tehdit etmek; *AT*yār* > Türkm. yār, Yak. sīr, TT 'uçurum, yar'; *AT*yīl-* >Yak. sīl-, Alt. yıl-, TT hareket etmek; *AT*yōl* > Yak. suol, TT yol; *AT*yōn-* >Türkm. yōn-, Yak. suor-; *AT*yūrt* >Türkm. yūrt, Yak. sūrt, TT yurt; *AT*yēl-* >Yak. siel-, TT yelmek, tırıs gitmek; *AT*yēl* >Uyg. yiil, TT yel; *AT*yēt-* >Türkm. it-, Yak. siet-, TT yetmek; *AT*yētmiş* >Çuv. šitmīl, TT yetmiş; *AT*yīn* > Türkm. īn, Yak. sīn, TT vücut, beden; *AT*yōr-* > Yak. sūör-, TT çözmek; *AT*yū* >Uyg. yūü, TT öz su, usare; *AT*yūz* >Uyg. yūüz, Yak. sūs, TT yüz, çehre; *AT*yūz* >Yak. sūs, TT yüz (sayı); *ET yol* > TT yol; *ET yok* > Az. yoḡ, TT yok; *ET yultuz* > TT yıldız.

Tablo 7

Söz başında aslî ünsüzler	Söz başındaki aslî ünsüzlerden gelişen ünsüzler
b	b→m→p→v
ç	ç→c
k ve k̇	k→g→h k̇→ğ→ḣ
s	
t	t→d
y	

2.1. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA ÖN SES ÜNSÜZLERİ

Türkçede ağız kavramının anlamı ne zaman ve nasıl kazandığına ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ağız kavramının konu edilmesini bazı dilbilimciler Kaşgarlı Mahmut' a kadar götürülmesi gerektiğini düşünmektedir. *Trk. ağız sözünün hangi Türkçe konuşan toplumlar için kazandığı da kesin olarak bilinmemektedir.*⁸⁰ Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar 1867 yılında Maksimov tarafından yapılmıştır. Çünkü 1940 yılına kadar yapılan çalışmaların tümü I. Kúnos, T. Kowalski, J. Deny gibi yabancı dil bilimciler tarafından yapılmıştır.⁸¹ 1940 yılı Türkiye Türkçesi ağızları için yeni bir başlangıç olmuştur. 1940' lı yılların başında Ahmet Caferoğlu, Anadolu' yu batıdan doğuya, kuzeyden güneye hemen hemen bütün vilayetlerini gezerek metin derleme çalışmalarında bulunmuştur. Bu metinler 9 ciltlik bir külliyat oluşturmuştur.⁸² Ahmet Caferoğlu'ndan sonra Zeynep Korkmaz, Selahattin Olcay, Ömer Asım Aksoy, K. Edip Kürkçüoğlu, Şevket Beysanoğlu, Ahmet Bican Ercilasun, Tuncer Gülensoy, Hamza Zülfikar, Efrasiyap Gemalmaz, Ahmet Buran, Nuri Yüce, Mukim Sağır, Leyla Karahan, Nurettin Demir gibi dil bilimciler ağız konusunda önemli çalışmalar yaparak bugünkü çalışmaların seyrini belirlemiştir.

Türkçe, Anadolu'dan Avrupa'ya birçok ağızlarıyla konuşulmaktadır. *Asya ve Avrupa' yı içine alan bir harita üzerinde Türkçenin konuşulduğu bölgeler belirlenecek olursa bir dilin çok geniş ülke ve topraklara yayılmış bulunduğu görülür.*⁸³ Ağız dil sınırları içerisinde farklılıklar gösteren konuşma biçimidir. Ağız kavramı çeşitli kaynaklarda ve dil bilimcileri tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

Zeynep Korkmaz “Bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri”⁸⁴ *Muharrem Ergin*, “Bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklılıklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verilen addır.”⁸⁵ *Efrasiyap Gemalmaz*, “bir dilin veya lehçesinin sınırları içinde belli bölge veya topluluklara özgü sözlü anlatım yollarının bütünü”⁸⁶ *Berke Vardar* “Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri”⁸⁷ *Charles Nodier*, “Ağız tabii dildir; canlı ve yalın dildir. Yapma dil hayaldir, kukladır.”*Özkan Aydoğdu*, “Ağız bir dilin sınırları içerisinde ses bilgisi, şekil bilgisi ve anlam açısından bazı farklılıklar gösteren, belli bir yörede kullanılan konuşma biçimidir.”⁸⁸ *Nurettin Demir*,

⁸⁰ Efrasiyap Gemalmaz, “Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler”, **Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, Ankara, Sayı 12, 1989, s. 10.

⁸¹ Serdar Bulut, “Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler”, **Turkish Studies**, 2013, s. 1131.

⁸² Ali Akar, “Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları”, **Turkish Studies**, Sayı 2, 2006, s. 42.

⁸³ Doğan Aksan, **Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını**, Bilgi Yay., Ankara, 2005, s. 13.

⁸⁴ Zeynep Korkmaz (2005), age., s. 2.

⁸⁵ Muharrem Ergin (1998), age., s. 10.

⁸⁶ Efrasiyap Gemalmaz (1989), agm., s. 10.

⁸⁷ Berke Vardar, **Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Tanıtım Basımevi, İstanbul, 1988, s. 2.

⁸⁸ Özkan Aydoğdu, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Son Ses Ünsüzleri”, **Turkish Studies**, 2009, s. 577.

“Bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verdiğimiz addır.”⁸⁹ *Ahmet Topaloğlu* “Bir dilin, lehçeler içinde ses, yapı ve anlam bakımından bazı ayrılıklar içeren halkın konuştuğu değişik biçimi. Halk dilinin daha küçük ayrılıklar gösteren, belli yerleşim bölgelerine ve kişilere has olan şekli.”⁹⁰

Türkiye Türkçesi ağızları kavramını anlamak için öncelikle Türkiye Türkçesinin ne olduğunu bilmek gerekir. *Türkiye Türkçesi, ilk yazılı metinlerini XIII. yüzyılda veren XIII. yüzyıldan günümüze kadar Anadolu (Türkiye) ve civar sahalarda yaşayan ve günümüzde Türkiye Cumhuriyeti devletinin resmi dili olan Türkçenin Oğuz kökenli batı koludur. Tarihî ve çağdaş dönemde bu tanımın sınırları içinde kalan bütün konuşma dilleri Türkiye Türkçesi ağızları teriminin anlam alanı içinde yer alırlar.*⁹¹ Hazar Denizi’ nin batısında, Azerbaycan sahasının hemen batısında başlayıp Anadolu, Irak, Suriye, Balkanlar coğrafyasında konuşulan tarihî Osmanlı Türkçesinin bugünkü devamı olan Türkiye Türkçesi ağızlarıdır.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalardan hareketle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ön ses ünsüzlerinin görünümü şu şekildedir:

2.1.1. b- ünsüzü:

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslî olarak kullanılan /b-/ ünsüzünün TTA’ da iki kaynağı vardır:

- Aslî şeklini koruyan b- ünsüzü (*b->b-)
- İkincil /b-/ ünsüzü (p->b-)

2.1.1.1. Aslî şeklini koruyan b- ünsüzü: (*b->b-)

TTA’ da *b->b- değişimi herhangi bölge için belirleyici değildir. TTA’ nın genelinde görülür. (bk. Tablo 10) Türkiye Türkçesi ağızlarında Ana Türkçeden itibaren aşağıdaki kelimelerin aslî şekillerini koruduğu tespit edilmiştir:

baKmaz (<ET**bekmes*) “pekmez” (DGİA) (Oç,3,25); *bäkmäz* “pekmez” (SİA) (218); *bedmez* “pekmez” (KBLTGA) (49,12); *beKmaz* “pekmez” (BiMKA) (XI, B, 20); *bekmez* “pekmez” (ABİA) (3,300), (ADDA) (XXI-29), (ArYA) (III,246), (ArYA) (s.14), (AYA) (s.47), (BBA) (46,95), (DGBA) (T.11,9), (DöA) (3,86), (EİA) (114-I,11), (GMKA) (10,12), (KDŞHA) (s.48), (KİYA) (11,35), (KMİA) (25,7), (KSBİA) (9,3), (NİİKA)

⁸⁹ Nurettin Demir, *Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları*, Bilgi Yay., İstanbul, 2006, s. 123.

⁹⁰ Ahmet Topaloğlu, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul, 1989, s. 2.

⁹¹ Ahmet Buran, *Anadolu Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi ve Bu Konu İle İlgili Sorunlar*, TDK, Ankara, 1999, s. 91.

(XIV;25); *beKmez* “pekmez” (ÇoiYA) (5,90), (ÇuA) (A5-08,24), (KorYA) (11,32); *begmezden* “bekmezden” (SinA) (1,103); *bekmezcisini* “pekmezcisini” (KMKA) (75,15), *bekmezi* “pekmezi” (NYA) (6,20); *bekmeziñ* “pekmezlin” (KYA) (4,86), *bekmezinen* “pekmezlen” (KİİSKA) (VIII,7), *bekmezinen* “pekmezlen” (SYA) (81,46); **bar** (<AT*bār-) “var” (AsA) (14,211), (SİA) (II,83); *bar,ısa* “var ise” (ÇuA) (A3-,07,33), *barlık* “varlık” (ÇuA) (A6-08,57); **bara** (<AT*bār-) “vara” (BayKA) (17,20); *barmış* “varmış” (KBMİKA) (17,1), *barsa* “varsa” (KBMİKA) (9,13); **bāmak** (<ET*barmak) “parmak” (AyMA) (9,21); *bannaḥ* “parmak” (KİİSKA) (IV,14); *bannaḥ* “parmak” (NYA) (1,2); *bannaḥ* “parmak” (ÇoiYA) (17,21), *barma* “parmak” (GBTA) (1,37); *barmağ* “parmak” (KMKA) (29,21); *barmaglanır* “parmaklanır” (KBLTGA) (48,3); *barmağına* “parmağına” (MTA) (11,17); *barmağını* “parmağını” (AMKGSA) (II-56), (MİA) (13,14); *barmaḥ* “parmak” (AYA) (s.47), (AybA) (8,26), (BaİA) (29,54), (BiMKA) (XV, 12), (KDŞHA) (s.48); *barmaḥlîā* “parmaklığa” (BoTKKA) (9,49); *barmak* “parmak” (ABİA) (39,161), (BanİA) (3,25); *barmaḥ* “parmak” (DGBA) (A.21,48), (KSBİA) (15,18), (SKAD) (26,29), (SYA) (65,62); *barmaqlara* “parmaklara” (BBA) (43,21); *barmāmda* “parmağımda” (BoYA) (7,224); *barmāmızınan* “parmağımızınan” (DVA) (16,2); *barmāna* “parmağına” (BüYA) (I-21); *barmaña* “parmağına” (KYA) (1,37), *barmağın* “parmağın” (İİA) (II-8,114); *barnaḥ* “parmak” (ÇuA) (B2-03,9), (SYA) (4,151); *barnam* “parmağım” (BaİA) (12,11); *barñamın* “parmağımın” (EskYA) (XVII,165); *barnāmızı* “parmağımızı” (SYA) (100,63); *barnâñu* “parmağını” (NİİKA) (XX,71), *barma,ñdan* “parmağından” (DGİA) (P,1,111); *barnaḥdan* “parmaktan” (SinA) (11,2); *barmānu* “parmağını” (SinA) (6,16); **bërmemiş** (<AT* bër-) “vermemiş” (ÇuA) (A6-10,3); *bermişle* “vermişler” (BayKA) (13,2); **biş-** (<ET*biş-) “pişmek” (MİA) (1,5); *biş-* “piş-” (AYA) (s.47), (AyMA) (11,3), (ÇuA) (A6-17,114); *bişdi* “pişti” (BBA) (8,72); *bişecek* “pişecek” (AsA) (14,187); *bişer* “pişer” (AMKGSA) (III-6), (ÇiYA) (XXV,16); *bişerdi* “pişerdi” (KBLTGA) (31,89); *bişir-* “pişir-” (AYA) (s.47), (ÇuA) (A5-09,132), (GMKA) (1,254), (KDŞHA) (s.48), (NİEKYA) (VI, 22), (SinA) (6,22); *bişircek* “pişirecek” (KorYA) (24a,73); *bişirdik* “pişirdik”

(BBA) (5,314), (GAMA) (48,7); *bişireceg* “pişirecek” (KYA) (11,2); *bişireceğsin* “pişireceksin” (SKA) (20,43); *bişireyim* “pişireyim” (KYA) (4,86); *bişiricañ* “pişireceksin” (KİİSKA) (II,24); *bişirikene* “pişirirken” (MTA) (13A,5); *bişirip* “pişirip” (GKA) (13,60); *bişirirdik* “pişirirdik” (NYA) (6,41); *bişirisiñ* “pişirirsin” (DGİA) (G,3,179); *bişiriyorsun* “pişiriyorsun” (AMKGSa) (LXI-6); *bişiriyördü* “pişiriyorduk” (DöA) (2,47); *bişiriz* “pişiririz” (DalA) (IIA,3); *bişirriK* “pişirdik” (NİİKA) (II,4); *bişirse* “pişirse” (NİÜAA) (I,25); *bişiyor* “pişiriyor” (KMKA) (69,13); *bişmez* “pişmez” (ABİA) (5,63); *bişmiş* “pişmiş” (BoYA) (7,161), (EİA) (90-XIV,39), (EskYA) (V,10); *bişTik* “piştik” (SİA) (108); *bişTikTen* “piştikten” (SİA) (258); *bişur* “pişir” (ArYA) (s.14); *bişürüdü* “pişirirdik” (ÇoiYA) (5,13); *bişürün* “pişirin” (DVA) (21,22); *bişürüz* “pişiririz” (DVA) (16-14,38-15); *büşür-* “pişir-” (AybA) (26,2); *büşürdi* “pişirdi” (EİA) (55-V, 2); *bişik* “pişik” (BBA) (46,16); *bişiklerine* “pişiklerine” (SYA) (9,35).

2.1.1.2. İkincil b- ünsüzü:

Çeşitli fonetik olaylar neticesinde, başka seslerden gelişmiş olan /b-/ ünsüzüdür. TTA’da yalnızca p->b- değişmesiyle oluşmuş ikincil /b-/ ünsüzü tespit edilmiştir. Az sayıda örnekte tespit edilen bu değişme, TTA’da herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 11)

barlat “parlat” (KDŞHA) (s.48); **bek** “pek”(AsA) (9,2), (BaİA) (14,30), (KYA) (5,22); *beK* “pek” (AyMA) (37,13); **bēki** “peki” (BaİA) (3,34); *beKi* “peki” (DVA) (9,18); **bitıraç** “pıtırak” (MTA) (1,48); *bitraklı* “pıtıraklı ” (SYA) (97,5); **bis** “pis” (KBMİKA) (27,14); **buşu** “puşu” (ADDA) (VII-B-36); **bülüş** “piliç” (DGBA) (A.30,104).

2.1.1.3. b- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

TTA’ da bazı ses olayları neticesinde /b-/ ünsüzünün yarı tonlulaştığı, tonsuzlaştığı, sızıcılaştığı, yarı sızıcılaştığı ve akıcılaştığı örnekleri tespit edilmiştir:

2.1.1.3.1. Yarı Tonlulaşma:

/P/ ünsüzü; /p/, /b/ arası, yarı titreşimsiz, süreksiz, çift dudak ünsüzüdür. TTA’ da b->P- yarı tonlulaşma örnekleri yaygın olarak Doğu Karadeniz ağızlarında görülür. (bk. Tablo 12) TTA’ da tespit edilen b->P- değişimi örnekleri aşağıdadır:

Paçalım “bakalım” (TA) (42,14), *Paḳāyrum* “bakıyorum” (TA) (56,5), *Paḳmı* “bakmıyor” (43a,59) (KoYA); **Paḳluva** “baklava” (MİA) (71,29), *Paklava* “baklava” (MMA) (I,37); **Parmaḳ** “parmak” (VMA) (41,67), *Parmana* “parmağına” (BüA) (I,21); **Pas** “bas-” (GMKA) (16,38), *Pasdı* “bastı” (TA) (70,36); **Paşganlar** “başkanlar” (TA)(59,45); **Paşlarsın** “başlarsın” (TA) (32,68); *Paşuna* “başına” ((TA) (2,35); **Patla** “patla-” (BaşDA) (9,14); **Payramlaşıduḳ** “bayramlaştık” (TA) (41,5); **Pekı** “peki” (SivA) (XII,29); **Peklersin** “beklersin” (GBTA) (2,56); **Pekmez** “bekmez” (MMA) (VI,27), (SİA) (237); **Pesledim** “besledim” (TA) (65,6); **Peş** “beş” (GBTA) (4,31), (TA) (14,2)); **Peyük** “büyük” (TA) (54,7); **Pıçak** “bıçak” (SivA) (I,29); **Pi** “bir” (NYA) (20,15), *Pirinde* “birinde” (TA) (42,92), **Piçeyler** “biçerler” (TA) (60,12); **Pilemem** “bilemem” (TA) (32,36), *Pilinen* “bilinen” (TA) (35,7), *Pilmiyoruz* “bilmiyoruz” (TA) (87,47); **Pin** “bin-” (GBTA) (6,26), *Pinduk* “bindik” (DVA) (10,6), *Pİne* “bine” (EmA) (I-10,42); **Pireler** “pireler” (EİA) (185-L,4); **Pişdi** “bişti” (TA) (58,14), *Pişireyoz* “pişiriyoruz” (SİA) (62), *Pişiryör* “pişiriyor” (XII,35) (EskA); *Pişe* “pişe” (SİA) (206), *Pişir* “pişir” (SMİKA) (24a,003), *Pişireyoz* “pişiriyoruz” (SİA) (62), *Pişirille* “pişiriyoruz” (KorYA) (42,1); **Piter** “biter” (TA)(71,65), *Pitirdi* “bitirdi” (SA) (10,4), *Pitirem* “bitireyim” (SA) (5,50), *Pitmiş* “bitmiş” (SA) (8,16); **Pizum** “bizim” (TA) (12,4); **Pobalarımız** “babalarımız” (TA) (31,12); **Pol Pol** “bol bol” (TA) (30,97); **Poru** (TA) (51,9); **Pozulunca** “bozulunca” (TA) (62,55); **Puçuh** “buçuk” (GMKA) (12,30), *Puçuh* “buçuk” (GMKA) (12,30); **Puriya** “buraya” (TA) (74,26); **Pütün** “bütün” (GBTA) (1,37), (GBTA) (8,21).

2.1.1.3.2. Tonsuzlaşma:

Tonsuzlaşma, “*ses tellerinin ciğerlerden gelen havayı titreştirmemesi ve ton vermemesi; ünsüzlerin boğumlanma sırasında titreşimlerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanması*” dır.⁹² b->p- tonsuzlaşması, TTA’da çoğunlukla Doğu Karadeniz ağızlarında görülmektedir. (bk. Tablo 13) Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde, b->p- değişiminin, “*yoğunluğu*

⁹² TDK, Büyük Türkçe Sözlük, 2012, s. 1990.

bakımından bu yöre ağızlarını diğerlerinden ayırdığını” ifade etmektedir.⁹³ Aynı şekilde Necati Demir de, *Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarının önde gelen özelliklerinden birinin de ön seste b- olması gereken kelimelerin tek örneklik arz edecek biçimde p- ile söylenmesi olduğunu* söyler.⁹⁴ TTA’ da b->p- değişiminin örnekleri şunlardır:

pagır “bağır-” (TA) (9,24); **pağla** “bağla-” (SAA) (LVI,2), *pağladuğ* “bağladık” (TA) (10,6), *pağla* “bağla” (ADDA) (II,A,40), (KırYA) (XI,16), (KİİSKA) (XV,22), (NİEKYA) (VIII,85), (NİİKA) (VIII,36); **pağır** “bakır” (YKYTA) (XXIV,21), *pağır* “bakır” (SAA) (VIII,18), *pağır* “bakır” (ŞarYA) (6,1); **pağlava** “baklava” (NİEKYA) (VII,14), (YÇA) (16,11), *pağlavayı* “baklavayı” (KorYA) (8b,103), *pağlava* “baklava” (ŞarYA)(15,15), *pağlava* “baklava” (EİA) (136,XIX,3), (KDŞHA) (s.50); **pağla** “bakla” (BoÇÇA) (I,7,21), (KDŞHA) (s.50), (UYA) (XVI,33), *pağlayan* “baklayan” (YSİA) (16,73), *pağlayan* “baklayan” (YİA) (16,33), **pağ** “bak” (EldİA) (37); **pağlı** “ballı” (KİYA) (31,1); **pağta** “balta” (BaşDA) (9,13), (DGİA) (G,3,129), (HA) (4,38), (SinA) (II,17,18), *pağtayı* “baltayı” (YÇA) (12,15), (YYA) (XV,29), (KırYA) (XXXII,53); **pağlı** “balık” (ŞavYA) (10,685); **pağlacını** “barkacını” (AdilA) (I 13h,34); **pağrādım** “bastıramadım” (BBA) (46,66); **pağlığın** “bağlığın” (İİA) (I,3,6); **pağak** “batak” (BiYA) (3,97); **pağim** “benim” (TKYA) (14,22), *pağim* “bizim” (TKYA) (14,33), *pağim* “bizim” (TA) (3,27); **pağkit** “berkit” (KDŞHA) (s.50); **pağledih** “besledik” (TKYA) (5,25), *pağler* “besler” (EskYA) (12,23), *pağleriz* “besleriz” (KİYA) (30,25); **pağ** “beş” (TKYA) (2,16); **pağcā** “bıçak” (KırYA) (II,307), (YKYTA) (IV,797), (YÇA) (8,10), *pağcağ* “bıçak” (KİGKA) (VII,23), (SMİKA) (8a,379), (TYA) (IV,10), *pağcağ* “bıçak” (ŞarYA) (6,32), (BoÇÇA) (I,2738), *pağcağ* “bıçak” (BBA) (30,2), *pağcağçıya* “bıçakçıya” (EİHİKA) (4,17), *pağcağı* “bıçağı” (BoTKKA) (XVI,57), *pağcağ* “bıçak” (EskYA) (12,122), *pağcağı* “bıçağı” (VGKH) (26,262), *pağcağ* “bıçak” (KDŞHA) (s.50); **pağik** “beşik” (SYAÖ) (118,18); **pağ** “bir” (BBA) (6,8), (VGKH) (1,42), *pağ* “bir” (DMİA) (4,63), *pağinci*

⁹³ Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara, 1996, s. 104.

⁹⁴ Necati Demir, “*Doğu Karadeniz Ağızlarında Ön Ses b-/p- Ünsüzü ve Tarihî Denklığı*”, *Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu*, 2007, s. 4.

“birinci” (SĪA) (54); **piçerdik** “biçerdik” (VGKH) (7,15); **pilmem** “bilmem” (TA) (4,12); **pincekle** “binecekler” (KĪYA) (48,55), *pindi* “bindi” (EĪHĪKA) (3,8), *pinen* “binen” (BBA) (17,162), *piner* “biner” (SĪA) (96), (SĪFSĪ) (11,134), *pineriz* “bineriz” (BiYA) (3,28), *pinmişle* “binmişler” (BiYA) (3,186), *pinse* “binse” (EskYA) (20,16); **pişe** “bişe” (EskYA) (22,106), *pişiklerimiz* “bişiklerimiz” (EldĪA) (45,17); **pitti** “bitti” (BBA) (43,29); **pöleş-** “bölüş-” (AyMA) (26,42), *pölük* “bölük” (MTA) (16,112), *pölüşdüler* “bölüştüler” (HA) (11,26), *pölüşüller* “bölüşürler” (GBA) (9,112); **puçuk** “buçuk” (KĪYA) (26,270), *puçuk* “buçuk” (SinA) (II,15,40); **pulamaya** “bulamaya” (DMĪA) (11,305); **puruş-** “buruş-” (AyMA) (59,22); **püyüg** “büyük” (DMĪA) (10,35).

2.1.1.3.3. Sızıcılaşma:

Sızıcılaşma, patlayıcı ünsüzlerin çeşitli nedenlerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesi olayıdır. Taranan eserlerde b->v- ve b->f- değişimlerinin sonucu olarak sızıcılaşma örneklerine rastlanılmıştır:

2.1.1.3.3.1. b->v-:

TTA’ da b->v- değişimi sadece Divriği/Sivas ağızında tespit edilmiştir:

vasġunu “baskını” (DMĪA) (4,99); **vavvası** “babası” (DMĪA) (2,48); **viliyim** “biliyorum” (DMĪA) (9,1); **voşluġ** “boşluk” (DMĪA) (16,131); **vuġazına** “boğazına” (DMĪA) (16,118); **vulalım** “bulalım” (DMĪA) (6,64); **vurasiymiş** “burasıymış” (DMĪA) (6,43), *vurda* “burda” (DMĪA) (6,27).

2.1.1.3.3.2. b->f-:

Korkuteli/Antalya ağızında tek örneğine rastladığımız bir değişimdir.

file “bile” (KorYA) (32a,28).

2.1.1.3.4. Yarı Sızıcılaşma:

/b̥-/ ünsüzü; b->v- değişiminin ara merhalesinde ortaya çıkan yarı sızıcı bir ünsüzdür. Normal /b-/ sesinden biraz daha yumuşatılarak çıkan bu ünsüz bazı bölgelerde tamamen /v-/ sesine dönüştürülür. /b̥-/ ünsüzüne, taradığımız metinlerde Divriği/Sivas ve Çukurova/Adana ağızlarında rastlanılmıştır. Tespit edilen b->b̥- yarı sızıcılaşma örnekleri aşağıdadır:

babam “babam” (DMİA) (4,97); **bar** “var” (ÇuA) (A2-02,85); **barmağlı** “parmaklı”(DMİA) (9,63); **başgunu** “bastığımı” (DMİA) (4,100); **berir** “verir” (ÇuA) (A5-04,5), **bërsinler** “versinler” (ÇuA) (B5-01,8); **burduk** “vurduk” (ÇuA) (A3-08,41).

2.1.1.3.5. Akıcılaşıma:

Akıcılaşıma, “/f/, /b/, /g/, /k/ gibi patlayıcı ünsüzlerden birinin /m/, /l/, /y/, /ğ/ gibi bol sesli akıcı ünsüzlerden birine herhangi bir ses hadisesi sebebiyle veya sebepsiz olarak dönüşmesi olayıdır.”⁹⁵ TTA’ da b->m- değişim örnekleri çoğunlukla Doğu Anadolu ağızlarında tespit edilmiştir. (bk. Tablo 14) Engin Gökçür, Azerbaycan Türkçesi İle Doğu Anadolu Ağızlarındaki Ortaklıklar Üzerine adlı makalesinde b->m- değişiminin, *Doğu Anadolu ağızlarının Azerbaycan Türkçesiyle benzerlik taşıyan unsurlardan biri olduğunu* ifade etmektedir.⁹⁶ TTA’ da tespit edilen b->m- örnekleri şunlardır:

manacak “banacak” (BayA)(17,73), (VGKH) (4,187); **man** “ben” (VGKH) (1,9), **mana** “bana” (MTA) (XVII,61), (SİA) (64), (VGKH) (1,3), **men** “ben” (DEYA) (I,18,34), (EskYA) (3,5), (KBLTGA) (60,31), (VGKH) (4,187), (KBMİKA) (1,12), (MTA) (XLIV,6), **menim** “benim” (KBLTGA) (58,59), (VGKH) (1,3); **mancuğ** “boncuk” (ŞavYA) (1,45), **moncuk** “boncuk” (DEYA) (I,52,20), (VGKH) (1,168); **min** “bin” (KavYA) (XXII,159), (VGKH) (3,56); **mindirdiler** “bindirdiler” (DEYA) (I,16,4), **mindiriledi** “bindirirlerdi” (SYAÖ) (36,120), (VGKH) (2,98), **mindiriyor** “bindiriyor” (KavYA) (IV,31), **mindirttim** “bindirttim” (SKAD) (26,97), **miner** “biner” (EmA) (IV,31,23) (VGKH) (1,7), **minerler** “binerler” (SYAÖ) (K.122,34), **mini** “biniyor” (VGKH) (2,198) , **minip** “biniyor” (TKYA) (43,67), **miniyolla** “biniyorlar” (SYAÖ) (78,53), **miniyoz** “biniyoruz” (SKAD) (12,24), (VGKH) (4,87), **minmege** “binmeye” (EskYA) (17,73) (VGKH) (1,5),, **minmiş** “binmiş” (UYA) (XXI,33), (VGKH) (2,99); **mir** “bir” (SKA) (6,232), (VGKH) (2,7), **mir şey** “bir şey” (KBMİKA) (44,6); **monu** “bunu” (EskYA) (3,29), **munu** “bunu” (VGKH) (1,12),; **moyunla** “boyunla” (EskYA) (22,258), **moyun** “boyun” (VGKH) (7, 45); **mu** “bu” (DaA) (IIIB,2), (VGKH) (4,6), **munarın** “bunların”

⁹⁵ Gürer Gülsevin (2010), age., s. 25.

⁹⁶ Engin Gökçür, “Azerbaycan Türkçesi İle Doğu Anadolu Ağızlarındaki Ortaklıklar Üzerine”, *Turkish Studies*, Fall, 2012, Ankara, s. 1801-1824.

(KBLTGA) (33,49), *munnara* “bunlara” (KBMİKA) (13,2), *munu* “bunu” (DEYA) (I,37,16), (VGKH) (1,8).

2.1.2. ç- ünsüzü:

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslî olarak kullanılan /ç-/ ünsüzünün TTA’ da iki kaynağı vardır:

- Aslî şeklini koruyan /ç-/ ünsüzü (*ç->ç-)
- İkincil /ç-/ ünsüzü (c->ç-)

2.1.2.1. Aslî şeklini koruyan ç- ünsüzü: (*ç->ç-)

TTA’ da, AT’ den itibaren bazı kelimelerdeki ön ses /ç-/’ nin korunduğuna ilişkin örnekler aşağıdadır.

çadır (<AT*çātur) (AdA) (29,54); **çağa** (<AT*çāka) “çağa” (BanĀA) (3,10), *çaga* “çağa” (DGĀA) (P2,115); **çagaradık** (<AT*çākir-) “çağıraydık” (BBA) (6,48), *çağırıyo* “çağırıyor” (BBA) (3,10); **çıban** (<AT*çīpkan) “çıban” (ĪĀA) (24,90); **çocuklarıñ** (<AT*çōčka) “çocuklarını” (AyrYA) (V,10); **çürük** (<AT*çūri-) “çürük” (AdA) (42,33), (ABĀA) (3b,270).

2.1.2.2. İkincil ç- ünsüzü:

Çeşitli fonetik olaylar neticesinde, başka seslerden gelişmiş olan /ç-/ ünsüzüdür. TTA’ da yalnızca c->ç- değişmesiyle oluşmuş ikincil /ç-/ ünsüzü tespit edilmiştir. Sakarya ve Sandıklı, Şuhut/Afyon ağızlarında sınırlı sayıda örnekte rastlanılan bir değişimdir:

çepken “cepken” (SYAÖ) (59,6), (ŞA) (II,16), (SYA) (II,103,52).

2.1.2.3. ç- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

TTA’ da bazı ses olayları neticesinde /ç-/ ünsüzünün tonlulaştığı, yarı tonlulaştığı, sızıcılaştığı ve yarı sızıcılaştığı örnekleri tespit edilmiştir:

2.1.2.3.1. Tonlulaşma:

TTA' da ->c- değişimi herhangi bir blge iin ayırt edici değildir, TTA' nın genelinde grlr. (bk. Tablo 15) Ağızlarda tespit edilen ->c- değişimi rnekleri şunlardır:

cabaladı “abaladı” (BayA) (6,104), (BayKA) (16,63); *cabalamış* “abalamış” (SİA) (37); **cadır** “adır” (AA) (mdd); **cafilearin** “alılarının” (BayKA) (7,3); **cantasını** “antasını” (VGKH) (14,108), *cente* “anta” (AybA) (25,40); **cebişi** “ebiři” (oiYA) (18,3); **cehdik** “ektik” (BoTKKA) (16,8); **cemen** “emen” (AyMA) (25,6); **cerez** “erez” (AyMA) (35,6), (BBA) (17,1105), (DGBA) (T.05,26), (KorYA) (8b,86), (SA) (1,76), (SYA) (80,35); **cevıra** “evre” (SYA) (36,105), *cevre* “evre” (BaİA) (4,52), *ceviriň* “evirin” (SYA) (98,3), *cevur* “evir” (SYA) (2,54); **cıblak** “ıplak” (BanİA) (12,27), *cılbaň* “ıplak” (EskTA) (XC,57), (KKA) (LXXIII,8), *cılbağlık* “ıplaklık” (oiYA) (17,84), *cılpak* “ıplak” (SYA) (78,118), *cıPlag* “ıplak” (EmA) (IV-36,33), *cıPlak* “ıplak” (uA) (A1-12,7), *cıplak* “ıplak” (SKAD) (22,20), *ciscılbağ* “ırıplak” (uA) (B3-06,21); **cığa** “aęa” (DGBA) (T.16,23); **cız-** “iz-” (uA) (A7-12,19), (KDřHA) (s.43), *cızdı* “izdi” (HA) (6,159), *cızdırma* “izdirme” (AyMA) (4,5), *cızđı* “izgi” (BanİA) (2,141), (SİA) (78), *cızđılı* “izgili” (AYA) (XVI,12), *cızđılı* “izgili” (DA) (27,17), *cızgie* “izgiye” (ABİA) (8,245), *cızı* “iziyor” (KarYA) (VII,13), *cızık* “izik” (BayKA) (19,54), *cızık* “izik” (EldİA) (11,5), (KarYA) (X,130), *cızıldı* “izildi” (KorYA) (22c,170), *cızızđ* “izik” (BaİA) (6,30), *ciz* “iz” (BařDA) (11,31), (uA) (A5-17,51), *cizesiň* “izesin” (BařDA) (6,95), (KİYA) (2,40), *cizgi* “izgi” (SYA) (25,54), *cizi* “iziyor” (DGBA) (S.03,34), *cizi cizi* “iziyor iziyor” (SYA) (62,49), *cizili* “izili” (BoTKKA) (7,23), *cizilmiş* “izilmiř” (DEYA) (I-24,32), *cizlemiy* “izmiyor” (SİA) (I,198); **cızma** “izme” (BiMKA)(VIII, A, 3), (KDřHA) (s.43), *cızmalari* “izmeleri” (VGKH) (18,18), *cizme* “izme” (ABİA) (45,36), (AyMA) (27,13), (AyrYA) (LIX,105), (uA) (A8-01,54), (GAMA) (42,73), (KorYA) (8c,125), (NİEKYA) (VI,56), (SAA) (XLIX,51), *cizmeleri* “izmeleri” (NİİKA) (X,17), *cizmenin* “izmenin” (SinA) (II-7,91), *cizmesi* “izmesi” (KSBİA) (15,144), *cizmeyile* “izmeyle” (KİYA) (5,5), *cizmiyi* “izmeyi” (DĞİA)

(Çr,2,456), (KMKA) (48,8); **cidem** “çiğdem” (MÍA) (13,21); **cilbiri** “çılbrı” (SÍA) (90); **cinğan** “çingene” (GAMA) (33,4) , (KırYA) (XLI,19), *cinğan* “çingen” (KYA) (42,38), *ciñgen* “çingen” (ÇuA) (A2-08,40), *cingen* “çingen” (KA) (11,İlkö-5), (KorYA) (8b,58), (KSBÍA) (12,115), (SYA) (H.118,26), *cingániñ* “çingenin” (SAA) (XLIII,51), *cüngen* “çingen” (AyMA) (53,8), *cinganları* “çingenleri” (SKA) (21,123); **cocuk** “çocuk” (BanÍA) (3,112), *cocuğ cocuğ* “çocuk çocuk” (DVA) (17,82); **coğ** “çok” (BoTKKA) (15,25); **covur** “çevir” (AyMA) (52,8); **cürük** “çürük” (AA) (mdd).

2.1.2.3.1.1. Uzun ünlülerin kısılması sonucu tonlulaşanlar:

İlk şekli uzun ünlülü olan bazı kelimelerdeki uzun ünlülerin kısılması sonucu kelimelerin tonlulaştığı örnekleri TTA’ da tespit edilmiştir. Fatih Özek, *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler* adlı eserinde “*ilk şekilleri uzun ünlülü olan kelimelerde yer yer çeşitli ses olayları görülmektedir. Bu ses olaylarının bir kısmı uzun ünlülerin kısılmasıyla ilgili*” olduğunu ve bu ses olaylarından birinin de ünsüz ötümsüzleşmesi olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷

carmā (<AT*çākır-) “çağırma” (KBMİKA) (59,44); **cibindirik** (<AT*çīpin) “cibindirik” (ÇoiYA) (A1-23,37), **coşmuş** (<AT*çōş-) “coşmuş” (ABÍA) (37,160); **culluğ** (<AT*çūlık) “çulluk” (GBA) (18,14), (SYA) (14,24).

2.1.3.2.Yarı Tonlulaşma:

TTA’ da /ç-/ ünsüzünün yarı tonlulaşması ç->Ç- ve ç->ç- değişimlerinde tespit edilmiştir:

2.1.3.2.1. ç->Ç-:

/Ç-/ ünsüzü; /c/ ile /ç/ arası, yarı-tonlu ünsüzdür. TTA’ nın genelinde görülen bir değişimdir, herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 16) Tespit edilen örnekleri şunlardır:

Çalışdım “çalıştım” (TA) (30,31), **Çeviren** “çeviren” (TA) (98,5), **Çıban** “çıban” (İÍA) (II-24,91), **Çıçısız** “çocuksuz” (EÍA) (185,L-2), *Çociğları*

⁹⁷ Fatih Özek (2014), age., s. 91.

“çocukları” (SİA) (9), *Çocuksuz* “çocuksuz” (EİA) (185-L,2), *Çocuk* “çocuk” (BayKA) (10,24), *Çocukla* “çocukla” (SinA) (II-1,81), *Çocūnuş* “çocuğun” (SİA) (163), *Çocukla* “çocukla” (SİA) (II-1,81), *Çocūnun* “çocuğunun” (SAA) (163), *Çıgardı* “çıkardı” (DVA) (5,61), *Çükürene* “çukuruna” (DVA) (8,2).

2.1.2.3.2.2. ç->ç-:

/ç-/ sesi; patlamalı, yarı tonlu, bir diş eti ünsüzüdür. /ç/ ile /c/ arasında bir boğumlanma noktasına sahiptir. Biri tonlu diğeri tonsuz iki patlamalı ünsüzün birleşmesinden oluşmuştur.⁹⁸ Taranan eserlerde, ç->ç- değişimine Hemşin/Rize ağzında rastlanılmıştır. Leyla Karahan, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması adlı eserinde bu ünsüzün, “Doğu Karadeniz ağzlarını belirleyen özellik” olduğunu belirtmiştir.⁹⁹

çak “çak-” (THA) (186); *çakmak* (THA) (186); **çık** “çık-” (THA) (186); **çiplak** “çiplak” (THA) (186).

2.1.2.3.3. Sızıcılışma:

Taranan eserlerde ç->ş- sızıcılışması çoğunlukla Ege ve İç Anadolu ağzlarında görülmüştür. (bk. Tablo 17) Araştırmacılar ç->ş- değişiminin *Türkiye Türkçesindeki Kıpçakça unsurlar*¹⁰⁰ olduğu belirtmektedir. Ancak Gürer Gülsevin, *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (ç>ş değişmesi)* adlı makalesinde de bu ses değişikliği için; “*Türkiye Türkçesi ağzlarında görülen bu ses değişikliğini Kıpçakça bir unsur olarak değerlendirme konusunda temkinli olunması gerekir. Çalışılan bölgede sadece kapalı hece konumunda iken görülüyorsa, Kıpçakça ile bağlantı kurulmasında hiç gerek olmadığını, iki ünlü arasında ve kelime başında da ç->ş- değişmesi görülüyorsa Kıpçakça unsur olabileceğini akla getirmek gerektiğini*” ifade etmektedir.¹⁰¹ TTA’ da ç->ş- değişiminin sonucu olarak tespit edilen sızıcılışma örnekleri şunlardır:

şalınırdı “çalınırdı” (DMİA) (8,29); **şam** “çam” (KorYA) (22c,143), *şamdan* “çamdan” (DEYA) (I,29,39), *şamı* “çamı” (BaşDA) (12,51); **şapaman** “çapa ile” (EskYA) (17,67); **şaqıl** “çakıl” (EskYA) (17,163); **şarpma** “çarpma” (EskYA) (13,71), *şarptı* “çarptı” (EskYA) (19,76); **şatağ** “çatak” (VMA) (24,97); **şek** “çek-“ (EİA) (62,VIII,17), *şekdik* “çektik”

⁹⁸ Osman Kuyumcu, *Türkçenin Hemşin Ağzı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Ü., Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 166.

⁹⁹ Leyla Karahan (1996), age., s. XIII.

¹⁰⁰ Gürer Gülsevin, “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (ç>ş değişmesi)*”, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring 2008, s. 379.

¹⁰¹ Gürer Gülsevin, “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2 (ç>ş değişmesi)*”, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring 2008, s. 384.

(DEYA) (II,62,16), *şeki* “çekiyor” (DEYA) (I,1,37), *şekiyo* “çekiyor” (BoÇÇA) (I,34,22), *şektim* “çektim” (EskYA) (3,24), *şekidi* “çekiyordu” (TKYA) (36,6); **şircıblah** “çırçıplak” (TKYA) (19,20); **şit** “çit” (DMİA) (12,23); **şoĥ** “çok” (KKA) (XVII,10); **şuqurşuq** “çukurcuk” (EskYA) (22,223).

2.1.2.3.4. Yarı sızıcılaşma:

/ç-/ sesi; normalden daha fazla önde telaffuz edilen ve yarı sızıcı olan /ç-/ ünsüzüdür. /ç/, /ş/ arası, *diş eti- ön damak, yarı sedalı, sürekli- yarı sızıcı, ağız ünsüzüdür.*¹⁰² *Ötümsüz, diş eti ön damak sesidir.*¹⁰³ Taranan eserlerde ç->ç- değişimi Adıyaman ve Çukurova/Adana ağızlarında sınırlı sayıda görülmüştür:

çalışım “çalışım” (AMKGSA) (XXI-6); **çekirdek** “çekirdek” (AMKGSA) (XXI-37); **çögerken** “çökerken” (ÇuA) (A6,15,22).

2.1.3. k- ünsüzü:

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslî olarak kullanılan /k-/ ünsüzünün TTA’ da iki kaynağı vardır.

- Aslî şeklini koruyan /k-/ ünsüzü (*k->k-)
- İkincil /k-/ ünsüzü (g->k-)

2.1.3.1. Aslî şeklini koruyan k- ünsüzü: (*k->k-)

TTA’ da tespit edilen *k->k- değişimi örnekleri herhangi bir bölge için ayırt edici değildir, TTA’ nın genelinde görülür. (bk. Tablo 18) Taranan eserlerde rastlanılan aslî şeklini koruyan /k-/ ünsüzüne örnekler şunlardır:

kari (<ET*kari) “karı” (EmA) (I-2,40); **kel** (<ET*kel-) “gel-” (NİEKYA) (II,12), *kelir* “gelir” (SYA) (68,48), *keliverdiler* “geliverdiler” (KİMİKA) (17,16); **kelinnik** (<ET*kelin) “gelinlik” (SYA) (H.116,40); **keri** (<OT*keri) “geri” (BaİA) (13/14; 53/56), (ÇuA) (A8-16,5); **ketmiş** (<ET*kir-) “gitmiş” (KYA) (24,27), **kit** (<OT*kit-) “git” (KYA) (s.279),

¹⁰² Erdinç Tunuslu, **Kosova Priştine Türk Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005, s.69,

¹⁰³ Faruk Yıldırım, **Çukurova Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çukurova, 1999, s. 98.

kiderke “giderken” (KBMİKA) (26,22), *kiri* “giriyor” (KarYA) (XI,90), (NİÜAA) (XXXI,27), *kitmiş* “gitmiş” (BBA) (39,32), *kiTmiş* “gitmiş” (SA) (1,3); **key** (<OT* *keç-*) “gey-” (BanÍA) (22,43), (KarYA) (XIX,25), *keydi* “giydi” (SYA) (59,2), *keydirilir* “giydirilirdi” (DGBA) (S.03,32), *kéyerken* “giyerken” (KorYA) (32b,54), *keygi* “giysi” (KorYA) (14c,6), *keydim* “giydim” (DGBA) (Ç.02,41), *keymişñ* “giymişsin” (DGBA) (T.09,32), *keyim* “giyim” (SYA) (H.106,55), *keymedi* “giymedi” (KYA) (11,172), *keymeyiz* “giymeyiz” (SYA) (H.112,20), *kéymiş* “giymiş” (KorYA) (23,109), *kiy* “giy” (ÇuA) (A2-02,10); **keyik** (<ET**kiyik*) “geyik” (DGBA) (A.28,6), (KorYA) (8a,1), *kiyik* “geyik” (BBA) (14,28), (DGBA) (B.02,59); **kez** “gez-” (NİEKYA) (II,12); **kiçemez** (<OT**kiç-*) “geçemez” (KKA) (XXV,22); **kólgede** (<OT**kólik*) “gölgede” (ÇoiYA) (7,140), *kolgesi* “gölgesi” (KİİSKA) (VI,107), *kókgelik* “gölgelik” (KYA) (1,72), *kólgáya* “gölgeye” (EİA) (181-XLVII,4), *kólge* “gölge” (AYA) (s.47), (DGBA) (A.22,40), (FA) (IIA-1,38), (KDŞHA) (s.48), (MMA) (XXVI,44), (NYA) (25,5), (SAA) (mdd), (BanÍA) (3,222), (ÇuA) (A4-,01,30), (BiSA) (10,50), *kólgede* “gölgede” (BBA) (28,161), (KBLTGA) (15,13), *kólgelendi* “gölgelendi” (AdilA) (I 13g/1), *kólgeleriñ* “gölgelerin” (BayA) (9,107), *kólgelikleri* “gölgelikleri” (AyrYA) (LXXXII,32), *kólgenin* “gölgenin” (MÍA) (45,6), *kólgenlik* “gölgelik” (MÍA) (57), *kólgesinde* “gölgesinde” (EİHİKA) (17,3), *kólgeye* “gölgeye” (SYA) (89,34), *kólgıyi* “gölgeyi” (KİYA) (46,10); **koyneķ** (<OT* *kóñlek*) “gömlek” (NYA) (8,5), *koynek* “gömlek” (İİA) (I-5,84), *kóneK* “gömlek” (KarYA) (XI,40), *kómlák* “gömlek” (EİA) (177-XLIV,2), *kómlęi* “gömleği” (GBA) (33,29), *kómlęk* “gömlek” (ÇuA) (A6-19,52), (MÍA) (11,13), *kóynegımiz* “gömleğimiz” (GBA) (29,85), *kóynek* “gömlek” (AYA) (s.47), (ÇuA) (B2-11,52), (GMKA) (29,5), (KDŞHA) (s.48), (MÍA) (12,1); **kóç** (<OT**kóç-*) “göç-” (ArYA) (s.15), (ÇuA) (A2-07,12), *kóçer* “göçer” (AdilA) (V 1e/5); **kóm** (<OT**kóm-*) “göm-” (ÇoiYA) (17,14), (ÇuA) (A1-20,72), *kómdük* “gömdük” (DöA) (2,18), *kómeç* “gömeç” (ÇuA) (A8-16,71), *kómerken* “gömerken” (HA) (4,9), *kómme* “gömme” (AYA) (s.47), *kómuñ* “gömün” (KA) (2a,13), *kómüyog* “gömüyoruz” (SAA) (XLIX, 66); **kör** “gör-” (KYA) (11,156),

körmeyi “görmüyor” (KYA) (11,159); **kötürmek** (<OT* *költür-*) “götürmek” (BBA) (10,18); **künnerden** (<ET**kün*) “günlerden” (EİHİKA) (5,11), (KYA) (11,19), (KYA) (43,6), (NİEKYA) (VII,79), (SAA) (L,56), *künde* “günde” (ÇuA) (A4-03,14), (DVA) (10,22), (HA) (4,19), (KorYA) (31d,98), (KYA) (17,82), (DöA) (4,360), *kündüz* “gündüz” (ÇuA) (A2-01,61), *künü* “günü” (KYA) (11,160); **küleş** (<ET**kün*) “güneş” (BiSA) (12,90); **kümüş** (<ET**kümüş*) “gümüş” (KİYA) (27,125); **küz** (<ET**küz*) “güz” (KYA) (286).

2.1.3.2. İkincil k- ünsüzü:

Çeşitli fonetik olaylar neticesinde, başka seslerden gelişmiş olan /k-/ ünsüzüdür. TTA’ da yalnızca g->k- değişmesiyle oluşmuş ikincil /k-/ ünsüzü tespit edilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında g->k- değişmesine Korkuteli/Antalya, Trabzon, Hemşin/Rize, Saimbeyli/Adana ağızlarında sınırlı sayıda örnekte rastlanılmıştır:

kebi kibi “gibi” (KorYA) (22b,79), (RHA) (7,475), (SAA) (VIII,22), *kibin* “gibi” (TA) (11,40).

2.1.3.3. k- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

TTA’ da bazı ses olayları neticesinde /k-/ ünsüzünün tonlulaştığı, yarı tonlulaştığı, sızıcılaştığı ve süreksiz ünsüzler arasında değişme örnekleri tespit edilmiştir:

2.1.3.3.1. Tonlulaşma:

TTA’ da /k-/ ünsüzünde tespit edilen tonlulaşma örnekleri k->g- ve k->ğ- olmak üzere iki çeşittir.

2.1.3.3.1.1. k->g-:

/k-/ ünsüzü, TTA’ da kimi kelimelerde yerini tonlu karşılığı olan /g-/ ünsüzüne bırakmıştır. k->g- tonlulaşması herhangi bir bölge için belirleyici değildir, TTA’ nın genelinde görülür. (bk. Tablo 19) Taranan eserlerde k->g- değişimine örnekler aşağıdadır:

geci “keçi” (KorYA) (23,7), (GMKA) (1,211), (SivA) (116,2024), (KİMİKA) (16,7), (ErzA) (165) (AybA) (2,2), (AAA) (251,70), (MTA)

(2A,1), (KA) (3d-8), (ArıYA) (73), (İİA) (II-21,206), (ŞA) (II-6,15), *gēçi* “geçi” (KBMİKA) (124,43), *gēçisi* “geçisi” (TA) (2,15); **gedi** “kedi” (KırYA) (XLII,109), *gēdi* “kedi” (KırYA) (XLII,89); **gelebek** “kelebek” (ÇoiYA) (A3-11,8); **gemik** “kemik” (ÇoiYA) (A4-04,1), *gemiKlerim* “kemiklerim” (YSİA)(22,90), *gemiYh* “kemik” (ErzA) (165), *gemük* “kemik” (YİA) (5,11); **gendsıni** “kendisini” (ErzA) (17-LIV-36), *gendi* “kendi” (MİA) (1,3) , (YSİA) (10,60) , (SivA) (8a,329) , (KırYA) (I,47) , (KırYA) (I,59), (MMA) (VI,18) (ErzA) (165), (TA) (2,4), (ŞA) (6,19), *gēndi* “kendi” (AdilA) (8,72), *gendim* “kendim” (YİSA) (20,2), *gandin* “kendin” (DA) (1,121), *gendiñ* “kendin” (KarYA) (IV,4), *gendinden* “kendinden” (ŞavYA) (II-15,89), *gendine* “kendine” (KA) (1,285), (ADDA) (145,55), *gendü* “kendi” (AybA) (2,2), (TA) (5,12); **gimi** “kimi” (AdilA) (102,102); **gişi** “kişi” (TA) (1,24), (DA) (1,50), (KA) (12,15), (ArıYA) (37), (YSİA) (12,34), (AybA) (15,10), (AsaA) (15,44), (ErzA) (165), (MTA) (5b,11), (GMKA) (6,25), (MİA) (84,10), (İİA) (II-28,126), (KırYA) (III,73), *gişilēden* “kişilerden” (DGİA) (Ç-04,18).

2.1.3.3.1.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar:

gece (<AT*kēce) “gece” (KemA)(50/8), (BBA) (59,91), *geje* “gece” (KBMİKA) (42,32); **gitdi** (<AT*kēt-) “gitti” (KemA) (47/9), *geT* “git” (YSİA) (2,75), *gitmesen* “gitmezsen” (KBMİKA) (29,9), *gitti* “gitti” (BBA) (3,8); **gelin** (<AT*kelin) “gelin” (KemA) (55/1), (AA) (mdd), (BBA) (28,132); **genÇleriñiz** (<AT*kēñç) “gençleriniz” (YSİA) (4,164), *genŞler* “gençler” (KBMİKA) (52,6), *genşti* “gençti” (KBMİKA) (13,20), *gencecik* “gencecik” (BBA) (3,8); **girerdik** (<AT*kīr-) “girerdik” (49/12), (YSİA) (1,99), *gir* “gir” (KBMİKA) (2,30), *girdik* “girdik” (BBA) (60,37); **gücüm** (<AT*kūç) “gücüm” (KemA) (47/16), (KBMİKA) (5,1), *gücümüz* “gücümüz” (BBA) (2,70); **günner** (<AT*kūñ) “günler” (KemA) (47/30), (KBMİKA) (7,25), *gün* “gün” (BBA) (2,70).

2.1.3.3.1.2. k->ğ-:

/ğ-/ ünsüzü, kalın ünlülerle kullanılan ancak ön damakta boğumlanan /g-/ ünsüzüdür. TTA' da k->ğ- tonlulaşma örneklerine Ardanuç/Artvin, Çiçekdağı/Kırşehir ve Sakarya ağızlarında rastlanılmıştır. TTA' da tespit edilen örnekleri şunlardır:

ğaç “kaç” (ArYA) (V,25); **ğaler** “kalır” (ArYA) (V,12), *ğalacân* (SİA) (27);
ğâmı “kanı” (ÇiYA) (IV,32); **ğavaḥ** “kavak” (ÇiYA)(III,9); **ğızı** “kızı”
 (ÇiYA) (II,14); **ğarâ** “kara” (SİA) (14); **ğârdâşiyiz** “kardeşiyiz” (SİA) (I,4).

2.1.3.3.2.Yarı Tonlulaşma:

/K-/ ünsüzü; /k/, /g/ arası yarı tonlu, ön damak ünsüzüdür. k->K- değişimi TTA' nın genelinde görülür, herhangi bir bölge için ayırt edici değildir. (bk. Tablo 20) Tespit edilen k->K- yarı tonlulaşma örnekleri aşağıdadır:

Kaçmanın “kaçmanın” (BayKA) (3,176), *Kaçakçılıḥ* “kaçakçılık” (ADDA) (73,40), *Kaçmanın* “kaçmanın” (BayKA) (3,176), *Kaştılar* “kaçtılar” (ADDA) (91,35); **KaK** “kak” (EmA) (II-24,88), **Kakıcek** “kalkacak” (BaşDA) (1,32), *Kaldırdıla* “kaldılar” (BaşDA) (3,18), *Kalkdı* “kalktı” (BaşDA) (36,75), *Kakıcek* “kalkacak” (BaşDA) (1,32), *Kalkdı* “kalktı” (BaşDA) (36,75); **KalabalıK** “kalabalık” (EmA) (I-4,64), **Kalmadı** “kalmadı” (EmA) (I-1,104), *Kalıyor* “kalıyor” (ADDA) (73,25), *Kalmadı* “kalmadı” (EmA) (I-1,104); **Kändi** “kendi” (SA) (III,122), *Kändimä* “kandırma” (DGİA) (Kr,2,272), *Kendi* “kendi” (SA) (79), *Kendim* “kendim” (GBTA) (113); **Kanları** “kanları” (EmA) (I-1,34), **Kâpak** “kapak” (BayKA) (13,35), *Kâpak* “kapak” (BayKA) (13,35), *Kapandı* “kapandı” (BaşDA) (5,8) , *Ḳapayıp* “kapayıp” (GBTA) (1,92); **Kapandı** “kapandı” (BaşDA) (5,8); **Kapıdan** “kapıdan” (ADDA) (86,15); **Karı** “karı” (YSİA) (4,20), (ADDA) (73,20) , *Ḳarısine* “karısına” (ArıYA) (88,75) , *Kâri* “karı” (DGİA) (G,3,182); **Kaş** “kaş” (BaşDA) (4,33), (ÇaYA) (1,237) , (BaşDA) (4,33) , *Kâşä* “kaşa” (DGİA) (Oç,3,18), **Katladılar** “katladılar” (ADDA) (73,40); **Kaynâ** “kaynağı” (EmA) (IV-32,28), *Kaynāmızda* “kaynağımızda” (BaşDA) (35,106), *KaynatıP* “kaynatıp” (BaşDA) (15,52), **Kaz** “kaz-” (EmA) (I-4,70), *Kazma* “kazma” (EmA) (I-4,70); **Kazanamıyoruz** “kazanamıyoruz” (BaşDA) (5,10); **Keçi** “keçi” (DEYA) (II-25,13), (KaoYA) (A,27), (SKAD) (22,10), **KeÇemem**

“geçemem” (TrbA) (26,72), *Keçersin* “geçersin” (TrbA) (2,51); **Kelcesin** “geleceksin” (KorYA) (23,109), *Keldi* “geldi” (KİYA) (41,115), (TA) (26,72), (KİMİKA) (41,115), *Keludi* (())“gelirdi” (TA) (4,2), *Kelcēsin* “geleceksin” (KorYA) (23,109) , *Keldi* “*Keldim* (TA) (31,48), *Kelir* “gelir” (TA) (28,15), *Kelme* “gelme” (TA) (35,6); **KeleP** “kelep” (DEYA) (I-43,3); **Kelın** “gelin” (SAA) (VIII,7), *Kelın* “gelin” (TA) (32,27), *Kelincuk* “gelincik” (TA) (26,23); **Kenellikle** “genellikle” (TA) (42,61); **Kenşliyim** “gençliğim” (KİYA) (41,85), *Kenş* “genç” (42,13) (TA), *Kenşliyim* “gençliğim” (KİMİKA) (41,85); **Kepez** “kepez” (KorYA) (24a,58); **Ketiriyısın** “getirirsin” (TA) (28,86); **Keyik** “geyik” (ArYA) (III, 10), **Kılıç** “kılıç” (ADDA) (VII-16), **Kıraç** “kıraç” (EmA) (I-11,22), **Kırdı** “kırdı” (ADDA) (I-D-42), *Kırık* “kırık” (EmA) (I-4,62), *Kırıldı* “kırıldı” (BaşDA) (5,8), **Kırk** “kırk” (BayKA) (10,80), (EmA) (I-2,32), **KıS** “kış” (EmA) (I-1,30), *Kışı* “kışı” (ADDA) (83,25); **Kız** “kız” (BayKA) (4,39); **Kibi** “gibi” (KİYA) (IIA,9); **Kider** “gider” (TA) (542,18), *Kitdim* “gittim” (SİA) (I,3,1); **Kimi** “kim” (KaoYA) (B,11), **Kirme** “girme” (TA) (40,46); **Kişi** “kişi” (ABİA) (14,70), (AsA) (6,23), (BaşDA) (6,20), (DVA) (39,22), (KaoYA) (A,142), (KorYA) (24a,58), (SKAD) (30,2), (DGİA) (Kr,1,38) , *Kişıdim* “kişiydim” (ŞA) (II-5,47); **Kitceksen** “gideceksin” (SinA) (I-8,148), *Kitdim* “gittim” (SinA) (I-3,11); **Kizlenmece** “gizlenmece” (TA) (42,29); **Kocam** “kocam” (ADDA) (74,40), *Kocanın* “kocanın” (ADDA) (73,20), *Ɔocem* “kocam” (ArıYA) (89,45); **Koçları** “koçları” (ADDA) (73,25); **Kodun** “koydun” (ADDA) (85,25), *Komazlar* “koymazlar” (ADDA) (93,80), *Korlardı* “korlardı” (ADDA) (74,1), *Koydum* “koydum” (ADDA) (75,30); **Konağa** “konağa” (ADDA) (75,35), *Konāği* “konaği” (EmA) (I,37); **Konuşuyo** “konuşuyor” (GKA) (1,78), **Korkusuna** “korkusuna” (BaşDA) (36,40); **Koşardık** “koşmak” ((SulA)III-20,106); (89,45); **Koyun** “koyun” (ADDA)(91,10); **Köçmen** “göçmen” (BiMKA) (III, A, 10), **Kölge** “gölge” (MMA) (XXVI,44), *Kölgelik* “gölgelik” (SinA) (I-8,47), **Kömerler** “gömerler” (BiMKA) (X, 16); **Kulağı** “kulağı” (ADDA) (XI-A-8), **Kurtuluş** “kurtuluş” (BaşDA) (21,49); *Kurtulduh* “kurtulduk” (ADDA) (89,20); **Kuş** “kuş” (ADDA) (81,75), *Kuşun* “kuşun” (ADDA) (VIII-162), **Küçük** “küçük” (MMA) (XVII,8), (SinA) (II-3,59), (SKAD)

(20,10), (SivA) (II-359), *Küçükbaş* “küçükbaş” (SinA) (II-19,76), **Küleşin** “güreş” (ABİA) (3,37).

2.1.3.3.3. Sızıcılaşma:

TTA’ da k->h- değişimine Kavaklıdere/Muğla ve Çukurova/Adana ağızlarında sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir:

haçamamış “kaçamamış” (KavYA) (I,172); **hağ** “kak” (ÇuA) (A5-10,33).

2.1.3.3.4. Süreksiz ünsüzler arasında değişmeler:

TTA’ da k->ǰ- değişiminin süreksiz ünsüzler arasında olduğu tespit edilmiştir.

2.1.3.3.4.1. k->ǰ- :

/ǰ-/ ünsüzü,, ön damakta boğumlanan patlayıcı, süreksiz ünsüzdür. *Bu ünsüz yanındaki kalın ünlüye rağmen boğumlanma noktasını korur.*¹⁰⁴ Bala ve Beypazarı/Ankara, Salihli/Muğla, Divriği/Sivas ve Trabzon ağızlarında sınırlı sayıda örnekleri tespit edilmiştir:

ǰadıña “kadın” (BaİA) (30,56), **ǰar** “kar” (SKAD) (4,34), **ǰarımız** “karımız” (TA) (19,22), **ǰatlerimi** “katlarımı” (BaİA) (17,14), **ǰát** “kat” (ABİA) (2,2), **ǰazan** “kazan” (DMİA) (6,53), **ǰur** “kur” (DMİA) (7,10).

2.1.4. ǰ- ünsüzü:

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslî olarak kullanılan /ǰ-/ ünsüzünün TTA’ da tek kaynağı vardır:

- Aslî şeklini koruyan /ǰ-/ ünsüzü (*ǰ->ǰ-)

2.1.4.1. Aslî şeklini koruyan ǰ- ünsüzü: (*ǰ->ǰ-)

TTA’ da tespit edilen aslî şeklini koruyan ǰ- ünsüzüne örnekler şunlardır:

ǰab (<AT*kā) “kap” (DA) (47,25); **ǰaç** (<OT*kaç) “kaç” (GMKA) (1,2), **ǰaçak** “kaçak” (KSBİA) (2,57); **ǰala** (<AT*kāl-) “kal” (AMKGSA) (IV-93), **ǰaldır** “kaldır” (AyMA) (25,18); **ǰanlı** (<AT*kān) “kanlı” (KSBİA) (6,114); **ǰapısı** (<ET*ǰapıǰ) “kapısı” (DMİA) (6,70), **ǰapısını** “kapısını”

¹⁰⁴ Veli Savaş Yelok, **Divriği Merkez İlçe Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1999, s. 65.

(SKAD) (5,14) *kapıymış* “kapıymış” (DMİA) (6,49); **ğardaşı** (<OT*ğarındaş) “kardeşi” (KorYA) (21a,2), *ğardeş* “kardeş” (GMKA) (1,6), (KSBİA) (4,332); **ğara** (<ET*ğara) “kara” (KPTA) (2,100); **ğaş** (<AT*ğāş) “kaş” (GMKA) (23,27); **ğavuruğ** (<OT*ğawruğ) “kavruk” (EİHİKA) (6,28); **ğırğ** (<OT*ğırk) “kırk” (AyrYA) (LII,5), *ğırğ* “kırk” (DGİA) (G,1,9); **ğız** (<ET*ğız) “kız” (SİFSİ)(23,26), *ğızı* “kızı” (BoTKKA) (9,70); **ğoğ** (<ET*ğok-) “kok-” (ÇuA) (B3-08,72), *ğoğ* “koku” (ÇuA) (A8-07,39), *ğok* “kok” (ÇuA) (A6-19,42); **ğuruduğ** (<AT*ğūr-) “kuruduk” (EİHİKA) (7,4), *ğurumuş* “kurumuş” (DGBA) (T.07,1), *ğurusun* “kurusun” (BaİA) (48,59).

2.1.4.2. ğ- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

TTA’ da /ğ-/ ünsüzünün tonlulaştığı, yarı tonlulaştığı, sızıcılaştığı, gırtlaklaştığı ve süreksiz ünsüzler arasındaki değişim örnekleri tespit edilmiştir:

2.1.4.2.1. Tonlulaşma:

/ğ-/ ünsüzü, TTA’ da kimi kelimelerde tonlu karşılığı olan art damak /ğ-/ sine dönüşür. TTA’ nın genelinde görülen bir değişimdir, herhangi bir bölge için ayırt edici değildir. (bk. Tablo 21) Tespit edilen ğ->ğ- değişim örnekleri aşağıdadır:

ğabadayı “kabadayı” (SYA) (H.106,117); **ğabağ** “kabak” (KırYA) (XXXVI,226), (NİÜAA) (XXIII,17); **ğaç** “kaç” (EskYA) (IX,15), (GBA) (28,30), *ğaçacağ* “kaçacaklar” (NİEKYA) (V,288), *ğaçâkan* “kaçarkeni” (GBTA) (5,24), *ğaçamağ* “kaçamak” (SAA) (XLVIII,132), *ğaçamak* “kaçamak” (BBA) (9,35), *ğaçarın* “kaçarız” (DVA) (35,12), *ğaçırıyor* “kaçırıyor” (GAMA) (5,13), *ğaçá* “kaça” (GBA) (31,9), *ğaçmış* “kaçmış” (DVA) (25,40), *ğaçmış* “kaçmış” (HA) (4,33), *ğaçmışlâ* “kaçmışlar” (BiYA) (YA,7-78), *ğaçmışla* “kaçmışlar” (DVA) (44,8); **ğadın** “kadın” (ABİA) (3,40), *ğâdın* “kadın” (AYA) (I,7), *ğadın* “kadın” (AYA) (s.47), (AyMA) (9,2), (BayA) (8,4), (BayMA) (4,53), (BayMA) (8,4), (BiSA) (2,5), (DMİA) (2,86), (NİÜAA) (I,3), (SinA) (II-11,111), *ğadından* “kadından” (HA) (1,20), *ğadındı* “kadındı” (SKA) (6,180), *ğadınlar* “kadınlar” (GBA) (12,12), *ğadınlarımız* “kadınlarımız” (GAMA) (1,6),

ğadinnâdan “kadınlardan” (SA) (7,2), *ğadınnar* “kadınlar” (BaĀA) (3,55), (ÇiYA) (V,6), (DVA) (13,38); **ğâğdılar** “kalktılar” (AyrYA) (XXX,7), *ğâğmaz* “kalkmaz” (GAMA) (20,13), *ğah* “kalk” (AYA) (s.47), *ğahamadım* “kalkamadım” (NİĪKA) (XII,69), *ğakmış* “kalkmış” (BiSA) (4,23), *ğalh* “kalk” (BüYA) (I-115); **ğalabalıh** “kalabalık” (MTA) (15C,34); **ğaley** “kalay” (ÇoiYA) (7,113); **ğalın** “kalın” (BoTKKA) (16,8), *ğalınca* “kalınca” (BiSA) (2,17); **ğambır** “kambur” (BanĀA) (3,1); **ğamçı** “kamçı” (KırYA) (XXXVI,49); **ğamış** “kamış” (DGBA) (A.26,8), *ğamış* “kamış” (KorYA) (33b,37); **ğapanı** “kapanı” (ABĀA) (9,101), *ğapâni* “kapanı” (MTA) (17,102); **ğaparuz** “kaparız” (DVA) (38,18); **ğapı** “kapı” (BiSA) (14,22), (ÇoiYA) (1,90), (KırYA) (I,50), (NİEKYA) (I,314), (NİÜAA) (I,13), *ğapıcı* “kapıcı” (AYA) (s.47), *ğapıdâ* “kapıda” (DMĀA) (5,67), *ğapınıñ* “kapının” (ÇiYA) (XVIII,7), *ğapısı* “kapısı” (KİGKA) (III,4), *ğapıyâ* “kapıya” (DEYA) (I-29,44), *ğapiye* “kapıya” (AsA) (15,2); **ğaplan** “kaplan” (DöA) (22,10); **ğar** “kar” (BayKA) (14,81), (GKA) (12,72), (KİMİKA) (17,18), (KMĀA) (50,1); **ğarağeci** “Karakeçi” (BayKA) (10,77), *ğarağecili* “Karakeçili” (KKA) (I,24); **ğarağol** “karakola” (GKA) (12,2), (KKA) (XXXIX,14), *ğarağola* “karakola” (HA) (2,4), (SYA) (77,50); **ğaranlıh** “karanlık” (NİÜAA) (XIV,16); **ğarapıñar** “Karapınar” (NİEKYA) (IX,121); **ğarasu** “Karasu” (SĀA) (134); **ğaraşdırıyollâ** “karıştırıyorlar” (KorYA) (21a,16); **ğardaş** “kardeş” (AAA) (3,6), *ğardâş* “kardeş” (DGBA) (A.01,1), *ğardaş* “kardeş” (GBA) (17,19), *ğardaşım* “kardeşim” (AdilA) (I 1a/2), (BayKA) (1,18), (ÇoiYA) (4,78), (DalA) (IZ,2), (EskYA) (I,45), (MTA) (14A,39), *ğardaşınıñ* “kardeşinin” (KA) (2a,6), *ğardaşlarım* “kardeşlerim” (BayKA) (2,53), *ğardaşlık* “kardeşlik” (BiSA) (2,3), *ğardeş* “kardeş” (MĀA) (1,1), *ğardeşim* “kardeşim” (SinA) (I-4,22), *ğardeşimi* “kardeşimi” (DöA) (10,136); **ğargışımız** “karkışınız” (BoTKKA) (15,113); **ğarmaşa** “karmaşa” (BayKA) (3,15); **ğarnımız** “karnımız” (BayMA) (1,18), *ğarnından* “karnından” (DalA) (IA,2); **ğarşeyki** “karşiki” (ÇaYA) (1,30), *ğârşı* “karşı” (BayKA) (17,16), *ğarşıda* “karşıda” (DEYA) (I-35,6), *ğarşıka* “karşiki” (ÇoiYA) (2,9), *ğarşısında* “karşısında” (EldĀA) (26,7); *ğarşılama* “karşılama” (AYA) (s.47), *ğarşılasa* “karşılasa” (ŞA) (I,1), *ğarşılıklı* “karşılıklı” (BiSA) (4,48), *ğârşılıyallardın*

“karşılıyalardı” (DEYA) (I-51,2); **ğaşdı** “kaştı” (BiSA) (2,21), *ğaşdik* “kaçtı” (DEYA) (I-34,16), *ğaşmış* “kaçmış” (KKA) (XXXIX,13); **ğaşıcık** “kaşıkçık” (GAMA) (22,14), *ğaşık* “kaşık” (SKAD) (40,24), *ğaşşıkla* “kaşıkla” (AyrYA) (XXIV,24), *ğaşuk* “kaşık” (ÇoiYA) (1,98); **ğatır** “katır” (NiÜAA) (XXXVII,21), (SYA) (22,26); **ğatmeri** “katmeri” (BoÇÇA) (I-27,24); **ğavağ** “kaval” (ÇaYA) (1,16), (KA) (2a,63); **ğavır** “kavur-” (KBLTGA) (16,4), (KBLTGA) (16,4), *ğavırır* “kavurur” (NiİKA) (I,4), *ğavırma* “kavurma” (KMİA)(23,4), *ğavur* “kavur” (GKA) (25,41), *ğavurun* “kavurun” (GKA) (25,69); **ğavrâ** “kavra-” (GKA) (12,17); **ğayanın** “kayanın” (BaİA) (21,2); **ğayfaltı** “kahvaltı” (ÇuA) (A7-10,3), (GAMA) (17,42); **ğayınna** “kayınla” (EskYA) (XIII,20), *ğayınnam* “kayınnam” (ABİA) (42,95); **ğayna** “kayna” (BoÇÇA) (II-7,40), *ğaynadırız* “kaynadırız” (SYA) (70,22), *ğaynar* “kaynar” (BoTKKA), *ğaynatmayı* “kaynatmayı” (NiEKYA) (VI,20), *ğaynattı* “kaynattı” (KKA) (XIII,8), *ğaynattım* “kaynattım” (KBMİKA) (58,15); **ğaynağam** “kaynatam” (DöA) (22,10), (16,34), *ğaynatası* “kaynatası” (BayKA) (11,86), **ğaynağdan** “kaynağından” (BayKA) (17,16), *ğaynağları* “kaynakları” (SİA) (12); **ğazandıklarıñı** “kazandıklarını” (BBA) (3,19), *ğazançın* “kazancın” (KİYA) (6,15), *ğazanıyômüş* “kazanıyormuş” (BiSA) (4,42); **ğazı** “kazi” (AYA) (VIII,2), *ğazmışsın* “kazmışsın” (EİA) (214-LIX,5); **ğazlar** “kazlar” (KPTA) (9,147); **ğazma** “kazma” (MTA) (16,289); **ğendi** “kendi” (ArYA) (I,28), (DMİA) (587); **ğıldım** “kıldım” (KBMİKA) (21,68), *ğilındı* “kılındı” (ABİA) (43,73), *ğılmayı* “kılmayı” (AAA) (1,68), *ğıldır* “kıldır” (BüYA) (I-247); **ğılığ** “kılığ” (DGBA) (S.03,39); **ğıllandım** “kıllandım” (BBA) (2,11); **ğıramıyöm** “kıramıyorum” (DöA) (4,170); **ğırda** “kııda” (SYA) (89,32); **ğırğınlığ** “kırgınlık” (BiMKA) (IX, B, 28), *ğırğırlıñı* “kırgınlığımı” (BayMA) (16,72); **ğırğ** “kıık” (AdilA) (I 5a/I), (DVA) (42,19), (NiEKYA) (IV,11); **ğırğ** “kıığı” (AyMA) (5,52), (BoTKKA) (17,134), *ğırıldı* “kıırıldı” (KİYA) (1,30), *ğırımışıñız* “kıırımışıñız” (MTA) (16,296); **ğış** “kıış” (BaİA) (8,90), (EİA) (61-VIII,3), (MİA) (1,18), *ğışın* “kıışın” (ABİA) (9,33), (KİİSKA) (XIV,3), (KKA) (I,1), (SinA) (II-13,84), *ğışla* “kıışla” (SYA) (2,51); **ğıyında** “kıyıda” (DEYA) (II-12,26), *ğıyısı* “kıyısı” (SinA) (II-2,5); **ğızğınñığ** “kıızğınlık” (HA) (3,85); **ğızılçık** “kıızılçık” (BBA) (5,261); **ğoca**

“koca” (ABĪA) (2,133), (AYA) (s.47), (BaĪA) (6,4), (BiSA) (10,58), (KĪMĪKA) (13,25), *ğocağarı* “kocakarı” (DalA) (IA,2), *ğocağarınan* “kocakarıylan” (EskYA) (II,10), *ğocaldıh* “kocaldık” (MĪA) (91,22), *ğocaman* “kocaman” (ABĪA) (2,188), (ÇaYA) (1,60); **ğodug** “koyduk” (KBLTGA)(23,59), *ğodum* “koydum” (BaĪA) (12,7), *ğomuşlâ* (BBA) (5,379), *ğoy* “koy” (AYA) (s.47), *ğoya* “koya” (BüYA) (I-169), *ğoyacan* “koyacaksın” (SĪA) (6), *ğoyam* “koyam” (DöA) (23,152), *ğoyar* “koyar” (AYA) (I,10), *ğoydulâ* “koydular” (EĪHĪKA) (18,3), *ğoyo* “koyuyor” (AAA) (4,39), *ğyolâ* “koyuyorlar” (SĪA) (2), *ğoyurdular* “koyuyorduk” (EskTA) (XI,42), *ğoyuyoruz* “koyuyoruz” (AyrYA) (XXXV,15), *ğorduğ* “korduk” (BoTKKA) (15,75), (BaĪA) (2,3), (BaĪA) (2,3), *ğoruz* “koruz” (ABĪA) (2,239); **ğoğuşta** “koğuşta” (GKA) (11,84); **ğoğusuni** “kokusunu” (AdilA) (I 4a/12); **ğolay** “kolay” (ABĪA) (37,125), (KYA) (1,4), (SKAD) (1,21), *ğoleylik* “kolaylık” (DGBA) (B.02,40); **ğomşu** “komşu” (ABĪA) (9,29), (BüYA) (I-270), (NĪEKYA) (VII, 21), *ğomşula* “komşuyla” (SinA) (I-2,38), *ğomşunun* “komşunun” (BaĪA) (10,45), *ğonşu* “komşu” (AYA) (s.47), (BanĪA) (1,236), (SA) (6,95), *ğonşu* “komşu” (DGBA) (T.10,17), *ğonşulara* “komşulara” (MĪA) (51,5); **ğomutanım** “komutanım” (BayA) (4,50); **ğonmuş** “konmuş” (EskYA) (XIX,30); **ğonu** “konu” (BoÇÇA) (I-2,129), (EĪHĪKA) (17,4), (NĪÜAA) (VI,18), *ğönü* “konu” (DVA)(1,8); **ğonuş** “konuş-” (AyMA) (2,1), *ğonuşdum* “konuştum” (BaĪA) (41,23), *ğonuşmamızı* “konuşmamızı” (ABĪA) (14,58), *ğonuşTuğu* “konuştuğu” (EĪA) (196-LIV,24), *ğonuşucak* “konuşacak” (SĪA) (III,23); **ğorhdum** “korktum” (AAA) (1,64), *ğorhdum* “korktum” (NĪEKYA) (I,17), *ğorhunç* “korkunç” (KKA) (II,37), *ğorhusundan* “korkusundan” (NĪEKYA) (V,127); **ğorun-** “korun-” (ABĪA) (2,126); **ğov-** “kov-” (AyMA) (6,20); **ğovalara** “kovalara” (DGĪA) (Aç,2,33); **ğoynuna** “koynuna” (SĪA) (23); **ğoyulaş** “koyulaş-” (AyMA) (12,13); **ğözleyin** “közleyin” (DVA) (20,91); **ğucâna** “kucağına” (NĪÜAA) (IX,13); **ğuccüK** “küçük” (NĪEKYA) (II,1), (NĪÜAA) (X,13); **ğulağları** “kulakları” (BaĪA) (31,38), *ğulağ* “kulak” (EĪHĪKA) (18,9), (SĪA) (237), *ğulakda* “kulakta” (MTA) (16,295), *ğulağları* “kulakları” (EskYA) (II,10); **ğunna** “kunna” (ÇoiYA) (1,20); **ğurağlıh** “kuraklık” (AyrYA) (XC,18), *ğurağlıh* “kuraklık” (ÇuA) (A2-07,1);

ğurdlaruz “kutlarınız” (DVA) (6,34); **ğurmayda** “kurmayda” (AsA) (21,2); **ğurşun** “kurşun” (AsA) (17,9), (DGBA) (S.01,8), (DGİA) (Km,3,26), (SAA) (XXVI,9), *ğurşunluda* “kurşunlukta” (DVA) (40,16), *ğurşunu* “kurşunu” (BBA) (5,288); **ğurtar** “kurtar” (BayKA) (1,2), *ğurtaralım* “kurtaralım” (KBLTGA) (23,29), *ğurtardım* “kurtardım” (KBLTGA) (23,35), (KBLTGA) (23,35); **ğurtul-** “kurtul” (KYA) (2,50); **ğurucularından** “kuruculardan” (BoÇÇA) (I-15,20), *ğurulmuş* “kurulmuş” (BiSA) (2,22), (DGİA) (G,1,11), *ğuruluş* “kuruluş” (KİYA) (1,10); **ğuş** “kuş” (ÇoiYA) (2,112), (GAMA) (27,59); **ğuşah** “kuşak” (BiMKA) (XI, A, 48), *ğuşanmış* “kuşanmış” (MTA) (14B,44), *ğuşşak* “kuşak” (BayMA) (9,117); **ğualadı** “koyaladı” (NİEKYA) (I,186); **ğuzu** “kuzu” (BaİA) (2,64), *ğuzulara* “kuzulara” (EldİA) (25,13), *ğuzum* “kuzum” (DEYA) (I-6,3), *ğuzumuzu* “kuzumuzu” (MTA) (16,143).

2.1.4.2.1.1. Uzun ünlülerin ksalması sonucu tonlulaşanlar:

ğaldıh (<AT*kāl-) “kaldık” (AYA) (s.47), *ğal* “kal” (BüYA) (I-130), *ğâlâ* “kala” (EİHİKA) (18,27), *ğâlâm* “kala” (DGİA) (Ez,4,28), *ğaldı* “kaldı” (AAA) (2,309), (MİA) (42,9), (MTA) (13B,17), *ğaldık* “kaldık” (KorYA) (17,51), *ğaldıan* “kaldıran” (EİHİKA) (18,4), *ğaldım* “kaldım” (DGİA) (Ez,1,7), *ğaldırdılar* “kaldırdılar” (DöA) (17,135), *ğaldırmış* “kaldırmış” (SKAD) (I,11), *ğalı* “kalır” (ÇaYA) (1,13), *ğalmadı* “kalmadı” (DMİA) (1,16), *ğalmaz* “kalmaz” (BayA) (4,38), (BBA) (5,264), *ğalmazmış* “kalmazmış” (BoTKKA) (16,14), *ğalmışken* “kalmışken” (GBTA) (2,33), *ğaluğ* “kalıyoruz” (AybA) (13,2); **ğaba** (<AT*kāp) “kaba” (BiYA) (YA,7-7), (KırYA) (II,309), (SYA) (3,26), *ğap* “kap” (KorYA) (24a,763), *ğaplarıñ* “kapların” (KİYA) (2,105); *ğabını* “kabını” (SinA) (I-3,79); **ğabardı** (<AT*kāpar-) “kabardı” (SİA) (127); **ğabuğunda** (<AT*kāpuk) “kabuğunda” (SYA) (58,8), *ğapuP* “kapuk” (EskTA) (IV,41); **ğan** (<AT*kān) “kan” (GBA) (22,10), (KBLTGA) (22,66), (MİA) (7,7), *ğanı* “kanı” (ÇoiYA) (7,11), *ğanı* “kanı” (EİA) (61-VIII,29), (MTA) (15C,8), *ğânım* “kanım” (AyMA) (8,1), *ğanını* “kanını” (DGBA) (T.08,17); **ğarga** (<AT*kārgan) “karga” (BiSA) (12,8), (EİA) (39-I,5); **ğarı** (<AT*kāri-) “karı” (BanİA) (2,134), (BiSA) (12,1), (KorYA) (28a,5), (DGBA) (A.15,9),

ğarı ğoca “karı koca” (SinA) (I-4,32), *ğarın* “karın” (BBA) (5,170), (MTA) (15C;70), *ğarının* “karının” (TeİSİ) (9,9), *ğarısı* “karısı” (BaĀA) (1,20), *ğarıya* “kariya” (AAA) (5,1), *ğarıynañ* “kariylan” (EskYA) (I,65), *ğari* “kari” (KPTA) (2,53), *ğâri* “kari” (SKAD) (12,13); **ğat** (<AT*kār-) “kat” (AyMA) (17,3), (BüYA) (I-101); *ğatallar* “katarlar” (KİGKA) (VI,14), *ğatar* “katar” (AdilA) (I6c/3), *ğatarız* “katar” (KorYA) (5,40); **ğavūnu** (<AT*kāgun) “kavunu” (KMĀA)(19,24); **ğazan** (<AT*kāzan) “kazan” (BanĀA) (12,29), (NĪŪAA) (XXX,87), *ğazanı* “kazanı” (KMĀA) (25,3), *ğazanlar* “kazanlar” (DöA) (12,83); **ğız** (<AT*kīz) “kız” (AdilA) (I 9a/I), (BanĀA) (1,248), (BBA) (3,24), (BiSA) (14,57), (DEYA) (I-6,3), (DöA) (1,205), (DVA) (38,1), (EĪHĪKA) (17,10), (GBA) (1,3), (HA) (3,4), (KİGKA) (III,1), (KİMİKA) (15,2), (NĪEKYA) (I,14), (NĪEKYA) (III,9), *ğıza* “kıza” (ABĀA) (2,143), *ğızı* “kızı” (BaĀA) (1,8), *ğızım* “kızım” (BayA) (8,4), (DGĀA) (Kr,3,35), *ğızımı* “kızımı” (SĀA) (47), *ğızın* “kızın” (AYA) (IX,15), (BoÇÇA) (I-1,24), *ğızına* “kızına” (SKAD) (21,36), *ğızınan* “kızıylan” (KMKA) (36,16), *ğızını* “kızını” (ABĀA) (24,10), (TA) (4,7), *ğızlar* “kızlar” (MĀA) (86,1), *ğızları* “kızları” (BayKA) (1,141), (NĪİKA) (I,4); **ğol** (<AT*kōl) “kol” (BanĀA) (1,246), *ğölden* “koldan” (DVA) (18,26), *ğollār* “kollar” (KBLTGA) (40,45), *ğollardı* “kollardı” (EldĀA) (25,12), *ğolları* “kolları” (EskYA) (XIX,35), (SA) (11,17), *ğolundan* “kolundan” (DöA) (18,269); **ğoyun** (<AT*kōñ) “koyun” (ArYA) (III,214), *ğôyun* “koyun” (AYA) (III,6), (AyMA) (9,12), (BüYA) (X-8), (DGĀA) (Çr,2,450), (KĪYA) (1,25), (NĪEKYA) (IX,160), (NĪİKA) (VII,33), *ğoyun* “koyun” (EldĀA) (25,32), *ğoyunculuklan* “koyunculukla” (ÇaYA) (3,28), *ğoyunnar* “koyunlar” (DEYA) (I-33,2), *ğoyunu* “koyunu” (AsA) (6,1), (SKAD) (27,11), *ğoyunun* “koyunun” (BBA) (2,11), (BoÇÇA) (I-30,36); **ğubğuru** (<AT*kūrī-) “kupkuru” (BaĀA) (5,14), (BayA) (22,110), *ğuru* “kuru” (AAA) (2,316), (BaĀA) (17,39), (BaĀA) (17,39), *ğuruduğ* “kuruduk” (DGBA) (S.08,15), *ğurumuşuñ* “kurumuşsun” (DGBA) (Ç.02,56), *ğurur* “kurur” (ABĀA) (28,1), *ğururlar* “kururlar” (BaĀA) (13,11), *ğurut* “kurut” (BanĀA) (11,15), *ğurutaydım* “kurutaydım” (KĪİSKA) (IV;73), *ğuruydu* “kuruydu” (EldĀA) (25,40); **ğurT** (<AT*kūrt) “kurt” (DGĀA) (Hy,2,5), *ğurt*

“kurt” (EİA) (150-XXXIV,23), (KİYA) (7,120), (SKA) (16,70), *ğürt* “kurt” (SİA) (123).

2.1.4.2.2. Yarı Tonlulaşma:

/Ḳ-/ ünsüzü; /ḳ-/ , /ğ-/ arası ünsüz; yarı ötümlü, patlamasını kaybetmiş bir ünsüzdür. ḳ->Ḳ- değişimi TTA’ nın genelinde görülür, herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 22) Tespit edilen ḳ->Ḳ- yarı tonlulaşma örnekleri şunlardır:

Ḳabak “kabak” (TA) (55,5); **Ḳadın** “kadın” (KİYA) (6,25), (TA) (5,5), *Ḳadın̄sa* “kadın̄sa” (SİA) (II,44), *Ḳadın̄cuḳ* “kadın̄cık” (TA) (60,17), *Ḳadın̄nar* “kadın̄lar” (TA) (18,36); **Ḳāg** “kalk” (DVA) (4,42), *Ḳaḡardıḡ* “kalkardık” (SİA) (55), *ḲaḲdı* “kalktı” (DVA) (26,10), *Ḳalkḳıyo* “kalkıyor” (ÇaYA) (1,68), *ḲaḲdiler* “kalktılar” (TA) (41,107); **Ḳalın** “kalın” (TA) (50,45); **Ḳalır** “kalır” (TA) (7,20); **Ḳan** “kan” (MİA) (117,28); **Ḳanadına** “kanadına” (KavYA) (IV,30); **Ḳāndi** “kendi” (SİA) (III,122); **Ḳapıyı** “kapıyı” (SKAD) (29,75), *Ḳapıcuḡlara* “kapıcıklara” (TA) (26,16); **Ḳaplı** “kaplı” (MİA) (69,1); **Ḳar** “kar” (ÇaYA) (1,103); **Ḳara** “kara” (ADDA) (I-A-18), (SivA)(I,59); **Ḳardeş** “kardeş” (BüYA) (I,332), *Ḳardeşi* “kardeşi” (TA) (55,57), *Ḳardeşler* “kardeşler” (TA) (26,86); **Ḳari** “karı” (BiMKA)(II,C,23), *Ḳarılarıñ* “karıların” (SivA) (I,14); **Ḳarşıda** “karşıda” (TA) (26,47); **Ḳarışık** “karışık” (TA) (58,22), *Ḳarşılıḡlı* “karşılıklı” (TA) (25,53); **Ḳaşıḡ** “kaşık” (ADDA) (XI-8), *Ḳaşıḡ* “kaşık” (SİA) (II,64); **Ḳatamıyorum** “katamıyorum” (TA) (30,3); **Ḳavah** “kavak” (BiMKA) (XI, A, 25), *Ḳavak* “kavak” (KavYA) (I,131); **Ḳaynaḡ** “kaynak” (ŞA) (II-22,22), *Ḳaynatıp* “kaynatıp” (SA) (227); **Ḳazarla** “kazarlar” (ŞA) (II-14,107); **Ḳazuh** “kazık” (BiMKA) (IV,A, 16); **Ḳereḡole** “karakola” (ArYA) (IV,266); **Ḳerip** “gerip” (AYA) (s.41); **Ḳı** “gı” (AAA) (7,105), *Ḳu* “gı” (DGİA) (Çr,4,308), *Ḳu* “gı” (DGİA) (Çr,4,308); **Ḳılı** “kıl” (MİA) (5,10); **Ḳıracán** “kıracağım” (SİA) (30); **Ḳırḡbeş** “kırk beş” (TA) (10,43); **Ḳıyılmış** “kıyılmış” (ÇaYA) (18,211); **Ḳızım** “kızım” (SİA) (19), (SİA) (I,47), *Ḳızlār* “kızlar” (ÇaYA) (1,133), *Ḳızı* “kızı” (ŞA) (II-11,8), *Ḳızım* “kızım” (TA) (48,28), *Ḳızlara* “kızlara” (SA) (13); **Ḳızıy** “kızıyor” (MİA) (19,47); **Ḳışı** “kış” (SivA) (IV,25); **ḲocaḲarı** “kocakarı” (TA) (53,2); **Ḳolladıḡım** “kolladığım” (DGİA) (Kr,1,280), *Ḳöllārında* (AYA) (XV,9);

ƘoltuƘ “koltuk” (SKAD) (29,65); **ƘóPekler** “köpekler” (DVA) (5,12); **Ƙodum** “koydum” (SivA) (XII,89), **Ƙoymazlar** “koymazlar” (TA) (32,33), **Ƙoyyaz** “koyacağız” (SA) (9); **Ƙomıh** “kemik” (BİMKA) (VIII-C,11); **Ƙonuşma** “konuşma” (TA) (26,25); **Ƙorsun** “kurşun” (TA) (41,31); **Ƙurağa** “kurbağa” (SivA) (XI,3); **Ƙurcez** “kuracağız” (KavYA) (I,89); **Ƙurt** “kurt” (SİA) (123); **Ƙurusun** “kurusun” (TA) (7,60); **Ƙuzular** “kuzular” (AAA) (5,124), **Ƙuzu** “kuzu” (TA) (26,71), (SivA) (IV,25).

2.1.4.2.3. Sızıcılışma:

/h-/ ünsüzü; *tonsuz, sızıcı, boğaz boşluğu sesidir.*¹⁰⁵ TTA’ da Ƙ->h- sızıcılışma örneklerine Çukurova/Adana, Devrez/Ankara, Eldivan/Çankırı ve Kayseri ağızlarında rastlanılmıştır. Taranan eserlerde tespit edilen örnekleri şunlardır:

hah- “kalk” (ÇuA) (B3-14,17), **haldır-** “kaldır” (ÇuA) (A6-06,100); **halduh** “kaldık” (DVA) (39,29); **hara** “kara” (DVA) (25,8), **harala** “karala” (DVA) (40,18); **hastamonu** “Kastamonu” (EldİA) (32,2); **havurular** “kavururlar” (DVA) (6,48); **hoğusu** “kokusu” (KMİA) (60,21), **hoğuduruğ** “kokudurduk” (KMİA) (41,2).

2.1.4.2.4. Gırtlaklaşma:

Bazı ünsüzlerin gırtlak ünsüzüne dönüştüğü ses olayıdır. Taranan eserlerde gırtlaklaşma örneklerinin Ƙ->ğ-, Ƙ->g-, Ƙ->k- ve Ƙ->q- değişimleri arasında olduğu tespit edilmiştir.

2.1.4.2.4.1. Ƙ->ğ-:

/ğ-/ sesi, arka damakta gırtlığa daha yakın boğumlanan ünsüzdür. *Ötümlü, arka damak sızıcı ünsüzdür.*¹⁰⁶ Taranan eserlerde Ƙ->ğ- değişimine Adıyaman, Bingöl ve Karaman ağızlarında rastlanılmıştır. Tespit edilen örnekleri şunlardır:

ğabakulağ “kabakulak” (AMKGSA) (XII-7); **ğara** “kara” (KSBİA) (2,9); **ğardaş** “kardeş” (AMKGSA) (II-1); **ğatırdan** “katırdan” (AMKGSA) (XVII-33); **ğırdan** “kırdan” (KSBİA) (12,138); **ğıza** “kıza” (AMKGSA) (I-44), **ğız** “kız” (KSBİA) (6,21); **ğuş** “kuş” (BiMKA) (XI, A, 30).

¹⁰⁵ Mukim Sağır (1995), agm., s. 398.

¹⁰⁶ Kerim Türesi, **Karaman İli Sarıveliler Başyayla İlçeleri Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, 2002, s. 24.

2.1.4.2.4.2. **ğ->g-**:

/ğ-/ sesi, patlayıcı gırtlak ünsüzüdür. *Teşekkül yerinin art damak değil gırtlak olmasıyla /ğ/’ den ayrılır. İnce ünlülerle birlikte kullanılmaz.*¹⁰⁷ Taranan eserlerde **ğ->g-** değişimine çoğunlukla Ege ve İç Anadolu ağızlarında rastlanılmıştır. (bk. Tablo 23) TTA’ da tespit edilen örnekleri şunlardır:

ğadun “kadın” (EldİA) (20,23); **ğahdı** “kalktı” (BaİA) (7,31), **ğalğar** “kalkar” (BaİA) (8,6); **ğaldı** “kaldı” (EldİA) (28,54); **ğardaş** “kardeş” (SinA) (1,1); **ğarışlı** “karışık” (BaİA) (2,37); **ğarşılıklı** “karşılıklı” (BaİA) (8,147); **ğarşısında** “karşısında” (BaİA) (3,8); **ğayanın** “kayanın” (SinA) (1,5); **ğayna** “kayna-” (SinA) (1,112); **ğazanmamız** “kazanmamız” (SinA) (5,4); **ğıvrak** “kıvrak” (EldİA) (1,19); **ğızların** “kızların” (EldİA) (31,14); **ğolundan** “kolundan” (SinA) (8,9); **ğomutanı** “komutanı” (SinA) (8,44); **ğonah** “konak” (SinA) (6,10); **ğovar** “kovar” (AMKGSA) (III-88); **ğoyunumuz** “koyunumuz” (AMKGSA) (III-70); **ğucagduk** “kocadık” (EldİA) (51,22); **ğurudması** “kurutması” (EldİA) (27,24), **ğurusunun** “kurusunun” (EldİA) (47,25); **ğuşla** “kuşla” (KorYA) (25a,46).

2.1.4.2.4.3. **ğ->k-**:

/k-/ ünsüzü, kalın ünlülerle hece kuran gırtlak /k/ sidir. *Teşekkül noktasının art damak değil, gırtlak olmasıyla /k/’ dan ayrılır.*¹⁰⁸ TTA’ da **ğ->k-** değişimine Bala/Ankara ve Eldivan/Çankırı ağızlarında rastlanılmıştır. TTA’ da tespit edilen örnekleri şunlardır:

kadınnar “kadın” (BaİA) (8,11), **kadınlar** “kadınlar” (EldİA) (25,15); **kah** “kalk-” (BaİA) (51,39), **kahar** (BaİA) (8,5), **kahdı** “kalktı” (BaİA) (28,35), **kahıp** “kalkıp” (BaİA) (48,11), **kahdı** “kalktı” (BaİA) (28,35); **kızım**

¹⁰⁷ İlknur Bayrak İşcanoğlu, **Eldivan İlçesi (Çankırı) Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 37.

¹⁰⁸ İlknur Bayrak İşcanoğlu (2007), *age.*, s. 37.

“kızım” (EldİA) (3,7); **kar** “kar” (EldİA) (19,5); **kaldırdın** “kaldırdın” (BaİA) (55,55).

2.1.4.2.4.4. **ķ->ķ-**:

/ķ-/ ünsüzü; dilin arka tarafının, damağın yumuşak kısmına -ses yolunu kapatacak bir şekilde- değmesiyle boğumlanır. TTA’ da ķ->ķ- değişimine Ayrancı/Karaman ağzında sınırlı sayıda örnekte rastlanılmıştır.

ķalkıyollar “kalkıyorlar” (AyrYA) (VII,30); **ķırķ** “kırk” (AyrYA) (LII,5).

2.1.4.2.5. Süreksiz ünsüzler arasında değişmeler:

/ķ-/ ünsüzü; tonsuz, süreksiz bir orta damak ünsüzüdür. Genellikle yarı kalınlaşan /ö/ ve /ü/ ünlüleri ile aynı hecede bulunur. *Yanına gelen /ö/ ve /ü/ ünlülerinin kalınlaşarak /ó/ ve /ú/ oldukları görülür.*¹⁰⁹ ķ->ķ- değişimine çoğunlukla İç Anadolu ağzlarında rastlanılmıştır. (bk. Tablo 24) TTA’ da ķ->ķ- değişimi örnekleri şunlardır:

ķóķünü “kökünü” (ÇuA) (A2-02,30), **ķóķden** “kökten” (ÇuA) (A3-08,7), **ķóķü** “kökü” (MİA) (36,19); **ķóķegler** “köçekler” (BaİA) (8,7), **ķóķek** “köçekler” (KorYA) (39c,86), **ķóķekli** “köçekli” (EldİA) (44,20); **ķóķerler** “göçerler” (KaoYA) (A,25), **ķoķerler** “göçerler” (KaoYA) (A,35); **ķólgede** “kölgede” (ÇoiYA) (7,140), **ķólgeliglerde** “gölgelikte” (BaİA) (35,15), **ķólgemiz** “gölgemiz” (MTA) (2C,4), **ķólgüye** “gölgeye” (MİA) (55,29); **ķómür** “kömür” (BaİA) (17,23), (EldİA) (6,5); **ķómüş** “gümüş” (EldİA) (46,13); **ķonuşcām** “konuşmak” (SKAD) (19,54); **ķópeķ** “köpek” (SinA) (1,48); **ķóprü** “köprü” (BaİA) (2,77); **ķópük** “köpük” (MİA) (147,12); **ķótüyü** “kötüyü” (MTA) (13B,31), **ķótü** “kötü” (EldİA) (25,22), (EldİA) (5,46), (MTA) (6A,2), **ķótülüg** “kötülük” (BaİA) (38,5); **ķúççük** “küçük” (ÇuA) (A3-01,15), **ķúçúk** “küçük” (EldİA) (39,2), **ķúçügđüg** “küçükten” (BaİA) (19,63); **ķúl** “kül” (EldİA) (27,21), **ķúlınen** “küllen” (ÇoiYA) (2,33), **ķúlımü** “külümü” (BaİA) (48,81); **ķúnde** “günde” (BaİA) (20,84),

¹⁰⁹ İlknur Bayrak İşcanoğlu (2007), age., s. 37.

(BaĀA) (20,85), *kúnler* “günler” (TA) (21,8); **kúp** “küp” (MTA) (16,250); **kúreċlan** “kürekle” (TA) (17,16), *kürele* “kürekle” (KorYA) (33b,36) **kúrt** “kürt” (DMĀA) (11,268); **kúsgúyü** “küsküyü” (MTA) (16,13); **kúte** “küte” (SinA) (10,50); **kútúh** “kütük” (MĀA) (36,3).

2.1.5. s- ünsüzü:

/s-/ ünsüzü, Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslı olarak kullanılır. TTA’ da /s-/ ünsüzünden gelişen ses olayları şunlardır:

2.1.5.1. s- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

/s-/ ünsüzünün tonlulaştığı, yarı tonlulaştığı, yarı sızıcılaştığı, ünsüz düşmesi ve sürekli ünsüzler arasındaki değişme örnekleri tespit edilmiştir.

2.1.5.1.1. Tonlulaşma:

TTA’ nın genelinde görülen bir değişimdir, herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 25) TTA’ da s->z- değişiminin sonucu olarak tespit edilen tonlulaşma örnekleri aşağıdadır:

zaban “sapan” (AyrYA) (LXXX,39), (SYA) (H.117,27), *zabannarı* “sapanları” (SYA) (99,3); **zakız** “sakız” (DEYA) (I-50,13); **zalatalık** “salatalık” (DEYA) (II-40,45); **zaliċinen** “salı ilen” (KĪYA) (46,25); **zan** “san-” (ArYA) (s.21); **zāna** “sana” (ÇoiYA) (5,83), *zānā* “sana” (DGĀA) (Çm,2,195), *zene* “sana” (AyMA) (45,1); **zanki** “sanki” (KDŞHA) (s.48); **zehin** “sehin” (KSBĀA) (17,42); **zelveli** “selvili” (AyMA) (22,24), *zelvilere* “selvilere” (DGBA) (K.04,64); **zırTda** “sırtta” (KorYA) (23,78), *zırTlan* “sırtlan” (DGĀA) (Çr,1,37); **zızı** “sızı” (DVA) (10,55), *zızılāmaz* “sızılamaz” (KĪYA) (43,105), *zızılı* “sızılı” (AyMA) (35,11); **zō** “sor-” (GBTA) (4,90); **zoċmacam** “sokmayacağım” (GBTA) (11,123); **zollu** “sollu” (NĪÜAA) (XVIII,13); **zon** “son” (AyMA) (50,6), *zoñ* “son” (BayA) (18,61), *zona* “sonra” (EmA) (I-4,75), *zōna* “sonra” (GBTA) (12,204), *zora* “sonra” (EĀA) (111-XVIIIa,13); **zopa** “sopa” (ArYA) (s.21), (AYA) (s.47), (AybA) (9,35), (BaĀA) (8,46), (BanĀA) (12,46), (BoÇÇA) (I-33,8), (BoYA) (3,11), (EmA) (IV-34,31), (GAMA) (33,119), (GMKA) (2,67), (KDŞHA) (s.48), (KorYA) (38a,29), (KSBĀA) (21,66), (KYA) (28,51), (MĀA) (101,3), (NĪÜAA) (XXX,81), (SAA) (XII,1), *zopalar* “sopalar” (KorYA) (7,44), *zopaniñ*

“sopanın” (BaşDA) (31,152), *zopanıñ* “sopanın” (NİEKYA) (II,51), *zopayı* “sopayı” (AyrYA) (XLII,7), (SinA) (II-9,100), *zopayla* “sopayla” (EldİA) (50,9), *zopaynan* “sopayla” (AsA) (21,40), (BayKA) (13,7), *zoppa* “sopa” (EİA) (213-LXI,9), (KDŞHA) (s.48); **züğütlü** “söğütlü” (SİFSİ) (19,95); **zürüñ** “sürün-” (DEYA)(I-48,3).

2.1.5.1.2. Yarı Tonlulaşma:

/S-/ ünsüzü; /s/, /z/ arası yarı ötümlü, bir ünsüzdür. TTA’ da s->S- değişimi çoğunlukla İç Anadolu ağızlarında tespit edilmiştir. (bk. Tablo 26) Taranan eserlerde s->S- değişimi örneklerine ilişkin örnekler şunlardır:

Sali “salı” (SİA) (I,11); **Satılırdı** “satılırdı” (KBLTGA) (62,15); **SaFallı** “zavallı” (DMİA) (13,128); **Sekizen** “seksen” (SİA) (58), *SekSenden* “seksenden” (EmA) (I-5,17); **Seni** “seni” (KBLTGA) (58-59,24); **Serigde** “Serik’ de” (EmA) (II-19,95); **Seytinyağı** “zeytinyağı” (DGBA) (S.06,5); **Sîn** “sizin” (GKA) (12,113), *Size* “size” (GBTA) (5,66), (GBTA) (5,66); **Sivas** “Sivas” (GMKA) (6,2); **Soğup** “sokmak” (GBTA) (11,123); **Sona** “sonra” (DVA) (29,6), *Sona* “sonra” (EmA) (II-23,2), *Sonna* “sonra” (KBLTGA) (43,14); **Sopa** “sopa” (DVA) (34,7), (GBTA) (11,45); **Suvaruz** “sularız” (DEYA) (29,39).

2.1.5.1.3. Yarı Sızıcılaşma:

/şç-/ ünsüzü; /s-/ ve /ç-/ karışımı, tonsuz yarı sızıcı bir ünsüzdür. TTA’da s->şç- değişimi Akçadağ/Malatya ağızında sınırlı sayıda örnekte görülmüştür:

şçavuş “çavuş” (AYA) (s.42); **şçocuğ** “çocuk” (AYA) (s.43).

2.1.5.1.4. Ünsüz Düşmesi:

TTA’ da s->Ø- düşmesi sadece bir örnekte ve Korkuteli/Antalya ağızında tespit edilmiştir:

us “sus” (KorYA) (25a,35).

2.1.5.1.5. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler:

Sürekli, sızıcı, tonsuz bir ünsüz olan /ş-/ , kalın ve yarı kalın ünlülerle hece kurduğu hâlde ön çıkışlılığını koruyan /s-/ ünsüzdür. *Bu ünsüz, ince ünlülerle hece*

*kuran /s/ ünsüzünden farksız şekilde boğumlanır.*¹¹⁰ TTA’ da s->ś- değişimi Çukurova/Adana ağzında sınırlı sayıda örnekte tespit edilmiştir:

śóğúT “söğüt” (ÇuA) (A6,10,57), *śodü* “söğüdü” (ÇuA) (B4,03,65).

2.1.6. t- sesi:

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslı olarak kullanılan /t-/ ünsüzünün TTA’ da tek kaynağı vardır:

- Aslı şeklini koruyan /t-/ ünsüzü (*t->t-)

2.1.6.1. Aslı şeklini koruyan t- ünsüzü: (*t->t-)

TTA’ da aslı şeklini koruyan /t-/ ünsüzü herhangi bir bölge için belirleyici değildir, TTA’ nın genelinde görülür. (bk. Tablo 27) Taranan eserlerde tespit edilen örnekleri şunlardır:

tağa (<OT**dag*) “dağa” (SİFSİ) (32,52), *tağı* “dağı” (KSBİA) (4,8); **tal** (<AT**tāl*) “dal” (KİYA) (7,145); **taşara** (<OT**taşra*) “dışarı” (BiSA) (10,19); **temir** (<OT**temür*) “demir” (AMKGSA) (LI-2); **tepran** (<AT**tēp-*) “tepren-” (ArYA) (s.16); **tik** (<OT**tik-*) “dik-” (ArYA) (s.18), (AyMA) (38,22), (EİA) (144-XXXI,3), (KDŞHA) (s.51), (NYA) (7,226), *tikdiler* “diktiler” (AMKGSA) (XXXII-10), *tiker* “diker” (BoTKKA) (9,15), (EİA) (71-X,9), *tikilmiş* “dikilmiş” (BiSA) (2,26), *tiksin* “diksin” (KaoYA) (B,145); **tikeldi** (<OT**tikilmek*) “dikildi” (MİA) (1,51), *tikeldiyola* “dikiliyorlar” (SinA) (II-14,11), *tikilirlemiş* “dikilmiş” (BiSA) (6,3); **tikan** (<OT**tiken*) “diken” (ArYA) (s.18), *tikana* “dikene” (KİGKA) (IV,91), *tikanı* “dikeni” (ÇoiYA) (2,148), *tiken* “diken” (AMKGSA) (LII-9), (BaİA) (11,118), (BiYA) (GA,2-211), (DöA) (4,241), (GAMA) (26,157), (GMKA) (8,13), (KDŞHA) (s.51), (MİA) (110,108), *tikeni* “diken” (BaİA) (33,80), (KA) (11,IIa,13), *tikenler* “dikenler” (GBA) (13,12), *tikenli* “dikenli” (KİYA) (26,165); **tilä** (<OT**tile-*) “dile” (DGİA) (P,1,163); **tirseni** (<OT**tirsgek*) “dirseğini” (SYA) (H.115,19); **toğan** (<OT**tokın-*) “dokunmak” (GMKA) (20,12), *toğandım* “dokundum” (KİİSKA) (V,17), *toğandırdu* “dokunurdu” (MİA) (82,6), *toğanur* “dokunur” (EİA) (54-V,8), *toğunamaz* “dokunamaz” (EİA) (96-XIV,34), *tokanacan* “dokunacaksın”

¹¹⁰ Faruk Yıldırım (1999), age., s. 104.

(KBLTGA) (35,40), *tokunmadılar* “dokunmamışlar” (KBLTGA) (33,4), *tokunmasın* “dokunmasın” (KBLTGA) (37,10); **toĥu** (<OT*tok-) “doku-” (BoTKKA) (6,14); **tok** (<OT*tok) “tok” (NYA) (9,375); **tölu** (<OT*tolu) “dolu” (KBLTGA) (13,32), *tolu* “dolu” (KBMİKA) (62,25), (KKA) (LXXIX,3), (KorYA) (18,17), (NİEKYA) (VII,96); **ton** (<OT*ton) “don” (KYA) (11,159), *tonnarını* “donlarını” (SYA) (78,90); **tök** (<OT*tök-) “dök-” (KaoYA) (VI,55), (KDŞHA) (s.51), *tökdi* “döktü” (BiMKA) (VIII, A, 17), *töküdü* “döktüdü” (SYA) (H.118,5), *töker* “döker” (EİA) (148-XXXIII,15), (MİA) (61,2), *tökerik* “dökeriz” (BoTKKA) (17,115), *tökerlerdi* “dökerlerdi” (MİA) (34,1), *tökersen* “dökersen” (AMKGSA) (VII-42), *tökili* “dökülüyor” (EİA) (106-XVII,24), *tökmeye* “dökmeye” (AMKGSA) (VI-74), *tökmüşüm* “dökmüşüm” (MİA) (92,8), *töktüler* “döktüler” (EİA) (81-XI,1), *tökülür* “dökülür” (MİA) (84,30), *töküntü* “döküntü” (ArYA) (s.18); **tut** (<OT*tut-) “tut-” (ArYA) (s.16), (ArYA) (VI, 67); **tüt** (<OT*tüt-) “tütme” (KDŞHA) (s.51).

2.1.6.2. t- ünsüzünde görülen fonetik olaylar:

TTA’ da /t-/ ünsüzünün tonlulaştığı, yarı tonlulaştığı ve süreksiz ünsüzler arasındaki değişme örnekleri tespit edilmiştir.

2.1.6.2.1. Tonlulaşma:

TTA’ da t->d- değişimi herhangi bir bölge için belirleyici değildir, TTA’ nın genelinde görülür. (bk. Tablo 28) Taranan eserlerde tespit edilen örnekleri aşağıdadır:

dah- “tak-” (AYA) (s.47), *daĥ-* “tak” (AybA) (8,7), (BüYA) (I-58), (BüYA) (VIII,12), *daĥallar* “takarlar” (BaİA) (4,39), *dahan* “takan” (SYA)(8,43), *daĥana* “takana” (NYA) (20,62), *daĥarduĥ* “takardık” (ÇoiYA) (7,8), *daĥdıĥ* “taktık” (KMİA) (24,8), *daĥı* “takı” (ÇoiYA) (17,58), *daĥım* “takım” (ADDA) (II-C-24), (KırYA) (LVII,35), *daĥımı* “takımı” (AsA) (19,10), *daĥımına* “takımına” (NYA) (21,16), *daĥıntı* “takıntı” (MİA) (35,4), *daĥıp* “takıntı” (ADDA) (XII-2), *daĥış-* “takış” (KırYA) (II,115), *daĥ-* “tak” (AyMA) (6,13), (ÇuA) (A6-01,39), *dak-* “tak” (BaşDA) (2,10), (İİA) (II-11,137), *daĥar* “takar” (BoÇÇA) (II-20,20), *dakar* “takar” (ÇaYA) (1,124), *dakardı* “takardı” (KBLTGA) (60,23), *dakardıK* “takardık” (KA)

(11,IIkr,36), *dakarlar* “takarlar” (ÇaYA) (3,19), (EmA) (II-17,4), *dakcam* “takacağım” (BoÇÇA) (I-2,89), *dağdilâ* “taktılar” (SKAD) (12,43), *daki* “taki” (BaşDA) (29,50), (BiYA) (GA,2-64), *dağı* “taki” (EİHİKA) (17,14), *daKı* “taki” (EmA) (I-7,17), *dağılan* “takılan” (BoTKKA) (6,32), *dağıları* “takıları” (SKAD) (12,43), *dağıldı* “takıldı” (MTA) (12A,12), *daKım* “takım” (SAA) (XLVI,31), *dağım* “takım” (SYA) (18,19), *dakındım* “takıtım” (SİA) (I,213), *dakınır* “takınır” (BiYA) (GA,3-77), *dakınmadım* “takınmadım” (ÇaYA) (1,240), *dağıştırlâr* “tağıştırdılar” (AYA) (XXXIV,3), *dağıyı* “tağıyı” (SİA) (49), *dakıyon* “takıyorsun” (SYA) (81,1), *dağTim* “taktım” (SİA) (10), *dağılmañ* “takılmazsın” (SinA) (1,44); **dámança** “tabanca” (KaoYA) (A,236), *debanca* “tabanca” (EİA) (121-XXIII,15); **dan** “tan” (EİHİKA) (16,4); **dapı** “tapu” (DöA) (2,282), *dapısı* “tapusu” (BaİA) (55,98), *daPusu* “tapusu” (SAA) (XXXVI,80); **daPıyollar** “tapıyorlar” (KorYA) (32a,29), *dapma* “tapma” (SYA) (78,23), *dapmış* “tapmış” (AMKGSA) (XLIX-5); **dara-** “tara-” (BüYA) (I-261), (ÇuA) (A6-17,108), *darağa* “tarağa” (GBA) (23,19), *darağ* “tarak” (AyBA) (22,3), *darağ* “tarak” (BiYA) (MA, MDD), (BoTKKA) (13,95), (SİFSİ) (31,58), (SİFSİ) (31,58), *darak* “tarak” (DEYA) (II-30,56), (KSBİA) (20,52), *darar* “tarar” (KİYA) (35,145), *darardığ* “taradık” (GBA) (29,16), *dararım* “tararım” (MTA) (11,30); **darlanın** “tarlanın” (DGİA) (Oç,2,118); **dart-** “tart-” (AyMA) (45,14), (GMKA) (8,8), *dartar* “tartar” (MMA) (XX,82), *dartılcan* “tartılacaksın” (BiSA) (12,44), *darTışma* “tartışma” (EmA) (III-30,97), *dartıyor* “tartıyor” (NYA) (7,15); **davşan** “tavşan” (ABİA) (12,18), (BanİA) (2,41), (BaşDA) (11,84), (BayA) (9,28), (BayKA) (9,28), (BoYA) (7,32), (ÇaYA) (9,81), (ÇoiYA) (18,1), (ÇuA) (A8-01,27), (DGİA) (Çr,2,21), (İİA) (II-7,62), (KDŞHA) (s.45), (KorYA) (30b,46), (KSBİA) (3,56), (KSBİA) (3,56), (SA) (6,116), (SinA) (II-5,35), (SYA) (26,5), *davşanı* “tavşanı” (AMKGSA) (XIII-1), (AyrYA) (XXXVII,3), *davşannı* “tavşanını” (KorYA) (30b,26), *davşan* “tavşan” (ArYA) (IV,12); **dayza** “teyze” (BaİA) (14,94), *däyzäm* “teyzem” (DGİA) (Ay,1,2), *dayzeleri* “teyzeleri” (EİA) (219-LXIII,25), *deyze* “teyze” (KSBİA) (7,70), (KSBİA) (7,70), *deyzemin* “teyzemin” (KBLTGA) (47,29), *deze* “teyze” (AyMA) (47,31), (BayA) (18,416), (BayKA) (18,416), (ÇaYA) (19,8), (ÇiYA)

(mdd), (ÇoiYA) (6,18), (KKA) (LXX,5), *dēzem* “teyzem” (BaşDA) (11,18), *deziye* “teyzeye” (GBA) (14,67), *dezze* “teyze” (DöA) (2,59), (HA) (3,65), (SAA) (XV,18), *diyaza* “teyze” (KDŞHA) (s.45), *diyze* “teyze” (SİA) (II,28), *dázeyiz* “teyzeyiz” (SİFSİ) (33,22), *dizyem* “teyzem” (SKA) (17,19); **deke** “teke” (ÇuA) (A7-06,23); **dekerlek** “tekerlek” (BBA) (5,188); **dekme** “tekme” (BBA) (5,379); **dePdürüyola** “tepdiriyorlar” (ÇoiYA) (4,2), *deper* “teper” (KMİA) (76,13), *deperiS* “teperiz” (BayKA) (11,49), *deperis* “teperiz” (EldİA) (5,10), *depik* “teplik” (İİA) (II-21,232), *depin* “tepin” (BüYA) (I-120), *depinmicen* “tepinmeyeceksin” (BBA) (5,91), *depiyoz* (EldİA) (17,3); **depe** “tepe” (ADDA) (XI-B-4), (BaİA) (31,24), (BiSA) (12,31), (BoTKKA) (6,45), (ÇuA) (A1-18,2), (GMKA) (17,67), (İİA) (I-4,23), (KA) (I-346), (KırYA) (XXXII,12), *depë* “tepe” (BiYA) (MA, MDD), *dePe* “tepe” (KorYA) (28b,17), *depede* “tepede” (BayKA) (12,77), *depedeki* “tepedeki” (BaşDA) (25,119), *depele* “tepele” (KarYA) (XXIV,14), *depelemiş* “tepelemiş” (NYA) (4,21), *depeleyip* “tepeleyip” (ADDA) (II-B-37), *depeliyör* “tepeliyor” (DöA) (4,31), *dePeme* “tepeleme” (EldİA) (25,30), *depeñde* “tepende” (GBA) (35,18), *depesi* “tepesi” (KİİSKA) (V,10), *depesinde* “tepesinde” (GAMA) (40,148), *dePesinden* “tepesinden” (KorYA) (30b,21), *depesinden* “tepesinden” (NİİKA) (XI,30), *depesine* “tepesine” (DEYA) (I-31,24), *depesiniñ* “tepesinin” (MTA) (17,83), *depëye* “tepeye” (SinA) (I-1,73), *depiye* “tepeye” (AsA) (21,6), (KMKA) (57,17); **dıhan-** “tıkan-” (KırYA) (XIV,175), *dıkanıp* “tıkanıp” (BBA) (6,96), *dıkanmış* “tıkanmış” (MTA) (6A,15); **dınnağlarına** “tırnaklarına” (KİGKA) (VIII,4), *dırnaa* “tırnağa” (BBA) (11,61), *dırnağımıñ* “tırnağımın” (ÇuA) (A5-02,28), *dırnağına* “tırnağına” (MİA) (26,20), *dırnânu* “tırnağını” (MTA) (5B,9); **dırmandım** “tırmandım” (KorYA) (21a,42); **dırmıqlarız** “tırmıklarız” (AsA) (18,8), *dırmıK* “tırmık” (AyMA) (39,27), *dırmık* “tırmık” (EmA) (IV-34,33), (GAMA) (32,109), *dırmıK* “tırmık” (SİA) (T,248); **dikin** “dikmek” (BaşDA) (8,46), *diksin* “diksin” (ArYA) (s.18); **dilki** “tilki” (AyMA) (36,59), (BaşDA) (10,21), (BoYA) (7,33), (BüYA) (IX-2), (ÇuA) (B4-12,27), (KDŞHA) (s.45), (KSBİA) (3,1), (NYA) (12,19), *dilKi* “tilki” (KorYA) (43a,8); **dipi** “tipi” (BaİA) (41,45), (KİGKA) (I,22), (NYA) (4,11); **ditireme** “titreme” (MİA)

(8,14); **domruḡ** “tomruk” (NİÜAA) (XXVIII,69), *domruḡ* “tomruk” (MTA) (1,128), *domurcak* “tomurcuk” (ÇuA) (A6-06,17), *domurcuḡ* “tomurcuk” (KDŞHA) (s.45); **dop** “top” (ÇaYA) (2,295); **dorun** “torun” (ÇuA) (A5-17,41); **dud-** “tut-” (SYA) (5,90), *dudduḡu* “tuttuḡu” (KBLTGA) (14,11), *dudunmasını* “tutunmasını” (KorYA) (33a,14), *duduyon* “tutuyorsun” (KorYA) (30c,69), *dut* “tut” (AybA) (25,34), (BanĀA) (6,54), (BaşDA) (1,5), (BayKA) (12,61), (BüYA) (I-307), (ÇuA) (A7-08,66), (KarYA) (XIII,2), (KırYA) (XIV,96), (MĀA) (37,2), *dutacakalar* “tutacaklar” (DEYA) (I-4,31), *dutamaz* “tutamaz” (KĪSKA) (II,12), *dutan* “tutan” (KBLTGA) (10,31), *dutarı idin* (DalA) “tutardın” (IIIA,3), *dutarıḡ* “tutarız” (EmA) (IV-31,87), *dutarıḥ* “tutarız” (NĪKA) (II,48), *dutarız* “tutarız” (BBA) (16,7), *dutarsız* “tutarsız” (GAMA) (1,38), *dutâsıñ* “tutasın” (SA) (7,109), *dutdu* “tutdu” (AsA) (15,24), (KMĀA) (33,11), *duTdu* “tuttu” (NYA) (2,3), *dutduḡ* “tuttuk” (ABĀA) (2,98), *dutḡun* “tutkun” (BoÇÇA) (II-23,35), *dutḡal* “tutkal” (ADDA) (I-A-40), *dutim* “tutuyorum” (SKA) (14,116), *dutmadı* “tutmadı” (BBA) (6,1), (BoÇÇA) (I-15,17), *duTmayı* “tutmayı” (NİÜAA) (XXVII,11), *dutmuş* “tutmuş” (AMKGSa) (III-7), (BoÇÇA) (I-4,2), *duTmuş* “tutmuş” (AYA) (I,28), (DGBA) (A.05,12), (AYA) (I,28), *duTmuşlar* “tutmuşlar” (KĪGKA) (IV,125), *dutsa* “tutsa” (SĪA) (86), *dutsun* “tutsun” (BoTKKA) (17,16), *duTsun* “tutsun” (DGĀA) (Aç,2,97), *duttu* “tuttu” (BayA) (9,26), (BBA) (5,66), *dutTu* “tuttu” (KĪYA) (20,45), *duTuḡun* “tuttuḡun” (KKA) (XVI,5), *dutuḡladılar* “tutukladılar” (BaĀA) (56,65), *dutulan* “tutuklan” (NYA) (11,137), *dutuldu* “tutuldu” (BaĀA) (53,29), *dutulur* “tutulur” (EmA) (II-18,25), *dutuñ* “tutun” (MTA) (16,236), (MTA) (16,236), *dutunca* “tutunca” (SĪFSĪ) (30,68), *duḡuncu* “tutuncu” (MTA) (14B,25), *duḡundu* “tutundu” (ÇaYA) (1,98), *duḡun* “tutun” (SinA) (II-1,32), *duḡup* “tutup” (KKA) (II,70), *duḡuḡduruyom* “tutuḡturuyoruz” (BayKA) (16,49), *duḡuḡurdu* “tutuḡturdu” (EmA) (II-22,42), *duḡuyo* “tutuyor” (ADDA) (IV-40), *duḡuyo* “tutuyor” (DVA) (24,94), *duḡuyordu* “tutuyordu” (SAA) (XLVIII,27); **durna** “turna” (AYA) (VI,3), (ÇuA) (A1-19,19), (GAMA) (27,50), *durnalar* “turnalar” (EldĀA) (4,21); **duz** “tuz” (ABĀA) (29,10), (ADDA) (XII-I), (AYA) (s.47), (AyMA) (9,14), (BanĀA) (3,163), (BaşDA) (1,58), (BiSA) (12,117), (BiYA) (YA,7-

43), (BoÇÇA) (I-11,2), (BoTKKA) (7,31), (ÇoiYA) (8,4), (ÇuA) (B2-15,113), (DalA) (IA,1), (DGİA) (Ag,4,99), (GBA) (33,8), (GMKA) (1,174), (KBLTGA) (15,12), (KDŞHA) (s.45), (KSBİA) (4,27), (MİA) (8,4), (SA) (7,106), (SKA) (11,36), *duza* “tuza” (ÇaYA) (2,159), *duzā* “tuza” (NİEKYA) (IX,87), *duzla* “tuzla” (AMKGSA) (II-57), (AYA) (s.47), (AybA) (23,31), *duzlar* “tuzlar” (DEYA) (II-15,17), *duzleyōlā* “tuzluyorlar” (DGBA) (B.05,5), *duzlu* “tuzlu” (BoÇÇA) (II-15,76), (ÇiYA) (II,14), *duzluma* “tuzlama” (SYA) (74,57), *duzu* “tuzu” (BBA) (5,114), (NYA) (16,38), *duzunu* “tuzunu” (AyrYA) (CXXVI,7), (KorYA) (42,28), (MTA) (12B,2), (NİÜAA) (XXXII,11), *duzunū* “tuzunu” (BayKA) (9,26); **dünedi** “tünedi” (ÇuA) (B4-04,16), (NYA) (9,43); **dürlü** “türlü” (BBA) (2,66), (KırYA) (IV,22); **düt** “tüt” (EİA) (109-XVIII,20), *düter* “tüter” (SinA) (II-3,27).

2.1.6.2.1.1. Uzun ünlülerin kısalması sonucu tonlulaşanlar:

dad (<AT*tāt) “tat” (ArıYA) (146), (ErzA) (166), (KDŞHA) (47), *dadmaḥ* “tatmak” (AsA) (204), *dad* “tat” (GMKA) (25,17), *dadı* “tadı” (BaİA) (4,53), (EmA) (I-4,63), (NYA) (16,38), *dâdicim* “tadacağım” (SAA) (L,98), *dadını* “tadını” (NİÜAA) (XXII,80), *dadırmıyo* “tattırmıyor” (KMİA) (28,6), *dadlıcılar* “tatlıcılar” (KBLTGA) (50,54), *dadlımız* “tatlımız” (AMKGSA) (XII-30), *datl,ossun* “tatlı olsun” (ÇiYA) (XXX,5), *datlaşdı* “tatlaştık” (BBA) (14,143), *datlı* “tatlı” (BaşDA) (7,30), (KA) (I-810), (KarYA) (XIV,76), *datlı* “tatlı” (BiYA) (MA, MDD), (BoÇÇA) (I-1,25), (EmA) (III-29,53), (GAMA) (23,160), (KDŞHA) (s.45), (KDŞHA) (s.45), (KİMİKA) (15,52), (KKA) (XXVII,13), *datlılık* “tatlılık” (BayKA) (11,59), *datlılık* “tatlılık” (KİYA) (9,5), *datlımı* “tatlımı” (BaİA) (1,12), *datlımızı* “tatlımızı” (BoTKKA) (15,82), (KİMİKA) (15,57), *datlısını* “tatlısını” (BBA) (5,174), *datlıyñañ* “tatlıylan” (İİA) (I-6,16), *datlılâ* “tatlılar” (SİA) (82), *datlırılâmiş* “tattırılmış” (BBA) (14,35), *datsuz* “tatsız” (EİA) (224-LXIV,3), *dalılığ* “tatlılık” (HA) (7,107), *dâölümüzî* “tatlımız” (SİA) (H,66); **dala** (<AT*dāl) “dala” (BaşDA) (40,14); **daş** (<AT*tāş) “taş” (KSBİA) (1,199), (AybA) (8,37), (ABİA) (8,41), (SKA) (8,62), (ABİA) (8,282), (AMKGSA) (VII-104), (AYA) (s.47), (AyMA) (8,37), (BanİA)

(22,50), (BaşDA) (3,41), (EmA) (I-1,53), (GAMA) (4,81), (GBA) (13,13), (GMKA) (1,25), (KDŞHA) (s.45), (KİİSKA) (IV,1), (KİYA) (21,5), (KMİA) (37,15), (KSBIÄ) (1,199), (MİA) (68,5), (NİÜAA) (XXIV,15), (SİFSİ) (18,33), (ÇuA) (A3-13,27), *dâşa* “taşa” (AYA) (X,9), *daşa* “taşa” (SAA) (XLVI,40), *daşda* “tašta” (AsA) (10,118), (NİİKA) (II,21), (SYA) (87,1), *daşdan* “taştan” (KorYA) (38c,142), *daşıyan* “taşıylan” (SinA) (I-4,31), *daşıyıcılık* “taşıyıcılık” (SYA) (93,39), *daşlar* “taşlar” (KMKA) (64,14), (SA) (9,39), *daşlara* “taşlara” (BBA) (3,4), *daşların* “taşların” (BaİA) (50,48), *daşlarnan* “taşlarlan” (MMA) (XVIII,5), *daşlı* “taşlı” (SİA) (117), *daşnan* “taşlan” (ArYA) (V,81), (EldİA) (3,3), (HA) (5,22); **daşa** (<AT*tāş-) “taşa” (EA) (40-II-11), (AkkYA) (94,5), (SA) (XLVI,40), *daş* “taş-” (AybA) (12,59), *daşar* “taşar” (BBA) (3,12), *daşı* “taşı” (AYA) (s.47), (NYA) (10,11), *daşıdık* “taşdıık” (EİHİKA) (18,16), *daşıllardı* “taşırıldardı” (KBLTGA) (63,31), *daşımacılığla* “taşımacılıkla” (EmA) (I-7,74), *daşımışlar* “taşımışlar” (SYA) (H,106,27), *daşın-* “taşın” (BaşDA) (29,46), (SKA) (15,20), *daşınır* “taşınır” (EmA) (II-22,27), *daşınıyō* “taşınıyor” (SKAD) (17,29), *daşınmışlâ* “taşınmışlar” (BiSA) (6,10), *daşınnan* “taşıylan” (SYA) (H.108,46), *daşır* “taşır” (EldİA) (28,71), (MTA) (17,15), *daşırdıh* “taşırdık” (AMKGSA) (LII-25), *daşırdıh* “taşırdık” (NİÜAA) (XXVII,5), *daşırığ* “taşırız” (GBA) (28,19), *daşıyâduk* “taşıyaydıık” (SİA) (22), *daşıyamam* “taşıyamam” (EldİA) (28,71), *daşıyōdum* “taşıyordum” (BayKA) (19,10), *daşî* “taşı” (KorYA) (30c,64), *daşîdîğî* “taşıyorduk” (BoÇÇA) (I-2,142), *daşmış* “taşmış” (BayKA) (11,101), (GAMA) (39,96); *daşar* “taşar” (BBA) (3,12), *daşıdıh* “taşdıık” (AkkYA) (21,4), *daşıdık* “taşdıık” (EİHİKA) (18,16); **dōt** (<AT*tōrt) “dört” (NYA) (11,152).

2.1.6.2.2.Yarı Tonlulaşma:

/T-/ ünsüzü; /t-/ , /d-/ arası, yarı tonlu bir ünsüzdür. t->T- değişimi TTA’ nın genelinde görülür herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 29) Taranan eserlerde tespit edilen örnekleri aşığıdaki gibidir:

Ta “daha” (BayKA) (5,43), *Tâ* “daha” (DGBA) (K.05,12), (KBMİKA) (21,39), (KorYA) (28b,27), (SİA) (60), *Ta* “daha” (SİA) (83); **Tavar**

“davar” (KaoYA) (A,6); **Taħarlar** “takarlar” (NYA) (2,87), *Taħı* “taki” (MİA) (21,4), (NYA) (2,18), *Taħımı* “takımı” (MİA) (94,27), *Taħârlar* “takarlar” (SİA) (9), *Taħarlar* “takarlar” (KBMİKA) (35,6), *Taħımlârını* “takımlarını” (SİA) (184), *Taħırtı* “takırtı” (KİYA) (7,125), *Tak* “tak” (BaşDA) (25,100), *Takarım* “takarım” (BayKA) (4,6); **Taşıyan** “taşıyan” (SİA) (57); **Taşlar** “taşlar” (BayKA) (12,112), (SinA) (II-6,82); **Tatlı** “tatlı” (SİA) (II,11), (SinA) (I-8,103), *Tatlıydu* “tatlıydı” (İİA) (II,25,29); **Tayımız** “dayımız” (GKA) (17,60); **Tē** “de-” (SİA) (I,3), *Tedim* “deyim” (SİA) (24), *Tiyrim* “diyorum” (TA) (23,13); **Tekeri** “tekeri” (BayKA) (19,44); **Tepe** “tepe” (DGBA) (T.03,5), *Tepeniñ* “tepenin” (İİA) (II-21,33), *Tepesi* “tepesi” (DGBA) (B.02,56), *TePeye* “tepeye” (ŞA) (X,185); **Tepsiye** “tepsiye” (BoÇÇA) (I-25,6); **Tersumden** “tersimden” (TA) (22,44); **Tika** “dike” (SİA) (I,34), *Tikerlē* “dikerler” (KİYA) (25,95); **Tikanı** “tikeni” (ÇoiYA) (2,148), *Tikenli* “dikenli” (NYA) (12,7); **Tikbaşlı** “dikbaşlı” (MMA) (I,113); **Tilki** “tilki” (DGBA) (K.02,49); **Toħ** “tok” (EİA) (185-L,18); **Tolaş** “dolaş-” (GKA) (18,20); **Ton** “don” (EmA) (IV-38,51); **Toplanıyo** “toplaniyor” (EskTA) (XXIV,55), *Toplu* “toplu” (DGBA) (Ç.02,29), *Toplulugda* “toplulukta” (EmA) (I-4,107); **Tört** “dört” (TA) (20,12); **Töktiğinde** “döktüğünde” (MMA) (III,37); **Tumuş** “durmuş” (ÇaYA) (1,41); *Tur* “dur” (BayMA) (17,71); *Tūr* “dur” (KBLTGA) (22,8); *Turmuşlar* “durmuşlar” (KBMİKA) (44,28); **TutacaĶsıñ** “tutulacaksın” (DVA) (27,25), *Tutar* “tutar” (BoÇÇA) (I-5,31), *Tutarsa* “tutarsa” (BayMA) (16,52), *Tutduramamıñlā* “tutturamamışlar” (SinA) (II-2,70), *Tutğunnuk* “tutkunuz” (BoÇÇA) (II-29,38), *TuTmacıñ* “tutmacın” (BayA) (26,174), *Tutmuş* “tutmuş” (KavYA) (VIII,36), *TuTulurdu* “tutulurdu” (EmA) (I-6,16), *TuTuşuyo* “tutuşuyor” (GKA) (20,80), *Tutuyo* “tutuyor” (SinA) (I-2,107), (SinA) (I-2,108); **Tuz** “tuz” (KaoYA) (VI,50), *Tuzlallar* “tuzlarlar” (BoÇÇA) (I-14,25); **Türlü** “türlü” (DGBA) (T.16,46); **Tüşürdüle** “düşürdüler” (SinA) (II-4,16).

2.1.6.2.3. Süreksiz ünsüzler arasındaki değişmeler:

TTA’ da t->ʈ- ve t->tʰ- değişimlerinin süreksiz ünsüzler arasında olduğu tespit edilmiştir.

2.1.6.2.3.1. t->t'-:

Süreksiz, tonsuz bir diş eti ünsüzü olan /t-/ , yarı kalın ünlülerle hece kurduğu hâlde ön çıkışlılığını koruyan /t-/ ünsüzüdür. *Bu ünsüz, ince ünlülerle hece kuran /t/ ünsüzünden farksız şekilde boğumlanır.*¹¹¹ TTA' da t->t'- değişimine Çukurova/Adana ağzında sınırlı sayıda örnekte rastlanılmıştır:

tâmir “demir” (ÇuA) (A2-08,09); **tûrkú** “türkü” (ÇuA) (A3-01,9).

2.1.6.2.3.2. t->t'-:

/t'-/ ünsüzü, yarı belirsiz /t/ ünsüzüdür. TTA' da t->t'- değişimine Bolvadin/Afyon ağzında tek örnekte rastlanılmıştır:

t'âdi “tadı” (BoÇÇA) (II,10,5).

2.1.7. y- ünsüzü:

/y-/ ünsüzü, Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren ön seste aslı olarak kullanılır. TTA' da /y-/ ünsüzünden gelişen ses olayları şunlardır:

2.1.7.1. y- ünsüzünden gelişen fonetik olaylar:

TTA' da tespit edilen /y-/ ünsüzünde ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, süreksizleşme ve sürekli ünsüzler arasındaki değişme örnekleri tespit edilmiştir.

2.1.7.1.1. Ünsüz Türemesi:

TTA' da bazı kelimelerde ön seste /y-/ ünsüzünün türediği görülmektedir. TTA' nın genelinde görülen bir ses olayıdır, herhangi bir bölge için belirleyici değildir. (bk. Tablo 30) Ön ses y- türemesi çeşitli ses olayları neticesinde oluşmuştur. Tespit edilen örnekler şöyledir:

2.1.7.1.1.1. Uzun Ünlülerin Kısalması Sonucu /y-/ türemesi:¹¹²

Söz başındaki birincil uzun ünlünün bir ikiz ünlü geliştirerek kendisinden önce bir /y-/ türettiği ses olayıdır. TTA' da tespit edilen örnekleri şunlardır:

yaldat-“aldat-” (VMA) (33,100), *yaldatdi* “aldattı” (VGKH) (2,51), *yaldatmağ-* “aldatmak” (ŞavYA) (mdd); **yege** “eğe” (ArYA) (s.22); **yên** “in-” (VMA) (31,127), *yëndiri* “indiriyor” (AYA) (s.53), *yëndi* “indi” (KKA) (I,21), *yendim* “indim” (KİYA) (41,200), *yendirdi* “indirdi” (Adila) (I

¹¹¹ Faruk Yıldırım (1999), age., s. 104.

¹¹² Fatih Özek, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ön Ses /y-/ türemesi”, *Turkish Studies*, 2014, s. 844.

13a,21), *yéner yénmez* “iner inmez” (VGKH) (1,90), *yenerdik* “inerdik” (AdilA) (I 3g,26), *yeniş* “iniş” (ŞavYA) (mdd), *yenişe* “inişe” (TKYA) (10,55), (TKYA) (40,20), *yendürir* “indirir” (MMA) (XIX,9), *yindiği* “indirdiği” (MMA) (XXVI,10), *yinmek* “inmek” (BiYA), *yendim* “indim” (KİYA) (41,200) (mdd);; *yiri* “iri” (TYA) (XV,20), (BiYA) (2,51), (RHA) (10,23), *yirisini* “irisini” (TA) (11,4); **yuğuluğa** “uykuya” (AdilA) (I 13b,34)

2.1.7.1.1.2. Sandhi türemelerle oluşmuş /y-/ türemesi:¹¹³

Ünlü ile biten bir kelimenin, ünlü ile başlayan bir kelimeye ulandığı zaman ikinci kelimenin başında /y-/ ünsüzünü türettiği ses olayıdır. *Bu sandhi veya boşluk doldurucu türeme şeklinde adlandır.*¹¹⁴ TTA’ da tespit edilen örnekleri şunlardır:

yedirne “Edirne’de” (EİHİKA) (11,11) (bu Edirne’ye Yedirne’de oturduk); **yeKmēyırın** “ekmiyorum” (DalA) (IIB,5) (ben fasile yeKmēyırın); **yengerek** “engerek” (EldĀA) (s.214)(bi yengerek yılan yatmış); **yesir** “esir” (KİYA) (41,110) (unnarı yesir almış), (SKA) (6,69); **yegsi** “eski” (EskMA) (s.287) (yoğ ki yegsi); **yermeni** “Ermeni” (TKYA) (22,24) (ya o yermeni haman); **yetim** “eğitim” (DalA) (IIIB,3) (bi yetim gördüm).

2.1.7.1.1.3. Söz başında zayıf/vurgusuz ünlülerin ses değerlerinin korunmasıyla oluşan ön ses /y-/ türemesi:¹¹⁵

Zayıf ünlüler olan /ı/ ve /i/ sesleri bazı kelimelerde ön seste /y-/ türetir. *Türkiye Türkçesi ağızlarında da zayıf veya vurgusuz /ı/, /i/ ünlülerinin /y/ türettiği bazı örnekler mevcuttur.*¹¹⁶ TTA’ da tespit edilen örnekleri şunlardır:

yığneler “iğneler” (TYA) (V,10); **yılğalan-** “ırağalan-” (VMA) (2,72); **yıraĒ** “ırak” (DA) (2,224), *yırağ* “ırak” (KMKA) (26,9), *yırağ* “ırak” (BaĀA) (42,30), (YKYTA) (I,322), *yırak* “ırak” (HA) (mdd), *yıraĶ* “ırak” (KA) (9,a,26), (BiYA) (mdd), *yıraşıncağ* “ıraklaşınca” (SAA) (XXVIII,21), *yırağ* “ırak” (KırYA) (XXXVI,93); **yırğalyir** “ağlayıver-” (VGKH) (1,36); **yirgenceksiz** “iğreneceksiniz” (UYA) (XXIV,63); **yirma** “ırmağa” (TYA)

¹¹³ Fatih Özek (2014), agm., s. 844.

¹¹⁴ Fatih Özek (2014), agm., s. 847.

¹¹⁵ Fatih Özek (2014), agm., s. 844.

¹¹⁶ Fatih Özek (2014) agm., s. 847.

(XI,1); **yirmik** “irmik” (BiYA) (mdd); **yişlik** “işlik” (KKA) (VI,21); **yit** “it” (KırYA) (XLVIII,2), (ÇiYA) (XXV,5), (DA) (2,283), *yitdeleyiverdi* “itekleyiverdi” (MTA) (7A,43); **yizmirde** “İzmir’de” (SİFSİ) (23,6).

2.1.7.1.2. Ünsüz Düşmesi:

TTA’ da söz başında bazı kelimelerde /y-/ ünsüzünün düştüğü görülmektedir. TTA’ da /y-/ düşmesi örneklerinin herhangi bölge için belirleyici olmadığı tespit edilmiştir. (bk. Tablo 31)

eter “yeter” (EİHİKA) (4,58); **etiştiriya** “yetiştiriyor” (EİHİKA) (3,54); **iğelu** “yığılır” (THA) (9,13), *iğın* “yığın” (RHA) (8,15); **ikélmiş** “yıkılmış” (RHA) (8,254) **ingesi** “yengesi” (EİHİKA) (17,4); **okardan** “yukarıdan” (KorYA) (30c,91), *oğarı* “yukarı” (DGİA) (Kr,2,32), (SYAÖ) (24,62), *oğrı* “yukarı” (EİHİKA) (18,26), *uğarda* “yukarda” (VGKH) (1,105), *ukarı* “yukarı” (KİYA) (25,130), *uğarıyı* “yukarıyı” (DalA) (IIIA,1); **ölun** “yolun”(DMİA) (12,416); **osa** “yoksa” (BBA) (5,384); **öcä** “yüce” (DGİA) (Kr,3,144), *uce* “yüce” (KırYA) (LII,19); **öremizde** “yöremizde” (AyMA) (16,1); **udum** “yudum” (VMA) (16,48); **urdu** “yurdu” (KırYA) (II,108); **ussuP** “Yusuf” (VMA) (51,62), *üsufi* “Yusuf u” (AMKGSa) (XXXIV,123), *üsuf* (ABİA) (III,1); **uvaya** “yuvaya” (VGKH) (5,9); **uz** “yüz” (THA) (s.191), *üz* “yüz” (DGİA) (Hd,2,1), (DMİA) (4,33), (VMA) (31,145), (BayA) (3,30), *üze* “yüze” (VGKH) (6,1), *üzüne* “yüzüne” (VMA), *üzlerine* “yüzlerine” (DEYA) (I,41,13) (1,48); **üzmesini** “yüzmesini” (AMKGSa) (IX,7), *üze üze* “yüze yüze” (MTA) (II,22), *üze üze* “yüze yüze” (VMA) (4,101), *üzen* “yüzen” (VGKH) (13,171); **ühledik** “yükledik” (VGKH) (2,165); **üreg** “yürek” (VMA) (47,56), *üreK* “yürek” (VMA) (11,12), *ürek* “yürek” (VMA) (51,133); **üzüğe** “yüzüğe” (VGKH) (14,12), *üzük* “yüzük” (VMA) (4,8), *üzüğünü* “yüzüğünü” (MTA) (I,35).

2.1.7.1.3. Süreksizleşme:

TTA’ da y->g- değişimine Korkuteli/Antalya, Saimbeyli/Adana, İçmeli/Niğde, Ula/Muğla ve Sorgun/Yozgat ağızlarında sınırlı sayıda örnekte rastlanılmıştır:

gene “yine” (KorYA) (3,45), (SAA) (XLIX,58), *gine* “yine” (KorYA) (26a,13), (KorYA) (4,40), (NİİKA) (I,26), (UYA) (I,5), (YSİA) (1,181).

2.1.7.1.4. Sürekli ünsüzler arasındaki değişmeler:

Sürekli, akıcı, tonlu, yarı ünlü bir diř eti ön damak ünsüzü olan /ý-/ , kalın ve yarı kalın ünlülerle hece kurduğu hâlde ön çıkışlılığını korumaktadır. TTA’ da y->ý- değişimine Çukurova/Adana, Sinanpařa/Afyon ve Emirdaę/Afyon ağızlarında sınırlı sayıda örnekte rastlanılmıştır:

ýúñsüK “yüzük” (ÇuA) (A6-08,38); **ýānim** “yanım” (ÇuA) (B2-07,19); **ýok** “yok” (SinA) (II-1,164); **ýüz** “yüz” (EmA) (I4,5).

SONUÇ

Çalışmamızda Türkçenin ilk yazılı belgelerinden itibaren aslî ön ses ünsüzleri ele alınmıştır. TTA ile ilgili 123 çalışmadan hareketle TTA' da ön ses ünsüzlerinin görünümü aktarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda şu sonuçlara varılmıştır:

TTA' da aslî şeklini koruyan /*b-/ ünsüzü, ikincil /b-/ ünsüzü olarak p->b- ünsüzü tespit edilmiştir. /b-/ ünsüzündeki fonetik olayların yarı tonlulaşma (b->P-); tonsuzlaşma (b->p-); sızıcılaşma (b->v- ve b->f-); yarı sızıcılaşma (b->b-); akıcılaşma (b->m-) olduğu tespit edilmiştir.

TTA' da aslî şeklini koruyan /*ç-/ ünsüzü, ikincil /ç-/ ünsüzü olarak c->ç- ünsüzü tespit edilmiştir. /ç-/ ünsüzündeki fonetik olayların tonlulaşma (ç->c-); yarı tonlulaşma (ç->Ç) ve (ç->ç-); sızıcılaşma (ç->ş-); yarı sızıcılaşma (ç->ç-) olduğu belirlenmiştir.

TTA' da aslî şeklini koruyan /*k-/ ünsüzü, ikincil /k-/ ünsüzü olarak g->k- ünsüzü tespit edilmiştir. /k-/ ünsüzündeki fonetik olayların tonlulaşma (k->g-) ve (k->ğ-); yarı tonlulaşma (k->K-); sızıcılaşma (k->h-); süreksiz ünsüzler arasındaki değişimin (k-> k̄-) olduğu belirlenmiştir.

TTA' da aslî şeklini koruyan /*k̄-/ ünsüzü tespit edilmiştir. /k̄-/ ünsüzündeki fonetik olayların tonlulaşma (k̄->ğ-); yarı tonlulaşma (k̄->K̄-); sızıcılaşma (k̄->h̄-); gırtlaklaşma (k̄->ğ̄-), (k̄->ḡ-), (k̄->k̄-) ve (k̄->k̄-) olduğu tespit edilmiştir.

TTA'da /s-/ ünsüzündeki fonetik olayların tonlulaşma (s->z); yarı tonlulaşma (s->S-); yarı sızıcılaşma (s->ş-); ünsüz düşmesi (s->Ø-); sürekli ünsüzler arasındaki değişimler (s->ś-) olduğu belirlenmiştir.

TTA' da aslî şeklini koruyan /*t-/ ünsüzü tespit edilmiştir. /t-/ ünsüzündeki fonetik olayların tonlulaşma (t->d-); yarı tonlulaşma (t->T-); süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler (t->t̄-) ve (t->t'-) olduğu belirlenmiştir.

TTA'da /y-/ ünsüzündeki fonetik olayların ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi (y->Ø-); süreksizleşme y->g-; sürekli ünsüzler arasındaki değişimler (y->ý-) olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki tespitler sonucunda TTA' da ikincil ünsüzlere ilişkin şöyle bir tablo oluşturulabilir:

Ünsüzler	İkincil Ünsüzler
/b-/	p->b-
/ç-/	c->ç-
/k-/	g->k-
/ķ-/	
/s-/	
/t-/	
/y-/	

Tablo 8

TTA' da ön ses ünsüzleri ve bu ünsüzlerden gelişen ses olaylarına ilişkin tablo:

Ünsüzler	Ünsüzlerden gelişen ses olayları
/b-/	yarı tonlulaşma (b->P-) tonsuzlaşma (b->p-) sızıcılaşma (b->v- ve b->f-) yarı sızıcılaşma (b->ḅ-) akıcılaşma (b->m-)
/ç-/	tonlulaşma (ç->c-) yarı tonlulaşma (ç->Ç) ve (ç->ć-) sızıcılaşma (ç->ş-) yarı sızıcılaşma (ç->ĉ-)
/k-/	tonlulaşma (k->g-) ve (k->ġ-) yarı tonlulaşma (k->K-) sızıcılaşma (k->h-) süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler (k->ķ-)
/ķ-/	tonlulaşma (ķ->ġ-) yarı tonlulaşma (ķ->Ķ-) sızıcılaşma (ķ->ḣ-) gırtlaklaşma (ķ->ġ-), (ķ->ġ-), (ķ->ķ- ve (ķ->ķ-)
/s-/	tonlulaşma (s->z) yarı tonlulaşma (s->S-) yarı sızıcılaşma (s->sç-) ünsüz düşmesi (s->Ø-) sürekli ünsüzler arasındaki değişimler (s->ś-)
/t-/	tonlulaşma (t->d-) yarı tonlulaşma (t->T-) süreksiz ünsüzler arasındaki değişimler (t->t'-), (t->t'²-)
/y-/	ünsüz türemesi ünsüz düşmesi (y->Ø-) süreksizleşme (y->g-) sürekli ünsüzler arasındaki değişimler (y->ý-)

Tablo 9

Çalışmada kullanılan TTA' da aslî ön ses ünsüzlerine ilişkin örneklerden hareketle, ünsüzlerin bölgelere göre kullanım oranlarına ilişkin istatistiksel değerlendirmelerde bulunulmuştur. TTA' da aslî şeklini koruyan *b->b- ünsüzünün bölgelere göre istatistiksel değerlendirmesi şu şekildedir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 10	% 8.2	% 14.6	% 19.2	% 27.5	% 8.2	% 11.9

Tablo 10

TTA' da ikincil /b-/ ünsüzüne ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdaki gibidir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 9	% 10	% 18.1	% 18.1	% 19	% 9	% 9

Tablo 11

TTA' da b->P- yarı tonlulaşmaya ilişkin istatistiksel değerlendirme şöyledir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Doğu Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
-	% 4.2	% 4.2	% 48.9	% 13.9	% 8.5	% 21.2

Tablo 12

TTA' da b->p- tonsuzlaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme şu şekildedir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Karadeniz Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 14.2	% 10.2	% 8.1	% 13.2	% 25.5	% 8.1	% 10.2

Tablo 13

TTA' da tespit edilen b->m- akıcılaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
-	-	% 25	% 13.3	% 20	% 46.6	-

Tablo 14

TTA' da tespit edilen ç->c- tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme şöyledir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 3.4	% 16.2	% 22	% 25.5	% 4.6	% 8.2	% 3.4

Tablo 15

TTA' da tespit edilen ç->Ç- yarı tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdaki gibidir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
%7.6	% 7.6	% 23	% 28.4	% 10	% 14	% 15.3

Tablo 16

TTA' da ç->ş- sızıcılaşmasına ilişkin istatistiksel değerlendirme de şu şekildedir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
-	% 5.2	% 36.8	% 10.4	% 36.8	% 5.2	% 5.2

Tablo 17

TTA' da tespit edilen *k->k- örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 13.6	% 21	% 9.4	% 11.5	% 26.3	% 7.3	% 10.5

Tablo 18

TTA' da tespit edilen k->g- tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 4.3	% 4.3	% 10.8	% 19.5	% 19.5	% 23.9	% 17.3

Tablo 19

TTA' da tespit edilen k->K- yarı tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme şöyledir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 4.9	% 4	% 19.1	% 15.5	% 2.4	% 21.3	% 11.4

Tablo 20

TTA' da tespit edilen $\kappa \rightarrow \xi$ - tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 15	% 6.1	% 20.7	% 14.2	% 29.8	% 6.1	% 3.8

Tablo 21

TTA' da tespit edilen $\kappa \rightarrow \xi$ - yarı tonlulaşma örneklerinin istatistiksel değerlendirmesi aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 6.06	% 13.5	% 16.6	% 20	% 4.5	% 19.6	% 20

Tablo 22

TTA' da tespit edilen $\kappa \rightarrow \eta$ - değişimlerine ilişkin istatistiksel değerlendirme şu şekildedir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
-	% 7	% 39.1	% 8.6	% 52.1	-	% 6.5

Tablo 23

TTA' da tespit edilen $\kappa \rightarrow \kappa$ - değişimlerine ilişkin istatistiksel değerlendirme şöyledir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
-	% 14.7	% 14.7	% 5.8	% 52.9	% 11.7	-

Tablo 24

TTA' da tespit edilen $s \rightarrow z$ - tonlulaşma örneklerine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 5.4	% 3.4	% 25.4	% 23.6	% 25.4	% 9	% 10.9

Tablo 25

TTA' da s->S- yarı tonlulaşma örneklerine ait istatistiksel değerlendirme aşağıdaki gibidir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 7.6	-	% 15.3	% 15.3	% 38.4	% 7.6	% 15.3

Tablo 26

TTA' da tespit edilen aslı /t-/ ünsüzüne ilişkin istatistiksel değerlendirme oranları şu şekildedir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 14	% 1.5	% 10.9	% 25	% 17.1	% 10.9	% 20.3

Tablo 27

TTA' da tespit edilen t->d- tonlulaşmasına ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdaki gibidir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 8.6	% 6.7	% 33	% 13.1	% 26.3	% 7.5	% 4.5

Tablo 28

TTA' da t->T- yarı tonlulaşma örneklerine ait istatistiksel değerlendirme ise aşağıdaki gibidir:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 11.2	% 10.9	% 23.1	% 18.3	% 11.8	% 7.2	% 4.2

Tablo 29

TTA' da tespit edilen ön ses /y-/ türemesine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 19.2	% 5.7	% 5.7	% 26.9	% 15.3	% 1.9	% 25

Tablo 30

TTA' da tespit edilen ön ses /y-/ düşmesine ilişkin istatistiksel değerlendirme aşağıdadır:

Marmara Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Ege Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Doğu Anadolu Bölgesi	Güney Doğu Bölgesi
% 14.6	% 12.2	% 17	% 19.5	% 7.3	% 4.8	% 36.5

Tablo 31

KAYNAKÇA

- ABAZ Ayşe, **Çorum İskilip ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.
- ACER Fatih, **Yerköy ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2003.
- ADIGÜZEL Ahmet, “*Dünyada ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları ve Yöntemleri*”, **Turkish Studies**, Ankara, 2013, s. 387-401.
- AĞCA Ferruh, “*Eski Türkçe Metinlerde /η~/g/ Değişkenliği Üzerine*”, **Turkbilig**, 2011, s. 69-82.
- AKAR Ali, “*Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları*”, **Turkish Studies**, Sayı 2, 2006, s. 42-53.
- AKAR Ali, **Türk Dili Tarihi**, Ötüken Yay., Ankara, 1995.
- AKÇAM Murat, **Torul ve Kelkit Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- AKÇATAŞ Ahmet, **Çay Yörük Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1996.
- AKÇAY Halit, **Sivashlı Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1997.
- ALİBEKİROĞLU Sertan, “*Türkçede Ön Seste Y*”, **Turkish Studies**, 2013, s. 685-710.
- ALTINDİŞ Deniz, **Kayseri İli Gömürgen Kasabası Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.
- ATA Aysu, **Uygur Türkçesi**, Anadolu Üni. Yay., Eskişehir, 2013.
- ATMACA Emine, **Korkuteli ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.
- AVCI Yusuf, **Amasya Aydınca Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Cumhuriyet Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1988.
- AYDIN Mehmet, **Asarcık Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2001.
- AYDOĞDU Özkan, “*Türkiye Türkçesi Ağzlarında Son Ses Ünsüzleri*”, **Turkish Studies**, 2009, s. 576-597.
- ALYILMAZ Cengiz, **Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu**, Kurmay Yay., Ankara, 2005.

BAĞCI Hasan, **Sarıcakaya Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1997.

BALCI Naci, **Gönen ve Köyleri Ağızlarının Ses ve Şekil Özellikleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2000.

BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara, 1986.

BAŞDAŞ Cahit, **Akçadağ ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1992.

BAŞDAŞ Cahit, “*Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri*”, **Turkish Studies**, 2007, s. 89-101.

BATKAN Narin Ağa, **Kıbrıs Baf ve Limasol Türk Göçmenlerinin Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.

BAYRAKTAR Fatma Sibel, **Kayseri Merkez İlçe Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2000.

BULUT Serdar, “*Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler*”, **Turkish Studies**, Ankara, 2013, s. 1129-1149.

BURAN Ahmet, “*Anadolu (Türkiye Türkçesi) Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi ve Bu Konu İle İlgili Sorunlar*”, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, TDK, Ankara, 1999.

BURAN Ahmet, **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK, Ankara, 1997.

BURAN Ahmet, “*Türkçede ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında s/ş Meselesi*”, **Turkish Studies**, 2007, s. 121-127.

BÜLBÜL Gülfiye, **Balıkesir Bigadiç Ağızı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2007.

BÜYÜKAKKAŞ Ahmet, **Niğde ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

CAFEROĞLU Ahmet, **Türk Dili Tarihi**, Enderun Yay., İstanbul, 1984.

CAFEROĞLU Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, Enderun Yay., İstanbul, 1993.

CAFEROĞLU Ahmet, “*Konya İlinin Ermenek Ağızı*”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı**, Konya, 1972, s. 1-16.

CENGİZ Murat, **Saimbeyli Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

CLAUSON Gerard, “*Türk Dillerinde Söz Başı Dudak Sesleri*”, **Dil Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, 2008.

CLAUSON Gerard, **Eski Türkçe Üzerine Üç Not**, TDK, Ankara, 1966.

COŞKUN Volkan, “*Fonetik, Fonoloji ve Türkiye Türkçesinin Ünsüzler Matriksi*”, **Türk Dili dergisi**, 2000, s. 588-594.

COŞKUN Volkan, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kültür Yay., İstanbul, 2010.

COŞKUN Volkan, “*Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler*”, **TDAY Belleten**, Ankara, 1999, s. 41-50.

ÇAĞATAY Saadet, “*Uygur Yazı Dili*”, **DTCF Dergisi**, C. I, Ankara, 1999.

ÇEBİ İhsan Çebi, **Güney-Doğu Bulgaristan Türk Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986.

ÇOLAKOĞLU Bülent, **Trabzon Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2003.

DELİCEOĞLU Fatma, **Gesi, Ağırnas, Mimarsinan ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002.

DEMİR Necati, **Trabzon ve Yöresi Ağzları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

DEMİR Necati, “*Doğu Karadeniz Ağzlarında Ön Ses b-/p- Ünsüzü ve Tarihi Denkliği*”, **Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu**, 2007.

DEMİR Nurettin, **Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları**, Bilgi Yay., İstanbul, 2006, s. 119-145.

DEMİRAY Erdinç, **Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2003.

DEMİRCİ Kerim, “*Fonem Teorisinin Önemi Hakkında*”, **Turkish Studies**, 2011, s. 359-366.

DEMİRCİ Özgür, “*Runik Harfli Metinlerde Eski Uygur Yazmalarında –v-, -v Sesine Dönüştüğü Düşünülen Söz İçi ve Söz Sonu –b-, -b Var mıdır?*”, **Turkish Studies**, 2014, s. 437-448.

DEMİREZEN Ümit, **Yozgat İli Kadışehri ve Yöresi Türkmen Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1995.

DERİN İsmail, **Acıpayam ve Çameli İlçeleri Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

- DİNAR Talat, **Başmakçı ve Dazkırı Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.
- DOBUR Battal, **Kadirli Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2002.
- DOĞAN İbrahim, **Bünyan ve Yöresi Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.
- DOĞAN Şaban, **Sivas Merkez İlçe ve Köyleri Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2001.
- DURMAZER Ayhan, **Tekirdağ İli Saray İlçesi Köyleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1996.
- DÜLGER Ersan, **Banaz İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- EKER Süer, **Türkçenin Sesbirimleri ve Belirgin Altsesbirimleri**, Szeged, 2007.
- EKŞİ Pelin, “*Altay Dillerinde /K/ Fonemi*”, **İdil Dergisi**, 2002, s. 17-29.
- ELEREN Yüksel, **Şuhut Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1997.
- ELGÜN Abdullah, **Akkışla ve Yöresi Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.
- ERASLAN Kemal, **Eski Uygur Türkçesi Grameri**, TDK, Ankara, 2012.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, **Türk Dili Tarihi**, Akçağ Yay., Ankara, 2007.
- ERDEM Mehmet Dursun, “*Asarcık/Samsun Ağzı II*”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, 2009, s.1-23.
- ERDEM Mehmet Dursun, KIRIK Esra, *Elbistan Ağzı (Kahramanmaraş Ağzıları - II)*, **Turkish Studies** , Sayı:1, Sayfalar:1043-1072, 2012.
- ERDEM Mehmet Dursun, Bölük, Ramazan, *Kaş (Antalya) Ağzı Ses Özellikleri Üzerine*, **Turkish Studies**, Sayı:1, Sayfalar:406-447, 2011.
- ERDOĞAN Ferhat, **Şuhut ve Yöresi Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007.
- EREN M. Emin, **Zonguldak İli Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1991.
- ERGİN Muharrem, **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 2005.

ERGİN Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1998.

ERGÜL Çiğdem, **Gesi Yöresi Ağız Araştırması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1999.

ERSOY Necan Asım, **Fethiye Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2001.

ERTANE BAYDAR Arzu Sema, **Eskişehir ve Yöresi Kırım Tatar Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

GEDİZLİ Mehmet, **Kavaklıdere ve Yöresi Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 1999.

GEMALMAZ Efrasiyap, *“Türkçenin fonemler Düzeni ve Bu Fonemler Düzeninin İşleyişi”*, **Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi**, Sayı 12, Ankara, 1980, s. 5-29.

GÖKÇUR Engin, **Van ve Merkez Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006.

GÖKER Osman, **Bolvadin'deki Türkmen Karabağ Köylerinin Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1996.

GÖNEN Mehmet Emin, **Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2003.

GUVCİ Keziban, **Kayseri İncesu İlçesi Subaşı Köyü Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.

GÜL Rıza, **Gaziantep Barakları Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999.

GÜLENSOY Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK, Ankara, 1989.

GÜLENSOY Tuncer, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yay., Ankara, 2000.

GÜLENSOY Tuncer, **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, TDK, Ankara, 2007.

GÜLSEREN Cemil, **Malatya İli Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1997.

GÜLSEVİN Gürer, **Eski Anadolu Türkçesi**, TDK, Ank., 2010.

GÜLSEVİN Gürer, **Uşak İli Ağızları**, TDK, Ankara, 2002.

GÜLSEVİN Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK, Ank., 2011.

- GÜNAY Turgut, **Rize İli Ağzları**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978.
- GÜNŞEN Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK, Ank., 2008.
- HAŞİMİ Ahmet, **Hassa Ağzı İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2001.
- HÜNERLİ Bülent, **Kırklareli Babaeski Merkez İlçesi ve Köyleri Ağız İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2006.
- İLASLAN Özlem, **Adana İli Yüreğir ve Yöresi Göçmen Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2005.
- İLASLAN Ümit, **Yozgat Çandır Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2006.
- İLERİ Canan, **Eskişehir Türkmen Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.
- İLHAN Nadir, “*Türk Dilinde Ünsüz Düşmesi, Nedenleri ve Türleri*”, **ZİWT**, 2009.
- İŞCANOĞLU İlkur, **Eldivan İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ank., 2007.
- KALAY Emin, **Edirne ili Havsa İlçesi ve Köyleri Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1990.
- KANDEMİR Serpil, **Manyas Türkmen Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006.
- KARAAĞAÇ Günay, **Türkçenin Ses Bilgisi**, Kesit Yay., İstanbul, 2010.
- KARAAĞAÇ Günay, **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ Yay., Ankara, 2002.
- KARADAĞ Sibel, **Dalaman Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla, 2001.
- KARAHAN Leyla, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, TDK, Ank., 1996.
- KARAMAN Sevgi, **Çiçekdağı ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997.
- KARATEKİN Selami, **Niğde İli Elmalı Kasabası ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2003.

KILIŞ İrfan, **Şabanözü Yöresi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı, 1986.

KIRLI Ali, **Ula ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.

KİBAR Osman, **Biga Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Onsekiz Mart Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 1998.

KİREMİT Mehmet, **Yapraklı İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986.

KORAŞ Hikmet, **Karaman ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992.

KORKMAZ Zeynep, **Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü Uzunluklar**, TDK, Ankara, 1979.

KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK, Ankara, 2007.

KORKMAZLAR Alaaddin, **Talas ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.

KUYUMCU Osman, **Türkçenin Hemşin Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

KÜÇÜKASLAN Cihat, **Sakarya İli Ferizli ve Söğütlü İlçeleri Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2005.

KÜÇÜKER Paki, **Bingöl Merkez İlçe ve Köyleri Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1988.

MANAV Aslı, **Denizli'nin Güney İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2006.

NAZİM İbrahim, **Vrapçıste ve Çevresi Türk Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

NURİ Muhsin Kevser, **Erbil ve Amirli Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1987.

OĞRAŞ Şerife, **Elazığ İli Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2000.

OYAR Ahmet, **Salihli İlçesi ve Köyleri Ağzlarından Derlemeler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1998.

ÖÇALAN Muharrem, **Sakarya İli Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.

ÖRNEKKOL Fatih, **Emirdağ Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.

ÖRÜNDÜ Fuat, **Trabzon ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2001.

ÖZDEN Muharrem, **Bilecik İli, Söğüt İlçesi ve Köyleri Ağız Araştırması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2000.

ÖZEK Fatih, “*Arapkir/Malatya Birincil Uzun Ünlüler*”, **Turkish Studies**, 2009, s. 1955-1963.

ÖZEK Fatih, **Kemaliye Ağız**, Kesit Yay., 2015.

ÖZEK Fatih, “*Kemaliye ve Yöresi Ağızlarında Birincil Uzun Ünlüler*”, **ZfWT**, 2014, s. 117-130.

ÖZEK Fatih, **Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler**, Akçağ Yay., Ankara, 2014.

ÖZEK Fatih, “*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ön Ses /y-/ Türemesi*”, **Turkish Studies**, 2014, s. 843-853.

ÖZER Osman, **Karlıova ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1990.

ÖZKAN Cemil, **Sandıklı ve Yöresi Özellikleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2001.

ÖZKAN İbrahim Ethem, **Ardanuç ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.

ÖZMEN Şeyda, **Muş Merkez Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.

ÖZTÜRK İrfan, **Adilcevaz Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2001.

PAÇACIOĞLU Burhan, **İlbeyli Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

PEHLİVAN Serkan, **Rize İli Hemşin Ağız** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

PİLANCI Hülya, **Eskişehir ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1991.

POLAT Fadime, **Şavşat ve Yöresi Ağızları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2000.

SAATÇI Önder, Kerkük, **Diyarbakır, Şanlıurfa, ve Harput Ağzlarının Fonetik ve Morfolojik Mukayesesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

SAĞIR Mukim, “*Anadolu Ağzlarında Ünsüzler*”, **TDAY-B**, 1995, s. 391-409.

SAKALOĞLU Nuri, **Aydın Merkez Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2005.

SARIYILDIZ Nurettin, **Boğazlıyan ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

SELEN Nevin, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, TDK, Ankara, 2014.

SİNAN Ahmet Turan, **Akçadağ, Doğanşehir ve Darende Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 1992.

SOLMAZ Erhan, **Bolvadin, Çay ve Çobanlar Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007.

ŞAHİN Eda, **Bayat Merkez Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 1999.

ŞANLI Cevdet, **Kırklareli İli Merkez İlçe köyleri Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1990.

ŞAŞTIM Zafer, **Arıcak ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.

ŞENYİĞİT Yavuz, **Sultandağı Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.

TANSU Muzaffer, **Durgun Genel Ses Bilgisi ve Türkçe**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1963.

TAŞ Pınar, **Şarkışla ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2006.

TAYŞI Mustafa, **Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2007.

TDK, **Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lüğati't Türk**, Ankara, 2003.

TDK, **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2012.

TEKDAL İsmail, **Sakarya İli Kaynarca İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2001.

TEKİN Feridun, **Kaman ve Yöresi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1994.

TEKİN Şinasi, **Türk Dünyası El Kitabı**, İkinci Cilt, TKAE Yay., Ankara, 1995, s. 69-120.

TEKİN Talat, **Orhon Yazıtları**, TDK, Ankara, 2010.

TEKİN Talat, **Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler**, Simurg Yay., Ankara, 1995.

TOK Turgut, **Denizli İli Güney ve Güneybatı Bölgesi Ağzları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2002.

TOPALOĞLU Ahmet, **Aybastı Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.

TÜREDİ Kerim, **Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2002.

TÜRK Vahit, **XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili**, Anadolu Üni. Yay., Eskişehir, 2013.

TÜRK Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1962 Muğla Ağzı, Ege kitabevi, 1988.

UYSAL Bilal, **Dinar ve Evciler Yöresi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2007.

UÇOK Necip, **Genel Dilbilim-Lengüistik**, DTCF Yay., Ankara, 1947.

UÇOK Necip, **Genel Fonetik**, Multilingual Yay., İstanbul, 2007.

ÜMÜT Adem, **Yozgat Sorgun İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

ÜNLÜ Suat, **Çağatay Türkçesi Sözlüğü**, Eğitim Yay., Konya, 2013.

ÜNLÜ Suat, **Harezmi Türkçesi Sözlüğü**, Eğitim Yay., Konya, 2013.

ÜSTÜNER Ahat, **Türkçenin Tarihî Gelişimi**, Akçağ Yay., Elazığ, 2012.

YAĞCI İlyas, **Devrez Vadisi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1986.

YALÇIN Süleyman Kaan, *“Türkçede Artdamaksillaşma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgili Üzerine Bir Değerlendirme”*, **Turkish Studies**, 2009, s. 2341-2357.

YAVUZ Serdar, **Karakeçili Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.

YAZICI Serdar, **Dört Yol Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2006.

YELOK Veli Savaş, **Divriği Merkez Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.

YEŞİLKAYA Mehmet, **Gerger Merkez ve Köyleri Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2007.

YEŞİLÖZ Zafer, **Nevşehir İli Ürgüp ve Avanos Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1993.

YILDIRIM Ayşe, **Niğde İli İçmeli Kasabası Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2004.

YILDIRIM Faruk, **Çukurova Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1999.

YILDIRIM Mehmet, **Ankara Beypazarı İlçesi Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

YILDIRIM Ünal, **Ayrancı Yöresi Ağzıları** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2007.

YILMAZ Mehmet, **İscehisar ve İhsaniye Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2006.

ZEYBEK F. Süleyman, **Bayat Köyleri Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2008.

ZEYBEK Harun, **Sinanpaşa Ağzı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar, 2007.

EKLER

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Cemile UZUN
Öğrenci Numarası	122213117
Enstitü Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	Yeni Türk Dili
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK
Tez Başlığı (Türkçe)	Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ön Ses Ünsüzleri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 123 sayfalık kısmına ilişkin, 28/07/2015 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZEK
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Yrd. Doç. Dr. Birol AZAR
Anabilim Dalı Başkanı V.
(İmzası)

F.Ü. LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

ÖZ GEÇMİŞ**Eğitim Bilgileri:**

Lise: Arapgir Çok Programlı Lisesi, 2002-2005.

Lisans: Fırat Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, 2005-2009.

İş Tecrübesi:

İnönü Üniversitesi, Arapgir Meslek Yüksekokulu, Türk Dili derslerini okutma, 2012-2015

Kişisel Bilgiler:

Yabancı Dil: İngilizce

Email: cemileuzun000@gmail.com